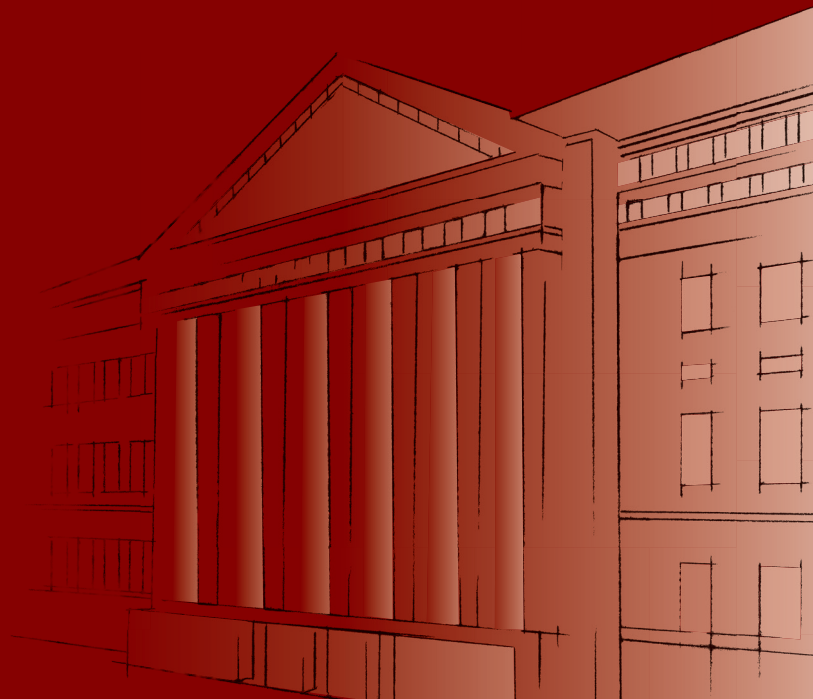

KAIRIT TOMSON

Põhjustamiseoste väljendamine ning
analüütiliste põhjustamiskonstruktsioonide
kujunemine ja kasutus eesti keeles

KAIRIT TOMSON

Põhjustamisseoste väljendamine ning
analüütiliste põhjustamiskonstruktsioonide
kujunemine ja kasutus eesti keeles

1632

TARTU ÜLIKOOL
kirjastus

Tartu Ülikooli humanitaarteaduste ja kunstide valdkond, eesti ja üldkeeleteaduse instituut

Väitekirja on filosoofiadoktori kraadi saamiseks kaitsmisele suunanud Tartu Ülikooli eesti ja üldkeeleteaduse instituudi nõukogu 4. novembril 2025.

Juhendajad: kaasprofessor Külli Habicht
professor Ilona Tragel

Oponent: dr Minna Jaakola (Helsingi ülikool)

Kaitsmise aeg ja koht: 19. detsember 2025 kell 14.15 Ülikooli 18-139, Tartu

Doktoritöö valmimist on toetanud keeleteaduse, filosoofia ja semiootika doktorikool, rahastanud Euroopa Regionaalarengu Fond (Tartu Ülikooli ASTRA projekt PER ASPERA).

Euroopa Liit
Euroopa
Regionaalarengu Fond

Eesti
tuleviku heaks

ISSN 1406-1325 (trükis)
ISBN 978-9908-57-079-2 (trükis)
ISSN 2806-2450 (pdf)
ISBN 978-9908-57-080-8 (pdf)

Autoriõigus: Kairit Tomson, 2025

Tartu Ülikooli Kirjastus
www.tyk.ee

EESSÕNA

Kui eesti keele ülikoolis õppimise mõte mulle pähe tuli, siis tundus see väga õige. Hakates tutvuma keeleteadusega, köitis mind eriti grammatiseerumine. Sellest kuulsin esimest korda Külli Habichti loengus.

Tänapäevast oma juhendajaid Külli Habichtit ja Ilona Tragelit, kes on mind sel teekonnal suunanud ja toetanud. Külli on olnud minu juhendaja bakalaureusetööst alates. Keeleteemade arutamine temaga on väga tore ja motiveeriv olnud. Külli on mind alati heatahtlikult ja professionaalselt edasi aidanud. Ilona sai minu teiseks juhendajaks alates doktoriõpingutest. Ilona on mind alati julgustanud ja mulle huvitavaid võimalusi pakkunud. On olnud rõõm osaleda koos temaga keeleteaduse üritustel Eestis ja välismaal. Teie mõlemaga koos on olnud ülikooliteel kindel ja hea olla.

Olen väga tänulik ka töö retsensentidele, kelle arvamust ja nõuandeid hindan väga. Tänapäevast siseretsensent Helle Metslangi edasiviivate kommentaaride ja soovitude eest! Samuti suur tänu doktoritöö välisretsensentidele Geda Paulsenile ja Minna Jaakolale põhjaliku, asjatundliku ja sõbraliku tagasiside eest.

Tänapäevast Maria-Maren Linkgreimi, kes oli Keele ja Kirjanduse artiklite toimetaja, ja Keele ja Kirjanduse artiklite anonüümseid retsensente. Tänapäevast ka minu ja Ilona ESUKA artikli toimetajat Liina Lindströmit ning selle artikli anonüümseid retsensente. Aitäh Helen Pladole, kes selle artikli käsikirjale samuti tagasiside andis.

Aitäh Juergen Bohnemeyerile ja Erika Bellinghamile! Projektis „Causality Across Languages“ osalemine oli kasulik ja huvitav kogemus – eriti meelde jääv oli töötuba Nijmegenis. Tänuõnad kõikidele katseisikutele, kes osalesid erinevates katsetes seoses projektiga „Causality Across Languages“!

Tänapäevast Iraide Ibarretxe-Antuñanot ja Andrea Ariño Bizarrot! Olen Iraidele tänulik võimaluse eest Zaragoza Ülikooli juures mõned kuud veeta. Need olid väga head kuud. Minu õpirännet Hispaanias, Zaragoza Ülikooli juures toetas rahaliselt Dora Pluss programm. Samuti toetas Dora Pluss programm minu konverentsil osalemist Jaapanis, Nishinomyas. Suur tänu selle eest!

Aitäh ka kirjutamisrühmade ja doktoriseminari liikmetele, kes on töö eri osades kaasa mõelnud. Eriti tänapäevast Aimi Pikksaart, kes on aegade jooksul töö kohta oma häid soovitusi andnud ja aidanud.

Aitäh Laura Kiigele, kes ingliskeelse kokkuvõtte üle vaatas, ja Liisa-Maria Komissarovile, kes samuti tekstis parandusi tegi!

Suur tänu Tiia Margusele sõbralikkuse ja asjatundlikkuse eest!

Tänapäevast kogu südamest ka oma häid sõpru ja perekonda. Aitäh, et olete olemas olnud, toetanud ja mulle rõõmu toonud. Aitäh õdedele Karmenile, Kristile ja Kadriale ning teie peredele! Aitäh vanematele Üllele ja Ennule! Aitäh vanaemale Jutale!

SISUKORD

ARTIKLITE LOETELU	8
1. SISSEJUHATUS	9
2. TEOREETILINE TAUST	13
2.1. Konstruksioonigrammatika	13
2.2. Grammatiseerumisteooria	15
2.3. Kasutus põhine lingvistika	16
2.4. Kausatiivsuse keelendamine	17
2.4.1. Kausatiivsuse keelised väljendusvahendid	18
2.4.2. Kausatiivsus eesti keeles.....	19
2.4.2.1. Morfoloogiline ehk derivatiivne kausatiiv eesti keeles.	20
2.4.2.2. Analüütiline ehk perifrastiline kausatiiv-	
konstruktsioon eesti keeles.....	20
2.4.2.3. Põhjustamisahela muud väljendusvahendid	
eesti keeles	21
2.4.3. Kausatiivkonstruktsiooni semantika	21
3. MATERJAL JA MEETOD.....	23
3.1. Materjal.....	23
3.1.1. Põhjustamisahela väljendusvahendite uurimuse materjal.....	23
3.1.2. Verbiuurimuste materjal	23
3.2. Meetodi kirjeldus	24
3.2.1. Põhjustamisahela väljendusvahendite uurimuse meetod	24
3.2.2. Verbiuurimuste meetod	26
3.2.3. <i>Panema</i> , <i>ajama</i> ja <i>laskma</i> tähendused varasemates allikates ...	29
4. ARTIKLITE ÜLEVAADE.....	33
5. TULEMUSED JA ARUTELU	36
5.1. <i>Panema</i> , <i>ajama</i> ja <i>laskma</i> leksikaalsed ja grammatilised	
tähendused ning sildkasutused eesti kirjakeeles	36
5.1.1. <i>Panema</i> -verbi tähendused ja sildkasutused	36
5.1.2. <i>Ajama</i> -verbi tähendused ja sildkasutused	37
5.1.3. <i>Laskma</i> -verbi tähendused ja sildkasutused	38
5.1.4. <i>Panema</i> -, <i>ajama</i> - ja <i>laskma</i> -verbi grammatilised	
konstruktsioonid	38
5.2. <i>Panema</i> , <i>ajama</i> ja <i>laskma</i> grammatiseerumine.....	39
5.2.1. <i>Panema</i> , <i>ajama</i> ja <i>laskma</i> leksikaalsete ja grammatiliste	
kasutuste ning sildkasutuste sagedus	39
5.2.2. <i>Panema</i> , <i>ajama</i> ja <i>laskma</i> tähendusseosed	41
5.3. Analüütiliste kausatiivkonstruktsioonide semantilised tüübid.....	45
5.4. Analüütilised kausatiivkonstruktsioonid põhjustamisahela teiste	
väljendusvahendite seas. Analüütiliste konstruktsioonide	
situatsioonitüübid.....	47
5.5. Seosed varasemate uurimustega.....	53

6. KOKKUVÕTE.....	55
ALLIKAD	62
Kirjandus.....	62
Veebiited.....	69
SUMMARY	70
LISA 1. Põhimõisted ja terminid.....	79
LISA 2. Uurimuse A1 videoklippide sisu.....	81
LISA 3. Singelise küsimustik	83
ARTIKLID	85
ELULOOKIRJELDUS.....	193
CURRICULUM VITAE.....	194

ARTIKLITE LOETELU

A1

Tomson, Kairit & Ilona Tragel. 2021. Mis juhtus ja kes tegi? Põhjustamisahela eestikeelsed väljendusvahendid. *Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri. Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics* 12(1), 335–367.
<https://doi.org/10.12697/jeful.2021.12.1.09>.

A2

Tomson, Kairit. 2018. *Panema*-verb ja selle grammatilised kasutused. *Keel ja Kirjandus* 3, 199–216. <https://doi.org/10.54013/kk724a2>.

A3

Tomson, Kairit. 2020. *Ajama*-verbi polüseemia ja *ajama*-põhjustamiskonstruktsioon eesti kirjakeeles. *Keel ja Kirjandus* 6, 502–523.
<https://doi.org/10.54013/kk751a3>.

A4

Tomson, Kairit. 2024. *Laskma*-verbi sisaldavad grammatilised konstruktsioonid ja nende tausttähendused eesti kirjakeeles. *Keel ja Kirjandus* 6, 546–569.
<https://doi.org/10.54013/kk798a3>.

1. SISSEJUHATUS

Siinne doktoritöö uurib põhjustamisseoste väljendamist eesti keeles, keskendudes analüütilistele ehk perifrastilistele (süntaktilistele) kausatiiv- ehk põhjustamis-konstruktsioonidele (vt Lisa 1) verbidega *panema* (1), *ajama* (2) ja *laskma* (3). Kirjakeele korpustest pärit kasutusjuhtude põhjal uuritakse kausatiivkonstruktsioonide kujunemist ja kasutusmustreid alates 16. sajandist säilinud materjali põhjal.

- (1) *olukord pani ta muretsema*
- (2) *esimene trenn ajas nutma*
- (3) *lase sellel särada*

Töös uuritakse ka *panema*-, *ajama*- ja *laskma*-kausatiivkonstruktsiooni semantikat konstruktsiooni osaliste (põhjustaja ehk mõjutaja ja mõjutatava semantiliste rollide (vt kõikide semantiliste rollide kohta Lisa 1) ning tulemusündmuse tüüpide põhjal. Näiteks:

- (4) Palavus pani kõik kuivama.
JÕUD-*panema*-PATSIENT-PROTSESS

Lisaks *ma*- ja *da*-infinitiiviga konstruktsioonidele on vaatluse all põhjuslikkuse väljendamine teiste keeleliste vahenditega. Põhjuslikkuse väljendusvahendeid koguti erinevat tüüpi põhjustamissituatsioone kujutavate videoklippide jälgimise katsest, milles katses osalejad kirjeldasid nähtud põhjustamissituatsioone. Videoklipid on pärit rahvusvahelisest kausatiivsust uurivast projektist „Causality Across Languages“¹. Selle projekti käigus kogutud põhjustamissituatsioonide kirjeldused ja põhjuslikkuse väljendusvahendid aitavad paigutada analüütilisi kausatiivkonstruktsioone laiemasse kausatiivsuse väljendamise konteksti ning võimaldavad teha mõningaid järeldusi kausatiivsuse väljendamisest kirjalikus ja suulisel eesti keeles.

Töös käsitletav põhiline grammatiline kategooria on kausatiivsus. Kausatiivsus väljendab seost põhjuse ja tagajärje, täpsemalt põhjustava sündmuse ja tulemus-sündmuse vahel (nt Talmy 1976, 2003; Shibatani 1976; Jackendoff 1983; Comrie 1989; Langacker 1991), põhjuslik seos on üks kognitsiooni aluseostest (Talmy 2000), mille kaudu inimesed maailma tõlgendavad ja kirjeldavad. Siinses väitekirjas on oluline ka kausatiivsuse piiritlemise küsimus, kuna töösse kuuluvad uurimused käsitlevad mitut tüüpi põhjustamissituatsioone: lisaks tüüpilisele põhjustamissituatsioonile ka mingi tegevuse võimaldamist ja kellegi midagi

---

¹ Projektis uuriti, millised aspektid kausaalsuse tajumisest on keeltes samad ehk mis on keelteülene ja mis on kultuuriti varierev. Projektis koguti materjali 30 keele kohta, mis kuuluvad 27 erinevasse keelkonda. Projekti juht oli Juergen Bohnemeyer ja koordineeriv uurimisasutus Buffalo Ülikool. Projekt kestis aastatel 2015–2023. Projekti rahastaja oli U.S. National Science Foundation. Edaspidi kasutatakse projekti „Causality Across Languages“ kohta ka lühendit CAL.

tegema suunamist, sh kommunikatiivset kausatiivsust (vt Lisa 1). Kausatiivsust piiritletakse kitsamalt või laiemalt. Näiteks mõnes käsitluses peetakse kausatiivseks vaid sellist konstruktsiooni, milles põhjustaja tegutseb ainult kavatsuslikult. (Dixon 2000: 32–33)

Kausatiivsust väljendavad keeltes erinevad keelelised vahendid. Lähtetarindile lisandunud põhjustaja on kausatiivkonstruktsiooni põhitunnus (Dixon 2000: 30). Eesti keeles saab põhjuslikkust väljendada morfoloogiliste vahenditega (nt tuletusliite *-ta-* abil sõnas *liigutama*), analüütiliselt (konstruktsioonidega, st vormitähenduse väljakujunenud paaridega (Goldberg 1995)) (nt mõjutaja + *panema* + mõjutatav + *ma-*infinitiiv, nt *panen plaadi mängima*), ja nii, et põhjustamistähendus ei ole verbis markeeritud (nt leksikaalne kausatiivverb *tapma*). Lause tasandil saab põhjusseost väljendada erinevate sidenditega, näiteks sidesõnadega (*sest* lauses *dues läks soojaks*, *sest päike tuli välja*) (Sanders ja Sweetser 2009; eesti keele adverbialausete kohta vt Plado 2013). Eesti keele infinitiiviga kausatiivkonstruktsioonidesse saavad kuuluda ka teised verbid peale verbide *panema*, *ajama* ja *laskma*, näiteks *sundima*, *viima*, *kohustama*, *kutsuma*, *viskama*, *saatma*, *lukkama*, *innustama*, *meelitama* (nt see *sundis ikka edasi minema* või raamat *ei meelitanud lugema*) (Penjam 2008).

Siinne doktoritöö uurib kolme laiemat tahku kausatiivsuse väljendamisest eesti keeles: 1) *panema-*, *ajama-* ja *laskma-*verbi põhjustamiskonstruktsiooni kujunemist, 2) põhjustamiskonstruktsioonide semantilisi tüüpe ja teisi põhjuslikkuse väljendusvahendeid eesti keeles ning 3) analüütiliste kausatiivkonstruktsioonide paigutumist kausatiivsuse laiemas käsitluses. Töös otsitakse vastust kuuetele uurimisküsimusele. Verbiuurimuste uurimisküsimused (1–5) puudutavad kirjakeelt, põhjuslikkuse väljendusvahendeid puudutav uurimisküsimus (6) on suulise keele kasutuse kohta.

a. *Panema-*, *ajama-* ja *laskma-*põhjustamiskonstruktsiooni kujunemise kohta uuritakse:

- 1) millised on korpusmaterjali põhjal verbide *panema*, *ajama* ja *laskma* leksikaalsed ja grammatilised tähendused kirjakeele eri ajajärkudel?
- 2) milliste leksikaalsete tähenduste ja sildkasutuste kaudu on kujunenud eesti keele *panema-*, *ajama-* ja *laskma-*kausatiivkonstruktsioon?
- 3) kuidas *panema*, *ajama-* ja *laskma-*verbi grammatiliste konstruktsioonide kujunemisteed erinevad?

b. Põhjustamiskonstruktsiooni semantika kohta uuritakse:

- 4) millised on *panema-*, *ajama-* ja *laskma-*kausatiivkonstruktsiooni semantilised tüübid?
- 5) kuidas *panema-*, *ajama-* ja *laskma-*kausatiivkonstruktsiooni semantika üksteisest erinevad?

c. Põhjuslikkuse väljendusvõimaluste kohta eesti keeles uuritakse:

- 6) kuhu paigutuvad eesti keele analüütilised kausatiivkonstruktsioonid kausatiivsuse teiste väljendusvahendite hulgas suulise keelekasutuse põhjal?

Kõik siinsesse doktoritöösse kuuluvad uurimused on tehtud kasutuspõhise lähenemise raamistikus (vt pkt 2.3). Kasutuspõhise keeleteaduse põhiidee järgi kujuneb keele struktuur keelekasutuses (Barlow, Kemmer 2000; Tomasello 2008; Bybee 2010; Diessel 2017; Díaz-Campos, Balasch 2023). Keelekasutajatena ollakse ümbritsetud tegelikest kasutusjuhtudest. Keele struktuur muutub pidevalt tänu kasutusele, keele kasutust ja arengut juhivad kognitiivsed ja sotsiaalsed protsessid, milleks on sotsiaalne tunnetus, mõistestamine ja mälu (Diessel 2017). Kasutuspõhise keelekasutuse raamistikus tehtud uurimuste allikaks on empiiriline materjal, sh keelekorpused, mille kaudu avaldub ka keelenähtuste sagedus. (Barlow, Kemmer 2000)

Siinse töö kolm uurimust (A2–A4) põhinevad eesti kirjakeele korpuste materjalil ja uurimus A1 suulisest katsest kogutud keelematerjalil. Korpustes on eri registrite tekstid: ajakirjandus- ja ilukirjandustekstid ning internetikeel, teaduslikud ja religioossed tekstid. Uurimustes A2–A4 kasutati materjali otsimiseks korpuspäringusüsteemi Sketch Engine. Uurimuse A1 eesti keele materjal koguti CAL-projekti kahe osa kohta: „Põhjustamine keeles ja kognitsioonis“ ja „Põhjustamise avaldumine diskursuses“². Osa „Põhjustamine keeles ja kognitsioonis“ kohta koguti lisaks põhjustamissituatsioonide kirjeldustele ka numbrilised vastused määramaks iga videoklipi kohta, milline on klipis osalejate vastutus tulemus-sündmuse toimumisel.

Panema-, *ajama-* ja *laskma*-kausatiivkonstruktsioonide kujunemist kirjeldatakse grammatiseerimisteooria ja konstruktsioonigrammatika taustal. Grammatiseerimisteooria kohaselt kujuneb leksikaalsest keeleüksusest järjest grammatilisem üksus, misjuures keeleüksuse tähendus muutub abstraktsemaks (Heine jt 1991; Hopper, Traugott 2003; Narrog, Heine 2011; Heine 2018; Kuteva jt 2019). Konstruktsioonidena (vt Lisa 1) käsitletakse vormi ja tähenduse paare, mille tähendus ei tulene koostisosadest eraldi, vaid on terviklik (Fillmore jt 1988; Goldberg 1995). *Panema-*, *ajama-* ja *laskma*-verbi grammatilised kasutused on samuti kujunenud nende leksikaalsetest kasutustest. Leksikaalsed kasutused on näiteks *panema* esinemine täistähendusliku lihtverbina (‘asetama’) või verbiühendites, nagu *eemale ajama* (‘liigutama/lükkama’) ja *alla laskma* (‘mingit olemit liigutama’), grammatilised kasutused aga abiverbistuvat verbi sisaldavad ühendid *pani muretsema*, *ajas nutma* ja *lase särada* (näited 1, 2 ja 3). Siinses

---

² Projektis oli neli osa (Bellingham jt 2020):

- 1) „Põhjustamine keeles ja kognitsioonis“ (*Causality in language and cognition*) – eesmärk oli uurida, kuidas on põhjustamisahelad (vt Lisa 1) kognitiivselt kultuuriti kategoriseeritud ja missugust rolli mängib selles varieerumises keel (nt Evers jt 2017; Ariño-Bizarro, Ibarretxe-Antuñano 2020). Samas projekti osas koguti osalejatelt ka vastuseid Singelise küsimustikule (1994) (ingl *Self-Constructual Questionnaire*) (vt Lisa 2), mis näitab inimeste ja nende kaudu ka kultuuride eelistust seada prioriteediks kas enese või kogukonna heaolu;
- 2) „Põhjustamise avaldumine diskursuses“ (*The representation of causality in discourse*) – eesmärk oli uurida põhjustamisahelaid jutustustes/kirjeldustes (nt Bellingham 2017);
- 3) „Põhjustamise semantiline tüpologia“ (*The semantic typology of causality*) (Bellingham jt 2023);
- 4) „Kausatiivsus süntaksi ja semantika kokkupuutealal“ (*Causality at the syntax-semantics interface*).

käsitluses kirjeldatakse grammatiliste kasutusjuhtudena infiniitkonstruktsioone. Uurimuses tuuakse välja, missugused leksikaalsed kasutused on nende verbide grammatiliste konstruktsioonide kujunemisel olulised olnud. Grammatiseerumist (vt Lisa 1) aitavad selgitada sildkasutused (vt Lisa 1) – kasutusjuhud, mis on tõlgendatavad vaheastmena keeleüksuse grammatiliseks muutumisel. Heine (2002: 84–86) nimetab seda grammatiseerumise astet sildkontekstiks (ingl *bridging context*) ja eristab ka ümberlülituskonteksti (ingl *switch context*). Kõik kolm uuritavat verbi (*panema*, *ajama* ja *laskma*) kuuluvad eesti keele tuumverbide hulka (Tragel 2003).

Põhjustamiskonstruktsioonides väljendub nii põhjustav sündmus kui ka tulemus-sündmus (Comrie 1989 [1981]). Põhjustamiskonstruktsiooni kuuluvad liht- või liitpredikaat ja selle kaks argumenti: põhjustaja ehk kauseerija ja mõjutatav (Erelt 2017: 231). *Panema*-, *ajama*- ja *laskma*-verbi uurimuses (artiklid A2–A4) on põhjustamiskonstruktsiooni osalised jagatud mõjutajaks ja mõjutatavaks. CALi projekti uurimuses (artikkel A1) jagatakse osalised mõjutajaks ja mõjutatavaks või mõjutajaks, mõjutatavaks ja vahendajaks. Osas kausatiivsuse käsitlustest lähtutakse sellest, et intransitiivse predikaadiga kausatiivkonstruktsioonis on osalisteks mõjutaja ja mõjutatav, aga transitiivse predikaadiga kausatiivkonstruktsioonis mõjutaja, mõjutatav ja vahendaja (vt Kemmer, Verhagen 1994; Bellingham jt 2020). Näite 5 osalised on mõjutaja (*mees*) ja mõjutatav (*naine*), näite 6 osalised aga mõjutaja (*naine*), vahendaja (*mehel*) ja mõjutatav (*palli*).

(5) Mees ajab naise naerma. (uurimuse A1 klipp koodiga HU1_laugh_new, vt Lisa 2)

(6) Naine käsib mehel palli kasti visata. (HCO4_ball)

Väitekiri koosneb katuspeatükist ja neljast artiklist (A1, A2, A3 ja A4). Katuspeatükk on jagatud kuueks alapeatükiks. Sissejuhatusele järgneb teoreetilise tausta peatükk, milles tutvustatakse väitekirja aluseks olevaid teoreetilisi lähenemisi: konstruktsioonigrammatikat ja grammatisatsiooniteooriat. Eraldi teemadena käsitletakse ka kasutuspõhist lingvistikat ja kausatiivsuse keelelist väljendamist. Kausatiivsuse keelelise väljendamise peatükk tutvustab põhjusseose väljendusvahendeid eesti keeles (morfoloogilisi kausatiive, analüütilist kausatiivkonstruktsiooni ja muid väljendusvahendeid) ja kausatiivkonstruktsiooni semantikat. 3. peatükis käsitletakse uurimuse materjali ja meetodit – täpsemalt tutvustatakse materjali, verbide *panema*, *ajama* ja *laskma* tähendusi varasemate allikate põhjal ning töö käiku. 4. peatükis esitatakse doktoritöö nelja artikli lühikokkuvõtted. 5. peatükis on tulemused ja arutelu. Tulemuste ja arutelu peatükk on jagatud alapeatükkideks, mis käsitlevad *panema*-, *ajama*- ja *laskma*-verbi leksikaalseid ja grammatilisi tähendusi ning sildkasutusi eesti kirjakeeles (5.1), *panema*-, *ajama*- ja *laskma*-verbi grammatiseerumist (ptk 5.2), analüütiliste kausatiivkonstruktsioonide semantilisi tüüpe (ptk 5.3), analüütilisi kausatiivkonstruktsioone teiste põhjustamisahela väljendusvahendite seas ja nende konstruktsioonide situatsioonitüüpe (ptk 5.4) ja seoseid varasemate uurimustega (ptk 5.5). Viimane, 6. peatükk, sisaldab töö kokkuvõtet.

2. TEOREETILINE TAUST

Siinse doktoritöö põhilise teoreetilise tausta moodustavad konstruktsioonigrammatika (kognitiivne konstruktsioonigrammatika) (ptk 2.1) ja grammatisatsiooniteooria (ptk 2.2). Olulised lähtekohad on veel kasutuspõhine keelekäsitlus (ptk 2.3) ja kausatiivsuse keelendamine (ptk 2.4). Kõik siinse väitekirja uurimused on tehtud kognitiivse lingvistika raamistikus, mille üheks lähtekohaks on see, et keel on seotud inimeseks olemise ja inimkogemusega – inimene tunnetab ja mõistestab maailma ning väljendab oma arusaama sellest. Lisas 1 on esitatud väitekirja põhimõisted ja terminid.

2.1. Konstruktsioonigrammatika

Konstruktsioonigrammatika on välja kasvanud Charles Fillmore'i käändegrammatikast ja freemisemantikast (Fried; Östman 2004: 13). Konstruktsioonigrammatika keskne termin on *konstruktsioon*, mille all mõistetakse keele põhiüksust, mille tähendus ei tulene mitte selle komponentidest eraldi, vaid tervikust (Goldberg 1995). Osa konstruktsioonide tähendus on ennustatav, teisel osal mitte. Isegi kui konstruktsiooni tähendus ei ole ennustatav, tuleneb see ikkagi tervikust, sest kõikide konstruktsioonide puhul kehtib konventsionaalsus ehk konstruktsiooni tähenduse kokkuleppelisus. Konstruktsioonidena saab tõlgendada näiteks morfeeme, üksiksõnu ja sõnaühendeid, sh idioome, ent ka näiteks passiivi- või konditsionaallauseid (Goldberg 2006: 3, 5)³, samuti on võimalik käsitleda konstruktsioonina fonoloogilise vormi ja tähenduse paare (Gras; Elvira-García 2021). Konstruktsioone iseloomustab seega vormi ja tähenduse lahutamatus (Fillmore jt 1988; Goldberg 1995; Fried, Östman 2004). Konstruktsiooni üht osa saab tõlgendada püsivana, teist osa avatuna (Bybee 2010: 9) – avatud osa saab täita mõne samavormilise elemendiga (Haspelmath 2023).

Konstruktsioon annab teavet morfosüntaktika, foneetika, tähenduse või funktsiooni ja mõnikord ka konteksti kohta. Morfosüntaks hõlmab näiteks käänat või verbivormi. Teave tähenduse või funktsiooni kohta hõlmab näiteks konstruktsiooni semantilisi rolle. Konstruktsiooni pragmaatiline info avaldub nt selles, et mõned konstruktsioonid viitavad kindlale registrile, sotsiaalsetele väärtustele või mõnele muule kontekstiga seotud asjaolule. (Fried; Östman 2004: 19–21)

Konstruktsioonigrammatika suundadeks on unifikatsioonipõhine konstruktsioonigrammatika (Fillmore jt 1988; Goldberg 2006), kognitiivne konstruktsioonigrammatika (Goldberg 1995; Goldberg 2006) ja radikaalne konstruktsioonigrammatika (Croft 2001). Unifikatsioonipõhist konstruktsioonigrammatikat esindab selle formaalne suund. Unifikatsioon on tunnustel põhinev süsteem, milles konstruktsioonid seotakse ühtseks süsteemiks igale üksusele tunnuse määramisega. (Goldberg 2006: 216) Kognitiivse konstruktsioonigrammatika järgi on konstruktsioonid seotud kognitsiooniga; konstruktsioonid väljendavad põhilisi

---

³ Eelkõige on siinses töös tuginetud Goldbergi (1995; 2006) konstruktsioonigrammatika käsitlusele.

inimkogemuse tüüpe (nt millegi liikumine, seisundi- või kohamuutus või põhjustamine) (Goldberg 1995; Goldberg 2006).

Goldbergi argumentstruktuurikonstruktsioonide käsitlus (1995) hõlmab põhilause tüüpide konstruktsioone. Ta käsitleb oma ülevaates ditransitiivkonstruktsiooni, põhjustatud liikumise konstruktsiooni ja tulemuskonstruktsiooni. Goldberg (1995: 32–33) selgitab konstruktsioonilist polüseemiat ditransitiivkonstruktsioonide näitel, mille keskne tähendus inglise keeles on see, et agent annab vastuvõtjale objekti edukalt üle. Samal ajal ei pruugi mõnes ditransitiivkonstruktsioonis edukat üleandmist toimuda, näiteks lausetes *Chris baked Jan a cake* 'Chris küpsetas Janile koogi' ja *Bill promised his son a car* 'Bill lubas oma pojale autot'. Esimene lause ei viita otseselt sellele, et Jan sai koogi kätte, teine lause ei väljenda seda, et poeg sai auto kätte. Polüseemia väljendub selles, et ditransitiivse vormiga seostuvad omavahel seotud tähendused. (Goldberg 1995)

Verb lõimub konstruktsiooniga oma tähenduse kaudu. Mõnikord on verbi tähendus konstruktsiooni tähendusega otseselt seotud. Näiteks inglise keele verbi *hand* 'kätte andma, ulatama' kasutatakse üleandmist väljendavas ditransitiivkonstruktsioonis, nt *She handed him the ball* 'Ta andis talle palli'. Verb *put* 'panema' on aga oma tähenduse kaudu seotud näiteks sellise *panema*-verbi konstruktsiooniga nagu *She put the phone on the desk* 'Ta pani telefoni lauale'. See lause väljendab, et üks inimene muutis telefoni asukohta. Ka verb *panema* väljendab põhjustatud liikumist (ingl *caused-motion event*) (Goldberg 1995: 59–60) – siin töös on seda nimetatud objekti asukoha muutmiseks ruumis.

Konstruktsioonid on kas vähem või rohkem produktiivsed, olenevalt sellest, kui paljusid üksusi saab mingi konstruktsiooniga lõimida. Ühed produktiivsematest inglise keele konstruktsioonidest on transitiivkonstruktsioonid, nt *The child kicked the ball* 'Laps lõi palli' (Taylor 1995: 206). Inglise keele ditransitiivkonstruktsioonid on osaliselt produktiivsed, nendega ei saa lõimida kõiki verbe (Goldberg 1995: 120–121). Konstruktsiooni laiendamine oleneb selle kesketest osalistest. Näiteks konstruktsioonis subjekt + *drive* + *me/you*/nimisõna + fraas + *crazy* (nt *It's driving me crazy* 'See ajab mu hulluks') on kesksed osalised verb ja adjektiiv, mida saab varieerida muude verbidega *send* 'saatma' ja *make* 'tegema' ning adjektiividega, nt *wild* 'metsik' ja *mad* 'hull'. (Bybee 2013: 59–61)

Konstruktsioonigrammatika on olnud teoreetiliseks taustaks ka mitmetele eesti keele uurimustele (nt Penjam 2008; Sakhai 2011). Pille Penjam on oma doktoritöös (2008) konstruktsioonigrammatilisel alusel käsitlenud eesti keele *ma-* ja *da-*infinitiiviga tarindeid. Ta on võrrelnud infinitiiviga konstruktsioonide kasutust 17. sajandi kirjakeeles ja tänapäeval. Uuritavate konstruktsioonide hulgas on ta käsitlenud ka kausatiivkonstruktsioone verbidega *panema*, *ajama* ja *laskma* (viimast on ta nimetanud võimaldamis-kohustamiskonstruktsiooniks).

Praegu tegeletakse eesti keeleteaduses konstruktikoni (konstruktsioonide andmekogu, sõnaraamatu) loomise võimaluste uurimisega. Seda plaanitakse teha EKI ühendsõnastiku laiendusena. Seesugune konstruktikonide loomine on mitmete keelte (nt rootsi, ungari ja jaapani) jaoks juba käimas (Vainik jt 2024). Esimene konstruktikon on inglise keele kohta tehtud Berkeley konstruktikon (Fillmore jt 2012). Konstruktikoni loomisel esineb mitmeid lahendamist vajavaid probleeme, sh lähteküsimus, mida üldse konstruktsioonina esitada. (Vainik jt 2024: 634)

2.2. Grammatisatsiooniteooria

Grammatikavahendite kujunemist saab selgitada grammatisatsiooniteooria abil. Grammatisatsioon ehk grammatiseerumine on ühtaegu nii diakrooniline kui ka sünkrooniline protsess, mille käigus muutub keelendi tähendus järk-järgult leksikaalsest grammatilisest või vähem grammatilisest rohkem grammatilisest (Heine jt 1991; Hopper, Traugott 2003; Narrog, Heine 2011; Narrog, Heine 2018; Heine 2018; Kuteva jt 2019). Grammatiseerumise mehhanismidena käsitletakse tähendusmuutust (desemantiseerumine), selle levimist (ekstensioon), üksuse morfosüntaktiliste omaduste muutumist (dekategorisatsioon) ning foneetilise ainese kadu (erosioon). (Heine, Kuteva 2007; Narrog, Heine 2018; Kuteva jt 2019) Desemantiseerumine ja ekstensioon esinevad grammatiseerumisprotsessis alati, dekategorisatsioon ja erosioon võivad, aga ei pruugi järgneda (Narrog, Heine 2018).

Täistähenduslikud sõnad grammatiseeruvad allolevas ahelas esitatud viisil:

TÄISTÄHENDUSLIK ÜKSUS > GRAMMATILINE SÕNA > KLIITIK > MUUTEAFIKS > Ø

(Hopper, Traugott 1993: 7)

Verbide grammatiseerumisahelas kirjeldatakse mitut astet täistähendusliku ja abiverbi vahel. Abiverbistumist selgitatakse ka sündmusskeemide (ingl *event schemas*) abil – need skeemid on aluseks erinevatele abiverbikonstruktsioonidele. Grammatiseeruvad üldisema tähendusega verbid, nt liikumisverbid nagu *minema* ja *tulema* sobituvad kontekstidesse laiemalt kui näiteks spetsiifilised *ujuma* või *jalutama*, ning neil on grammatiseerumise potentsiaal (Heine 1993: 28–29)

Ühest konstruktsioonist teise kujunemise käigus on uus konstruktsioon algul lähedalt seotud oma lähtekonstruktsiooniga, aga aja jooksul saab uus konstruktsioon iseseisvaks. Näiteks inglise keele tulevikukonstruktsioon *be going to* + VERB kujunes sajandite jooksul eesmärgikonstruktsioonist, mis väljendas mingi eesmärgi poole liikumist ruumis. (Bybee 2013: 63–64)

Grammatiseerumisleksikonis on sihtmõistetena (mõiste, mis saab grammatiseerudes uue tähenduse allikmõistelt) esitatud ka siinses doktoritöös uuritavad verbid PUT 'panema' ja LET 'laskma'. Allikmõistele PUT (mõiste, millest lähtub uus tähendus) on esitatud lõpetamise ja lõpetatud tegevuse sihtmõiste KOMPLETEIIV (nt paapua imonda keeles). Samuti on PUT PERFEKTI JA JÄRELDUSLIKU EVIDENTSIAALSUSE marker, näiteks kesktiibeti keeles. Allikmõistele LET (leitavad allikmõiste LEAVE alt) on esitatud mitu sihtmõistet: ABLATIIV, KOMPLETIIV, EITUS ja LUBAMINE. (Kuteva jt 2019: 251–257, 352–353)

Grammatiseerumisprotsessis eristatakse nelja astet: alg- ja lõppfaasi vahel on tähenduse muutumisel olulised ka sild- ja ümberlülituskontekstid. Sildkontekstis (ingl *bridging stage / bridging context*) on keelendi põhitähendusele lisandunud uutes kasutuskontekstides ilmnev uus tähendus. See on üleminekuaste uue tähenduse juurdumisel, mis tõstab ühtlasi esile grammatiseerumise astmelisuse. Kui sildkonteksti astmel on vana ja uus tähendus olemas samal ajal ja uus tähendus ei ole veel juurdunud, siis ümberlülituskonteksti astmel on algne tähendus juba tagaplaanil ja domineerib uus tähendus. (Heine 2002: 84, 86; Heine, Kuteva 2006: 327)

Siinses töös on eristatud ühte vaheastet, mida nimetatakse sildkasutuseks ehk sildkonstruktsiooniks.

Eraldi nähtus grammatiseerumises on sundgrammatiseerumine (saksa keeles *Zwangsgrammatisierung*) (Nau 1995; Heine, Kuteva 2005), mille käigus luuakse uus grammatikavahend sama keele materjalist, kuid ei läbita järk-järgult grammatiseerumise astmeid (Metslang 2017; Metslang 2019). Hüppelised grammatikamuutused toimuvad enamasti keelekontakti situatsioonis, kuid on võimalik ka keelesisene sundgrammatiseerumine. Näiteks eesti keele *saama*-tulevik on tõenäoliselt kujunenud saksa *werden*-futuuri eeskujul (Metslang 2019) ning ka artiklid on eesti ja läti vanas kirjakeeles kasutusele võetud saksa keele eeskujul (Nau 1995). Siinne töö puudutab sundgrammatiseerumist seoses *laskma*-verbi grammatiseerumisega.

Grammatiseerumise käsitlusi leidub mitmete maailma keelte verbide kohta, nt saksa keele 'laskma' tähendust väljendava verbi *lassen* (Diedrichsen 2015) ja slaavi keelte 'andma' tähendusega verbi (Waldenfels 2015) kohta. Eesti keeles on uuritud verbide *tahtma* (Habicht jt 2010), *saama* (Habicht, Trigel 2012; Maripuu 2012) ja *hakkama* (Piiroja 2010; Norvik jt 2014) grammatiseerumist.

Siinse uurimuse verbid *panema*, *ajama* ja *laskma* toimivad perifrastilises kausatiivkonstruktsioonis poolabiverbidena. Abiverbidega ühendab neid verbe põhjustamistähenduse üldisus. Eesti keeles on abiverbideks nimetatud leksikaalselt väga üldise või grammatilise tähendusega pöördõnu, mis kuuluvad lauses täistähendusliku põhiverbi juurde ja aitavad sellel moodustada liit- või perifrastilist verbivormi. (Erelt 2017: 234–235; Erelt 2023a: 478)

2.3. Kasutuspõhine lingvistika

Kasutuspõhise keelekäsitluse järgi kujuneb keele struktuur keelekasutuses (Barlow, Kemmer 2000; Tomasello 2008; Bybee 2010; Díaz-Campos, Balasch 2023: 1–2). Keele struktuur on seotud keelest lahutamatu kognitiivsete protsessidega, nagu näiteks mälu, analoogia ja kategoriseerimisega (Bybee 2010: 6–8; Díaz-Campos, Balasch 2023: 1). Keelekasutusse on alati kaasatud kindlad kõnelejad või kirjutajad, kuulajad või lugejad kindlas kontekstis – need faktorid mõjutavad keele loomist ja mõistmist. (Verhagen 2000: 271)

Kasutuspõhises lingvistikas on keeleuurimise aluseks tegelik keelekasutus (Barlow, Kemmer 2000; Bybee 2023; Díaz-Campos, Balasch 2023: 1). Uurimismaterjal saadakse erinevatest kirjaliku ja suulise keele allikatest. Kasutuspõhise lingvistika raamistikus lähenetakse keelematerjalile näiteks korpus- ja katseliste meetoditega ning uuritakse keele omandamist. (Díaz-Campos, Balasch 2023: 2) Suuri korpusi, mille tekstid on pärit paljudelt erinevatelt kõnelejatelt ja kirjutajatelt, hakati looma 20. sajandi viimastel kümnenditel (Bybee 2023: 12). Korpusandmed võimaldavad märgata keelekasutusmustreid ning ühe keelenähtuse kasutust saab uurida läbi mitme sajandi (vt nt Verhagen 2000).

Keele muutumise kasutuspõhises mudelis on kesksel kohal konkreetsed kasutusjuhud. Kasutusjuhte üldistavalt anaüüsidest võib näha, et kindlad leksi-

kaalsed üksused, näiteks mingi verbiklassi sõnad, seostuvad kindlate konstruktsioonidega. (Barlow, Kemmer 2000: xv–xvi, xix)

Kasutuspõhises analüüsis on oluline ka keeleüksuste esinemissagedus. Sage-dusest oleneb keeleüksuste esindatus mälus (Diessel 2017). Keele muutumine on seotud sagedusega, nii sõne- (ingl *token frequency*) kui ka tüübisagedusega (ing *type frequency*). Sõnesagedusest oleneb näiteks foneetiline muutus – mida sagedasam sõna, seda kiiremini võib see hakata muutuma. Suure kasutussagedusega konstruktsioonid kaotavad aja jooksul täpsema tähenduse ja saavad üldisema tähenduse: nt inglise keele *can* + VERB konstruktsioon ei tähenda siis enam ainult mentaalset suutlikkust, vaid üldist võimelisust. Tüübisagedus tähendab konstruktsioonide puhul seda, kui palju leksikaalseid vahendeid või mõnes kindlas semantilises rollis osalisi saab mingi konstruktsiooni osana esineda. Konstruktsioonidega seotud nähtustes, nagu keeleomandamisel, võib oluline olla ka konstruktsiooni osade sõnesagedus. (Bybee 2023: 18–19)

Kasutuspõhine keelekäsitlus ja sellest lähtuvad meetodid on siinse töö üks teoreetilisi lähtekehti. Keelematerjal on kirjaliku keele uurimustes (A2–A4) pärit kirjakeele korpustest ja suulise keele uurimuses (A1) suulisest katsest, seega paljudelt eri keelekasutajatelt ja tegelikult kasutusest.

2.4. Kausatiivsuse keelendamine

Keelevälises maailmas mõistetakse põhjustamissituatsiooni all kahe sündmuse omavahelist põhjuslikku seost. Põhjusseost hakkavad lapsed tajuma umbes 6-kuuselt, seega juba enne, kui nad seda keeleliselt väljendavad, ning selle tajumise areng on astmeline: järk-järgult hakatakse märkama eri tüüpi põhjustajajärgi (Chen 2015: 21–22).

Filosoofias on põhjustamise olemust mõtestanud näiteks 18. sajandi empiiriline filosoof David Hume, kelle järgi on põhjustamise eeldused olemite külgnvus ruumis ja sündmuste ajaline järgnevus (Hume 1739: 43–44). Filosoofide, nagu David Hume'i ja Immanuel Kanti arutlused põhjuslikkuse vallas on osutunud vajalikuks eri teadusharudele, kuna teaduses tuleb tihti ennustada, mis võiks olla mingi tegevuse tulemus. (Özen 2011: 191) Põhjuslikkuse mõiste vajadus on eluvaldkonniti tingitud eri asjaoludest. Näiteks on põhjuslikkuse mõiste olnud tähtis meditsiinilises mõtlemises ja otsustamises, nii haiguste diagnoosimisel kui ka ravis (Soosaar 2013: 533). Näitena võib tuua ka mehaanika, milles põhjusseos ilmneb väga otseselt, kuna selles on oluliseks uurimisobjektiks liikumine ja seda käivitavad jõud (Özen 2011: 193–194).

Keeleliselt avaldub põhjustamine erinevate vahendite, sh põhjustamiskonstruktsioonide kaudu, mis keelendavad seost põhjuse ja tagajärje vahel. Põhjustamissituatsioon on olukord, kus põhjustamissündmuse tõttu toimub tulemusündmus. (Langacker 1991; Talmy 1976, 2000; Shibatani 1976; Comrie 1989) Kausatiivkonstruktsiooni iseloomustab lähtetarindile lisatud osaline, põhjustaja, kes algatab tegevuse ja kontrollib seda (Dixon 2000: 30). Sellist keelelist protsessi, milles lähtetarindist moodustatakse kausatiivne tarind, peetakse lausestruktuuri tasandil valentsi suurendavaks. (Dixon 2000; Erelt 2017).

Põhjustamisahelasse kuuluvad põhjustamissündmuse osalised, kes või mis võivad olla mistahes olemid. Semantilisel tasandil kirjeldatakse sündmuste osaliste suhteid semantiliste rollide (nt Van Valin jt 1997) ja tulemusündmust selle semantiliste tüüpide abil. Need on erinevates uurimustes kitsamalt või laiemalt tõlgendatud: põhjustaja rollid on näiteks AGENT või JÕUD (näiteks loodused) (Bellingham jt 2020), mõjutatava rollid on näiteks KOGEJA, PATSIENT või TEEMA (Van Valin 2001), tulemusündmus on jagatud näiteks SEISUNDIKS (ingl *state*), TEGEVUSEKS (ingl *activity*), SAAVUTUSEKS (ingl *achievement*) ja SOORITUSEKS (ingl *accomplishment*) (Vendler 1957) või ka füüsilise või psühholoogilise seisundi muutuseks, asukoha muutuseks ja protsessiks (Bellingham jt 2020). Kausatiivkonstruktsiooni võib kuuluda lisaks põhjustajale ja mõjutatavale ka vahendaja (Bellingham jt 2020). Siinses uurimuses kasutatud rollid on esitatud ja kirjeldatud alapeatükis 3.2.2.

2.4.1. Kausatiivsuse keelelised väljendusvahendid

Vormiliselt väljendatakse kausatiivsust erinevate keelevahenditega: analüütiliste konstruktsioonidega (nt Kasik 2001; Tamm 2012; Diedrichsen 2015; Waldenfels 2015; Pakerys 2017), morfoloogiliselt (nt Kasik 2003; ISK 2004; Erelt 2017; Grünthal jt 2021), leksikaalselt (nt Dixon 2000) või argumentstruktuuriväliste põhjuslikkuse väljendamise vahenditega (nt Paulsen 2016; Bellingham 2020).

Analüütilises ehk perifrastilises kausatiivkonstruktsioonis on kaks verbi: põhjustamist väljendav verb ja tulemusündmuse verb (Comrie 1989; Kemmer, Verhagen 1994; Dixon 2000). Analüütilised kausatiivkonstruktsioonid varieeruvad keelesiseselt ja erinevad ka keeltevaheliselt. Näiteks inglise keele analüütilised kausatiivkonstruktsioonid erinevad üksteisest selle poolest, et inglise keele kausatiivverbiges (*make* 'tegema', *force* 'sundima', *send* 'saatma', *drive* 'juhtima', *get* 'saama', *have* 'omama' jt) esinevad koos erinevad komponendid – näiteks *make*-konstruktsiooni kuulub infinitiiv, *force*-konstruktsiooni *to* + infinitiiv ja *send*-konstruktsiooni oleviku kesksõna (*-ing*). (Stefanowitsch 2001) Analüütilisi kausatiive võrreldakse ka eri keeltes. Näiteks on Pakerys (2017) käsitlenud eesti keele analüütilisi kausatiivkonstruktsioone verbiges *laskma*, *andma*, *panema* ja *sundima* võrdluses balti, aga mõnel määral ka teiste keeltega, selgitades verbe tähendusmuutusi mittekausatiivsest kausatiivse suunas.

Morfoloogilised ehk derivatiivsed (tuletuslikud) kausatiivid väljendavad kausatiivsust erinevate seotud morfeemide, nt tuletusliidete abil. Nii nagu analüütilised kausatiivkonstruktsioonid, varieeruvad ka morfoloogilised kausatiivid keelesiseselt. Samuti on morfoloogiliste kausatiivide vahel keeltevahelisi erinevusi. Näiteks on Reet Kasik (2003: 10) võrrelnud kuratiivsuse (vt Lisa 1) väljendamist eesti ja soome keeles. Soome keeles saab nt tuletada ka liitega kuratiivse verbi, millel on kolm argumenti: kaks aktiivset rolli, põhjustaja ja tegija, ning objekt või kogeja, aga eesti keeles ei saa. Soomekeelse kuratiivse kausatiivtarindi *Kaupunginhallitus sulatutti lumen palkkaamallaan työmiehillä* tähendust väljendatakse eesti keeles analüütiliselt, näiteks *Linnavalitsus laskis palgatud töömeestel lume ära sulatada*. Selliseid soome keele kolme argu-

mendiga verbe on käsitletud ka Geda Paulsen (2011a; 2011b). (Kuratiivsusest soome keeles vt ka Kytömäki 1978; Pennenen 1986.)

Leksikaalses kausatiivis väljendub põhjustamistähendus lekseemis endas, näiteks verb *tapma*, milles väljendub põhjustamis- ja tulemusündmus. (Comrie 1989: 168; Dixon 2000: 38–41)

Kausatiivtarindid jagunevad ka intransitiivse (näide 7) ja transitiivse predikaadiga kausatiivideks (näide 8) (nt Kemmer ja Verhagen 1994). Intransitiivse predikaadiga kausatiivis on kaks osalist: mõjutaja ja mõjutatav. Näites 7 on mõjutaja *she* 'ta' ja mõjutatav *him* 'ta'. Transitiivse predikaadiga kausatiivis on kolm osalist: mõjutaja, mõjutatav ja vahendaja. Näites 8 on mõjutaja *she* 'ta', vahendaja *tal* 'him' ja mõjutatav *brownies* 'brownie'd'.

(7) She made him cough. (Verhagen 1994: 119)
'Ta (naine) ajas ta (mehe) kõhima.'

(8) She let him eat some of the brownies. (Verhagen 1994: 119)
'Ta (naine) lasi tal (mehel) mõned *brownie*'d süüa.'

Kausatiivsus kujuneb erinevate strateegiate kaudu. Kausatiivsuse kujunemise strateegiaid on Uurali keeltes uuritud kuue verbipaari näitel (Grünthal jt 2021) projektis „Grammatical characters in computational phylogeny: The causative alternation in Uralic“ aastatel 2017–2019⁴. Verbid on pärit Nicholisi, Petersoni, Bernesi (2004) uuringu verbide nimekirjast (verbide eesti vasted): *sööma* – *söötma*; *nägema* – *näitama*; *hirmu tundma* – *hirmutama*; *põlema* – *põletama*; *kuivama* – *kuivatama*; *sirge olema* – *sirgendama*. Uuringusse oli kaasatud 22 Uurali keelt, sh eesti keel ja lõunaeesti keel. Uurali keelte kohta selgus, et võimalikest kausatiivsuse kujunemise strateegiatest lähtus üle 60% uuritud verbipaaridest afiksaalsest morfoloogilisest strateegiast. Näiteks soome keele *syödä* 'süüa' kausatiivne vaste on *syöttää* 'sööta', milles on kausatiivsust väljendav tuletusmorfeem *-ttä*. Analüütilist strateegiat esines rohkem läänepoolsetes Uurali keeltes, sh eesti keeles (nt morfoloogilise kausatiivi *käivitama* kõrval esineb samatähenduslik anaüütiline *pani käima*). Esinevad ka teised kaks strateegiat, millest esimeses muutub kausatiivsuse kujunemise käigus kogu sõna (ingl *suppletion*) ja teises muutub verbi tüvi. Järgmises alapeatükis käsitletakse kausatiivsuse väljendamist eesti keeles, sh täpsemalt morfoloogilist kausatiivsust, analüütilist kausatiivkonstruktsiooni ja muid põhjuslikkuse väljendamise keelelisi vahendeid.

2.4.2. Kausatiivsus eesti keeles

Eesti keeles seostuvad kausatiivverbid (vt Lisa 1) perifrastiliselt noomeni või adverbiga, nt *tegeme (lahti)*, *andma (vabaks)*, *tekitama (kahju)*, *muutma (ümber)* ja *ajama (püsti)*. Kausatiivsed poolabiverbid *panema*, *ajama* ja *saama* moodustavad ahelverbe (vt Lisa 1) koos *ma*-infinitiivi ning poolabiverb *laskma* koos

---

⁴ Projekti juhid olid Riho Grünthal ja Johanna Nichols, koordineeriv uurimisasutus Helsingi Ülikool.

da-infinitiiviga. Lisaks esinevad eesti keeles derivatiivsed ja leksikaalsed kausatiivid, mille puhul kausatiivsus väljendub ühesõnalisel verbis. (Erelt 2017: 231–235)

Eesti keeles on kausatiivsuse kohta uuritud analüütilisi põhjustamiskonstruktsioone (Kasik 2001; Tamm 2012), permissiivikonstruktsiooni (Klettenberg 2007a, 2007b) (vt Lisa 1), kausaalsuhete adverbiaallauseid (Plado 2013) ja perifeerset kausatiivsust (nt põhjuslikkuse väljendamist käändelõpuga) (Paulsen 2016). Reet Kasik (2001) on käsitlenud *panema*-, *ajama*- ja *laskma*-põhjustamiskonstruktsiooni ning Anne Tamm (2012) *laskma*-põhjustamiskonstruktsiooni. Põhjustamisverbidest on kirjutanud Kasik (2015). Käsitletud on ka kausatiivsuse omandamist lapsekeeles (Argus 2012).

Järgmistes alapeükides on kirjeldatud kausatiivsuse avaldumise keelelisi vahendeid: morfoloogilisi ja analüütilisi kausatiive ning teisi põhjustamisahela väljendusvahendeid. Leksikaalseid kausatiive eraldi kirjeldatud ei ole.

2.4.2.1. Morfoloogiline ehk derivatiivne kausatiiv eesti keeles

Eesti keele morfoloogiline ehk derivatiivne kausatiiv on tarind, milles verbile, noomenile või adverbile on liitunud kausatiivsed tuletusliited *-ta-*, *-da-*, *-t-*, *-sta-*, *-nda-* või *-lda-* (*sulatama*, *avardama*, *kurvastama*, *eestindama*). Morfoloogilises kausatiivis on tulemusündmus ja selle põhjustamine kindlalt seotud. Analüütilise põhjustamiskonstruktsiooni moodustusviisi suuremat produktiivsust morfoloogilise kausatiiviga võrreldes näitab asjaolu, et paljudel analüütilistel põhjustamiskonstruktsioonidel puudub tuletuslik vaste. Näiteks puudub tuletuslik vaste väljenditel *ajab vanduma* ja *paneb imestama*. Osal analüütilise põhjustamiskonstruktsiooni kasutusjuhtudel selline vaste siiski leidub (*pani käima* – *käivitas*). (Erelt 2017: 233–236)

Siinne doktoritöö puudutab morfoloogilisi kausatiive ainult uurimuses A1, mille andmestikus esines muuhulgas ka morfoloogiliste kausatiivide kasutusjuhte.

2.4.2.2. Analüütiline ehk perifrastiline kausatiivkonstruktsioon eesti keeles

Eesti keeles on analüütilised kausatiivkonstruktsioonid *ma-* või *da*-infinitiiviga ahelverbid: *ma*-infinitiiv moodustab ahelverbi koos poolabiverbidega *panema* (Kasik 2001; Tomson 2014; Tomson 2016) ja *ajama* (Kasik 2001; A3), harvem verbiga *laskma* (A4), *da*-infinitiiv esineb koos *laskma*-verbiga (Kasik 2001; Klettenberg 2007a; Klettenberg 2007b; A4). *Panema*-, *ajama*- ja *laskma*-põhjustamiskonstruktsiooni saab kirjeldada nende osaliste (mõjutaja ja mõjutatav) semantiliste rollide ning tulemusündmuse kaudu (Kasik 2001). Analüütilised kausatiivkonstruktsioonid saavad väljendada nii otsest kui ka kaudset põhjustamist. Otsele põhjustamisel toimib põhjustaja kogu tulemusündmuse vältel, kuid kaudsel põhjustamisel põhjustaja ainult käivitab tulemusündmuse. (Erelt 2017: 236) Siinses töös seda kriteeriumi analüüsis ei kasutata.

Verb *ajama* kannab endas liikuma sundimise tähendust, verb *panema* asetamise tähendust. Näites *ta ajas poisi istuma* väljendatakse seda, et poiss sunniti kuhugi minema ja istuma, aga näiteks *ta pani poisi istuma* väljendatakse kas seda, et poiss paigutati toolile, või seda, et poiss läks pärast istekoha kättenäitamist ise vabatahtlikult istuma. *Laskma*-verbiga näide *ta laskis ~ lasi poisil istuda* väljendab seda, et poisil lubati istuda. Teise näite puhul aga (*ta ajas mu kleiti õmblema* ja *ta pani mu kleiti õmblema*) on nii *ajama*- kui ka *panema*-verbi puhul tegemist kellegi tegutsema sundimisega. *Ajama*-verbiga näites on oluline ka liikumise väljendamine, st *ta ajas mu kleiti õmblema* 'pidin minema õmblema'. Näide *ta laskis ~ lasi mul kleidi õmmelda* väljendab aga seda, et minult telliti kleit või mul lubati minna kleiti õmblema. (Metslang jt 2003)

2.4.2.3. Põhjustamisahela muud väljendusvahendid eesti keeles

Peale argumentstruktuuri kuuluvate kausatiivitüüpide väljendatakse põhjusseoseid ka muul viisil: lause tasandil, kaassõnade ja käändevormidega. Näiteks esinevad mõned verbid koos kohakäändeliste põhjusadjunktidega (nt *kuningas hukkus lennuõnnetuses*, *kuningas suri vanadusest/vanadusse*). Lisaks väljendavad põhjusseoseid eesti keele kaassõnad *tõttu*, *mõjul*, *läbi*, *tänu*, *tõukel*, *pärast*, *kaudu* jt. Põhjuslikkust on võimalik väljendada ka proadverbide (*mistõttu*, *sellepärast*, *see läbi*) (Paulsen 2021), (otstarbe)adjunktkonstruksiooni (nt *astronaut lendab Kuule uurimistööle*) ja deverbaalsete nominalisatsioonikonstruktsioonide abil (nt *ahven lagunes keetmisel*, *Skype'i leitudamisega odavnesid kõnehinnad*). (Paulsen 2016)

Lause tasandil annavad põhjust ja tagajärge edasi kausaalsuhete adverbiaal-lause osalused. Kausaalsuhete adverbiaalused on põhjus-, tingimus-, möönd-tingimus-, möönd-, otstarbe- ja tagajärgelause. (Plado: 2013)

Põhjustamisahela väljendusvahendeid nimetab ja kirjeldab ka siinse töö suulise eesti keele materjalile toetuv uurimus põhjustamisahela väljendusvahenditest (A1).

2.4.3. Kausatiivkonstruktsiooni semantika

Dixon (2000: 61–74) on esitanud semantilised parameetrid, mida kausatiivkonstruktsiooni osaliste (põhjustaja ehk mõjutaja ja mõjutatava) ning verbi kohta kirjeldada saab. Seda, kuidas need parameetrid eesti keeles avalduvad, siinses töös kvantitatiivselt ei uuritud. Mõned jooned, mis avaldusid muu semantilise analüüsi käigus, on järgnevas parameetrite üldkirjelduses nimetatud.

Põhjustaja kohta saab määratleda, kas ta/see tegutseb otseselt või kaudselt (*otsesuse* parameeter), kas ta/see saavutab eesmärgi kavatsuslikult või juhuslikult (*tahtlikkus*), kas sündmuse alustamiseks on kasutatud jõudu või toimub see loomulikult (*loomulikkus*) ja kas põhjustaja osaleb sündmuses või mitte (*osalemine*). Nende parameetrite avaldumist saab uurida erinevate keelte kohta. (Dixon 2000: 61–74)

Tahtlikkuse parameeter avaldub näiteks chrau keele kausatiivkonstruktsioonis prefiksi *ta-* kaudu – prefiks *ta-* märgib seda, et tulemus saavutati juhuslikult, aga ilma prefiksita *ta-* märgib verb seda, et tulemus saavutati kavatsuslikult. Hispaania keeles aga võib verb *hacer* 'tegema' olla koos subjunktiivi või infinitiivi

vormis verbiga. Subjunktiivivi vormis verbi kasutatakse ainult siis, kui põhjustaja tegutseb kavatsuslikult, infinitiivis verbi puhul on aga võimalik kas kavatsuslik või juhuslik põhjustaja tegutsemise tõlgendus. (Dixon 2000: 70–71) Tahtlikkuse parameetrist lähtudes kirjeldati ka siinse töö verbide sagedamini esinevaid kausatiivkonstruktsiooni tüüpe. Kavatsuslikkusele (näide 9) või juhuslikkusele (näide 10) ei osuta analüüsitud eesti keele näidetes vormilised vahendid. Põhjustaja kavatsuslikkus oli üheks uurimisteenaks ka CAL-projektis (nt Ariño-Bizarro, Ibarretxe-Antuñano 2020).

(9) Ma panen vee keema. (A2)

(10) See mõte ajas mind tegelikult naerma. (A3)

Eri keeltes saab kasutada prefiksit või sufiksit, et osutada sellele, kas põhjustaja osaleb ka ise põhjustatud sündmuses või mitte (*osalemise* parameeter). Näiteks nomatsiguenga keeles kasutatakse prefiksit *ogi-* siis, kui põhjustaja ei osale põhjustatud sündmuses, sufiksit *-hag* aga siis, kui põhjustaja osaleb ka ise põhjustatud sündmuses. (Dixon 2000: 73). Põhjustaja osalemist põhjustatud sündmuses kirjeldasin põgusalt ka siinses töös, ent ka sellele ei osuta eesti keele näidetes spetsiifilised vormitunnused.

Mõjutatava kohta saab aga otsustada, kas tal/sel on sündmuse üle kontroll või mitte (*kontroll*), kas tal/sel on tahe sündmust sooritada (*tahe*) ja kas ta/see on osaliselt või täielikult sündmusest mõjutatud (*mõjutatus*). Näiteks suahiili keeles märgitakse sufiksiga *-isha/-esha*, et mõjutatav tahab põhjustatud sündmust sooritada, aga perifrastilise konstruktsiooniga väljendatakse seda, et mõjutatav ei taha teha seda, mida põhjustati (Dixon 2000: 66) (*tahte* parameeter). Siinse töö näitas, et eesti keeles ei väljendata vormiliselt, kas olemil on tahe sündmust sooritada või mitte, nt näitest 11 ei selgu, kas lapsed tahavad põhjustatud tegevust teha või ei.

(11) Õpetaja paneb lapsed lugema. (A2)

Verbiga seostuvaid parameetreid on kaks (Dixon 2000: 62–63):

- 1) kas kausatiivne üksus saab toimida ainult seisundiverbiga või ka tegevusverbiga?
- 2) kas kausatiivne üksus saab toimida ainult koos intransitiivse verbiga, nii intransitiivse kui ka transitiivse verbiga või nii intransitiivse, transitiivse kui ka ditransitiivse verbiga?

Kausatiivkonstruktsiooni semantikat saab uurida ja kirjeldada ülalnimetatud parameetrite ja kausatiivkonstruktsiooni osaliste semantiliste rollide kaudu, mida käsitletakse metoodika peatükis 3.2.

3. MATERJAL JA MEETOD

3.1. Materjal

Järgmistes jaotistes on kirjeldatud põhjustamisahela väljendusvahendite uurimuse (A1; ptk 3.1.1) ja verbiuurimuste (A2–A4; ptk 3.1.2) materjali.

3.1.1. Põhjustamisahela väljendusvahendite uurimuse materjal

Artikli A1 materjal on kogutud suulise katsega, milles 14 eesti keelt emakeelena kõnelevat katseisikut (2 meest, 12 naist, keskmine vanus 29 aastat) kirjeldasid põhjustamissituatsioone väljendavaid videoklippe. Katsesse kuulunud 43 videoklipi sisu on esitatud Lisas 2. Materjali valiku kriteeriumid olid ette antud rahvusvahelise projekti CAL tingimustega.

3.1.2. Verbiuurimuste materjal

Panema-, *ajama*- ja *laskma*-verbi uurimuste materjal on kogutud Tartu Ülikooli vana kirjakeele korpusest⁵ (VAKK), eesti kirjakeele korpustest⁶ (1890., 1910., 1930., 1950., 1970. ja 1990. aastatest), veebilehtede korpusest etTenTen13⁷ ja eesti keele ühendkorpusest Sketch Engine'i kaudu⁸. Materjal hõlmab erinevaid tekstiliike: religioosseid, teaduslikke, ajakirjandus- ja ilukirjandustekste ning internetikeelt.

16. sajandi kohta on *panema*-, *ajama*- ja *laskma*-verbi kasutusjuhtude otsing tehtud kõikidest korpuse tekstidest. 17. sajandist on otsitud *panema*, *ajama* ja *laskma* kasutusjuhte Georg Mülleri jutlustest (1600–1606), Heinrich Stahli kirikukäsiraamatu „Hand- und Haußbuch“ III ja IV osast (1638) (*panema* puhul ainult III osast) ja Heinrich Stahli jutlustekogu „Leyen Spiegel“ II osast (1649). *Panema*-verbi kasutuste otsingusse oli kaasatud ka Turu käsikiri (1625) ning *ajama* ja *laskma* otsingusse Joachim Rossihniuse teos „Evangelia und Episteln“ (1632).

18. sajandit hõlmav päring verbide *panema*, *ajama* ja *laskma* kasutuse kohta tehti järgmistest teostest: A. Thor Helle „Kurtzgefaßte Anweisung Zur Ehstnischen Sprache“ 10 dialoogi (1732), A. W. Hupel „Lühhike õppetuse“ (1766–1767), F. W. Willmann „Juttud ja Teggud“ (1782) ja F. G. Arwelius „Üks Kaunis Jutto ja Öppetuse Ramat“ (1782). *Ajama*-verbi kasutusi otsiti ka Uuest Testamendist (1715), *ajama* ja *laskma* kasutusi A. A. Vierorthi raamatust „Wiis head jutto“ (1740) ja J. Lithanderi „Köki ja Kokka Ramatust“ (1781). Lisaks kuulub *panema*- ja *ajama*-verbi otsingu materjali hulka N. V. Hagemesteri „Lühhikenne õppetuse maa-rahvale“ (1790).

⁵ <https://vakk.ut.ee/> (vaadatud 15.11.2022)

⁶ <https://www.cl.ut.ee/korpused/baaskorpus/index.php?lang=et> (vaadatud 15.11.2022)

⁷ <http://www.keeleveeb.ee/dict/corpus/ettenten/> (vaadatud 15.11.2022)

⁸ <https://www.sketchengine.eu/> (vaadatud 15.11.2022)

Tänapäevastest korpustest materjali otsimiseks on kasutatud Sketch Engine'i korpusetarkvara – see on tekstikorpuste koondamiseks ja analüüsimiseks mõeldud keeleanalüüsi tööriist. Näiteks võimaldab see genereerida sõnavisandeid ning koostada sagedusloendeid. (Kilgarriff jt 2004; Kallas jt 2012) Sketch Engine'it kasutati erinevatel eesmärkidel nii *panema*-, *ajama*- kui ka *laskma*-verbi uurimuses. *Panema*-verbi uurimuses koguti Sketch Engine'i kaudu verbiühendeid lisaks korpusotsinguga saadud tulemustele ja uuriti suure hulga sagedusandmete põhjal, millised *ma*-infinitiivi vormis tegussõnad on *panema*-kausatiivkonstruktsioonis sagedasemad. *Ajama*-verbi uurimuse jaoks võeti Sketch Engine'i korpuspäringusüsteemist lisakasutusi. *Laskma*-verbi uurimuses vaadati Sketch Engine'ist *las*-partikli sagedust 20. sajandi materjalis. Tabelis 1 on välja toodud analüüsis kasutatud *panema*, *ajama* ja *laskma* kasutusjuhtude hulk, mis oli aluseks verbide tähendusrühmade moodustamisel. 20. sajandist on analüüsitud rohkem kasutusjuhte kui teistest sajanditest, sest eraldi vaadeldi ka erinevate kümnendite materjali.

Tabel 1. *Panema*, *ajama* ja *laskma* tähendusrühmade moodustamise aluseks olnud kasutusjuhtude arv.

	16.–17. sajand	18. sajand	19. sajand	20. sajand	21. sajand	KOKKU
<i>panema</i> -verbi kasutusjuhud	249	494	484	1631 ⁹	490	3348
<i>ajama</i> -verbi kasutusjuhud	133	199	503	1018	504	2357
<i>laskma</i> -verbi kasutusjuhud	258	490	669	1185	527	3129

3.2. Meetodi kirjeldus

Selles osas kirjeldatakse põhjuslikkuse väljendusvahendite (ptk 3.2.1) ja verbiuurimuste meetodikat (ptk 3.2.2). Samuti tuuakse välja verbide *panema*, *ajama* ja *laskma* tähendused varasemates allikates – need tähendused on jaotises 3.2.3 jagatud füüsilist ja mentaalset tegevust ning muid konkreetseid tegevusi väljendavateks tähendusteks.

3.2.1. Põhjustamisahela väljendusvahendite uurimuse meetod

A1 uurimuse jaoks koguti suulisi videoklippide kirjeldusi 14 eesti keele kõnelejalalt. Katse läbiviimiseks istusid katseisik ja katse läbiviija arvuti taga ning vaatasid 58 põhjustamissituatsiooni kujutavat videoklippi, millest siinse uurimuse jaoks kasutati 43 klipi kirjeldusi. Klippide näitamiseks oli projektis CAL loodud neli erinevat klippide järjestust. Lisas 2 on esitatud üks neist järjestustest. Nii ei vaadanud kõik katseisikud klippe samas järjekorras. Klipid olid 2–22 sekundi

⁹ *Panema* ja *ajama* verbi puhul on arvestatud jaotuses 1890–1990.

pikkused. Katseisikutel paluti klippide kohta vastata küsimusele, mis neis klippides juhtus. Kõikide katsete puhul lindistati heli, osa katseid ka filmiti.

Pärast katsete läbiviimist kuulati audiofaile ning kanti samal ajal kirjeldused Exceli tabelisse. Esiteks uuriti, milliseid põhjustamisahela väljendusvahendeid neis situatsioonitüüpides kasutatakse, ning teiseks, millised on situatsioonitüüpide ja väljendusvahendite korrelatsioonid.

Siinses uurimuses loodi eesti keele materjaliga sobiv märgendussüsteem. Märgendamisel jagati neis kirjeldustes kasutatud väljendusvahendid kolme gruppi (vt konkreetseid näiteid ptk 5.4).

Tabel 2. Kirjeldustes kasutatud väljendusvahendite rühmad.

Väljendusvahendite grupp	Põhjustamisahela väljendusvahendid kirjeldustes
osasündmused väljendatud eksplitsiitselt	<ul style="list-style-type: none"> – sidesõnad <i>ja</i> või <i>ning</i> – muu siduv sõna (konnektiiv või rinnastava sidendi ja konnektiivi ühend) – tulemusündmus on nimetatud esimesena – relatiivpronoomen – siduvat keelendit ei ole
morfosüntaktilised ja leksikaalsed väljendusviisid, sh põhjustamist väljendavad muutuskonstruksioonid ning derivatiivsed ja leksikaalsed kausatiivid	<ul style="list-style-type: none"> – põhjust väljendav kesksõna; – <i>des</i>-konverb; – kääne; – kaassõna; – tahtlik või tahtmatu (kogemata) muutus asendis, seisukorras, tegevuses või kohas; – muutus seisundis või kohas; analüütilised kausatiivkonstruktsioonid; – kommunikatiivne kausatiivsus; – derivatiivsed kausatiivid – leksikaalsed kausatiivid
tulemusündmust väljendavad muutuskonstruksioonid	<ul style="list-style-type: none"> – vahe- või lõppmõjutatava iseeneslik seisundi-muutus või tegevus; – mõjutatava tahtlik tegevus

Videoklipid jagati nende osaliste või klipi iseloomu põhjal viieks situatsioonitüübiks:

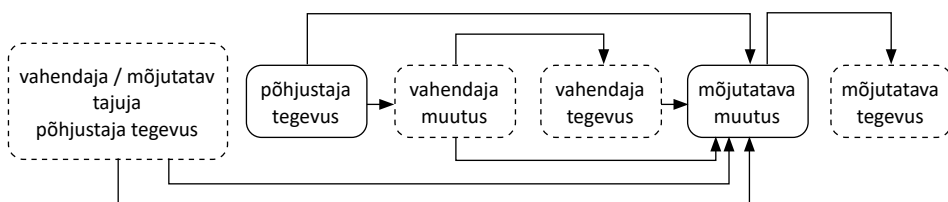
- 1) loodusjõu põhjustatud muutus inimesele või asjale (5 klippi);
- 2) inimese põhjustatud muutus mingile asjale (14 klippi);
- 3) inimese põhjustatud muutus teisele inimesele (10 klippi);
- 4) üks inimene käsib teisel midagi teha (kommunikatiivne kausatiivsus) (8 klippi);
- 5) üks inimene põhjustab muutuse teisele inimesele, kes omakorda põhjustab mingi asjaga toimuva muutuse (6 klippi).

Kvalitatiivse analüüsiga uuriti situatsioonitüüpe neis esinevate väljendusvahendite kaudu ning illustreeriti situatsioonitüübi kirjeldusi katsest pärit näidetega.

Kvantitatiivse analüüsiga uuriti, kas teatud liiki kausatiivsus on seotud kindlat liiki põhjustamise väljendusvahendiga. Joonisel 7 (ptk 5.4) on kujutatud erinevates situatsioonitüüpides esinenud väljendusvahendeid ja nende osakaalu situatsioonitüüpides.

Suulise katse kirjeldustest leiti analüütilised kausatiivkonstruktsioonid ning vaadati eraldi nende kasutamist ja sagedust.

Joonisel 1 on kujutatud projektis kasutatud põhjustamissituatsiooni kujutatavate klippide põhjustamisahela võimalikud osad. Eesti keeles on põhjustamissituatsiooni osalisi nimetatud põhjustajaks (ingl *causer*), vahendajaks (ingl *causee*) ja mõjutatavaks (ingl *affectee*). Ahela osad on tajuja (ingl *perceiver*), põhjustaja tegevus (ingl *causer act*), vahendaja muutus (ingl *causee change*), vahendaja tegevus (ingl *causee act*), mõjutatava muutus (ingl *affectee change*) ja mõjutatava tegevus (ingl *affectee act*).

Joonis 1. Põhjustamisahela joonis. Lihtsustatud ja tõlgitud projekti käsikirjalisest materjalist (Bellingham 2017).

Ahelas esinevad vähemalt põhjustaja ja mõjutatav. Projekti klippides kujutatud põhjustamissituatsioonis toimub vähemalt põhjustaja tegevus ja mõjutatava muutus (joonisel tähistatud pideva joonega). Põhjustaja tegevus mõjutab vahendajat või mõjutatavat. Vahendaja esineb pikemates põhjustamisahelates, nt *Naine käsib mehel palli kasti visata*, milles *mees* on vahendaja ja *pall* on mõjutatav. Lühemas ahelas vahendaja puudub, nt kirjelduses *Naine rebib paberi pooleks* on naine põhjustaja ja paber mõjutatav.

Verbiuurimustes A2–A4 vahendajat ei eristatud, vaid jagati põhjustamisündmuse osalised laiemalt mõjutajaks ja mõjutatavaks. Materjali põhjal võib arvata, et sagedamini kui *panema-* ja *ajama-*kausatiivkonstruktsiooni puhul esineb vahendaja *laskma-*kausatiivkonstruktsiooniga keelendatavates põhjustamisahelates, kus on kaks aktiivset tegijat.

3.2.2. Verbiuurimuste meetod

Panema-, *ajama-* ja *laskma-*verbi uurimustes (artiklid A2–A4) on kasutatud ühesugust meetodikat. Verbe *panema*, *ajama* ja *laskma* sisaldavad laused koguti eesti kirjakeele korpuste 16.–21. sajandi tekstidest. Iga kasutusjuhu kohta määrati selle vormiline struktuur ja tähendus. Struktuuri poolest esines kasutusjuhtude hulgas liht-, ühend- ja väljendverbe, samuti idioome ning infiniitkonstruktsioone. Sarnase tähendusega kasutusjuhud paigutati tähendusrühmadesse. Lisaks määrati iga kasutusjuht kas leksikaalseks või grammatiliseks (vt Lisa 1). Leksikaalsete ja grammatiliste tähendusrühmade kõrvale moodustati võimalike sildkasutuste rühmad ning selgitati välja tähendustevahelised seosed.

Eraldi uuriti analüütiliste kausatiivkonstruktsioonide semantikat, lähenedes sellele konstruktsiooni osaliste semantiliste rollide kaudu.

Uuritavate verbide rühmitamisel lähtuti nende tähendusest ja vormist kasutus-kontekstis, eristades:

- 1) leksikaalsed üksused – täistähenduslikud lekseemid (Langemets 2003);
- 2) leksikaalsed ühendid ehk kollokatsioonid – kahe täistähendusliku lekseemi kombinatsioonid, kus ühe lekseemi valik sõltub otseselt teisest (Langemets 2003);
- 3) sildkasutused kui leksikaalsete ja grammatiliste kasutuste vahepealsed juhud. Sildkasutused ei ole siin infiniitkonstruktsioonid, vaid verbi ja mingis kindlas vormis teise üksuse ühendid (nt *panema* + illatiivis noomen (nt *likku panema*)), harvem ühend- või väljendverbid (nt *lahti ajama*) või vormiliselt varieeruvad idiomaatilised kasutusjuhud (nt *hirmu peale ajama*) (vt ptk 5.1.2).
- 4) grammatilised üksused – öeldisverbi grammatilises vormis avalduvat sünd-
musülest tähendust väljendava verbiga konstruktsioonid (Erelt 2017: 108),
siinses töös infiniitkonstruktsioonid (nt *panema* + VINF_{ma}; *laskma* + VINF_{da}).

Tähendusrühmade moodustamine

Uurimuse esimene eesmärk oli moodustada verbide tähendusrühmad ja jagada kasutusjuhud tähendusrühmade vahel. Täendusrühmade moodustamisel võeti arvesse juba olemasolevaid jaotusi kirjakeele seletavas sõnaraamatus (EKSS) ja eesti keele ühendsõnastikus Sõnaveebis¹⁰, kuid lõplikud rühmad moodustati siinsete uurimuste korpusmaterjali põhjal. Rühmade moodustamisel koondati sama vormi ja tähendusega kasutusjuhud, näiteks *panema*-verbi alustamise tähendusega konstruktsioonide seas moodustavad ühe rühma *ma*-infinitiiviga konstruktsioonid (nt *paneb plagama*, *paneb haukuma*). Rühmad moodustati kasutusjuhtude põhjal, kõiki juhte ükshaaval läbi vaadates. Selle analüüsi käigus kohandati rühmi seni, kuni kasutusjuhud rühmadesse sobitusid.

Sildkasutuste rühmade moodustamine

Tähendusrühmade moodustamisel loodi ka sildkasutuste rühmad, kuhu kuulu-
vaid kasutusjuhte saab pidada leksikaalsete ja grammatiliste kasutuste vahe-
astmel paiknevateks, st nende tähenduses on konteksti põhjal tõlgendatav nii
leksikaalne kui ka grammatiline tähendus (nt *likku panema* osutab nii asetamis-
kui ka põhjustamistähendusele). Sildkasutuste kaudu saab selgitada grammati-
liste konstruktsioonide kujunemist.

---

¹⁰ <https://sonaveeb.ee/> (vaadatud 15.11.2022) (2019. aasta versioon)

Tähendusseoste visualiseerimine

Tähendusrühmade omavahelised seosed visandati joonisele, näidates kõigepealt iga verbi algset tähendust (kõige konkreetsem, enamasti füüsiline tähendus) ning selle seoseid teiste leksikaalsete tähendustega. Joonistele kanti seejärel leksikaalsete tähenduste seosed sildkasutuste ning nende kaudu omakorda grammatiliste konstruktsioonidega. (vt siinse töö joonised 3, 4 ja 5)

Konstruktsioonitüübid (vt Lisa 1)

Teise suurema osa *panema*-, *ajama*- ja *laskma*-verbi uurimustes moodustas neid sisaldavate grammatiliste kausatiivkonstruktsioonide semantika kirjeldamine (vt tulemuste osa ptk 5.4). Kausatiivkonstruktsioonide semantikat uuriti selliste kasutusjuhtude põhjal, milles nii mõjutaja kui ka mõjutatav olid eksplitsiitselt väljendatud (nt *Õhk paneb põsed punetama*). Määrati konstruktsioonide osaliste semantilised rollid. Mõjutaja rollid on AGENT või JÕUD ja mõjutatava rollid PATSIENT, KOGEJA või TEEMA. Tulemussündmustena käsitleti TEGEVUST, SEISUNDIT, PROTSESSI, SAAVUTUST ja SOORITUST.

Semantilised rollid kanti Exceli tabelisse, arvestades iga konstruktsioonitüübi sagedust ning kirjeldati sagedamini esinevaid konstruktsioonitüüpe. Kasutusjuhtude vorm ja tähendus esitati skeemina, näiteks:

VORM	<u>subjekt</u>	V_1^{panema}	<u>objekt</u>	V_2^{ma}
TÄHENDUS	<u>agent</u>	põhjustama	<u>patsient</u>	<i>tegevus</i>
NÄIDE	<u>Õpetaja</u>	pane	<u>lapsed</u>	<i>lugema</i> .

Täpsustavad küsimused *panema*-, *ajama*- ja *laskma*-verbi kohta

Iga uuritava verbi kohta lähtuti ka konkreetset verbi puudutavatest uurimisküsimustest. *Panema*-verb pakkus ainest ekspressiivsuse väljendusvahendite uurimiseks. *Ajama*-verbi konstruktsioonides ilmnes sage mõjutaja ja/või mõjutatava väljajätt, mistõttu uuriti seesuguste kasutuste sagedust täpsemalt. *Laskma*-verbi puhul oli tähelepanu all mõjutatava vorm, mille kohta tehti eraldi sagedusuuring. Samuti otsiti *laskma*-verbi puhul vastust küsimusele, kuidas *laskma*-verbi ning teiste osaliste vorm määrab konstruktsiooni tähendust. Selleks märgendati *laskma*-verbi ja konstruktsiooni osaliste vorm ning analüüsis kasutati statistikapaketti R.

Semantiliste rollide ja tulemussündmuse tüüpide määratlus

Mõjutaja semantiliseks rolliks määrati AGENT või JÕUD. Kõigis kolmes verbi-konstruktsioonis on AGENT tahtlik tegutseja (agendi määratlusest vt nt Van Valin, LaPolla 1997), ent *panema*- ja *ajama*-kausatiivkonstruktsiooni AGENT erineb AGENDIST *laskma*-kausatiivkonstruktsioonis, kus AGENT on vähem aktiivne tegutseja. *Laskma*-kausatiivkonstruktsiooni AGENT on permissiivne AGENT (Gruber 1965). Mõjutatava rollide määramisel tugineti järgmistele määratlustele (Van Valin, LaPolla 1997; Van Valin 2001): PATSIENT on olem, kes või mis on mingis seisundis või seisundimuutuses, TEEMA on kusagil asetsev või asukohta muutev olem ning KOGEJA on see, kes tajub, tunnetab, tunneb.

Tulemussündmustena käsitleti TEGEVUST, SEISUNDIT, PROTSESSI, SAAVUTUST ja SOORITUST. Tulemussündmuse semantiliste rollide määramisel võeti põhi- aluseks Zeno Vendleri (1957) semantiliste rollide liigitus, aga arvestati ka Beth Levini (1995), Anneli Pajuneni (1999) ja Reet Kasiku (2005) käsitlusi (vt täpsemalt ptk 5.3). Vendler on eristanud TEGEVUST, SEISUNDIT, SAAVUTUST ja SOORITUST. Siinses töös peetakse eraldi tüübiks ka PROTSESSI, mille tulemuseks on mingi asi või omadus. Vendleri järgi (1957) TEGEVUSEL selline tulemus puudub. SEISUNDITES ei väljendu muutust. SOORITUSED on tegevused, millel on tulemus, ning SAAVUTUSTEKES peetakse tulemuseni jõudmise hetkelist sündmust.

3.2.3. *Panema, ajama ja laskma* tähendused varasemates allikates

Panema, ajama ja laskma on polüseemilised verbid. Polüseemia on nähtus, kus keelendi kaks või rohkem tähendust on omavahel seotud (Taylor 1995: 99), täpsemalt ühe sõna tähendused on seotud selle sõna keskse tähendusega (Ravin, Leacock 2000).

Polüseemilised saavad olla nii nimi-, omadus- kui ka tegusõnad. Eesti keeles on käsitletud substantiivide (Langemets 2010), adjektiivide (Tuulik 2014; Tuulik 2022; Pikksaar 2020) ja tajuverbide (Proos 2021) polüseemiat. Eesti keele polüseemilisi verbe käsitlevad ka näiteks *tahtma-* ja *saama-*verbi grammatiseerumise kohta tehtud uurimused (nt Habicht jt 2010; Habicht, Trigel 2012; Habicht, Trigel 2014).

Haldur Õim (1966) on eesti keele verbide *minema, jääma, hakkama ja muutuma* leksikaalseid tähendusi klassifitseerinud J. D. Apresjani (1962) polüseemiliste sõnade tähenduste eristamise põhimõtete järgi. Apresjani teooria põhiväide on, et polüseemilise sõna tähendused on määratud nende sõnadega süntaktiliselt seotud sõnade formaalsete grammatiliste tunnuste kaudu.

Uurimused A2–A4 toovad välja *panema-*, *ajama-* ja *laskma-*verbi leksikaalsed ja grammatilised tähendused ja kasutused – leksikaalseid tähendusi on nii *panema-*, *ajama-* kui ka *laskma-*verbil siinse uurimuse põhjal neli (vt ptk 5.1), grammatilisi tähendusi on *ajama-*verbil üks ('põhjustama'), *panema-*verbil kaks ('põhjustama' ja 'alustama') ning *laskma-*verbil kolm (põhjustamiskonstruktsiooni erijuhud 'võimaldama' ja 'käskima' ning 'alustama').

Siinse väitekirja verbiuurimustes on *panema, ajama ja laskma* tähendusrühmade loomise aluseks korpusmaterjal ning varasemad leksikograafilised kirjeldused. Varasema aja kohta on vaadatud verbidele esitatud tähendusi ja kasutusnäiteid Ferdinand Johann Wiedemanni eesti-saksa sõnaraamatust (1923 [1869]), Wiedemanni grammatikast ja Ahrensi grammatikast (1853) ning praeguse aja kohta eesti keele seletavast sõnaraamatust ja eesti keele ühendsõnastikust Sõnaveebis. Siinse töö tähendusrühmad ei lange täpselt kokku varasemates leksikograafilistes kirjeldustes kasutatud tähendusrühmadega. Siinsed tähendusrühmad on loodud korpusmaterjalist selgunud kasutusjuhtude põhjal. EKSS-ist vaadati näiteks seda, missugused *panema-*, *ajama-* ja *laskma-*verbi tähendused väljendavad füüsilist või mentaalset tegevust või ka muid konkreetsemaid tähendusi.

EKSS-i tähendused jagati siinses töös kolme suurde rühma: 1) füüsilist tegevust väljendavad tähendused, 2) mentaalset tegevust väljendavad tähendused ja

3) muid konkreetseid tegevusi väljendavad tähendused. Järgnevas osas on välja toodud kasutustüübid nendes kolmes rühmas – leksikaalsed ja grammatilised kasutusjuhud ning sildkasutused. Seda, kas vastavas tähendusrühmas on tegu leksikaalsete, grammatiliste või sildkasutustega, otsustati EKSS-i tähendusrühmade nimetuste ja toodud kasutusnäidete põhjal, pidades silmas ka leksikaalsete ja grammatiliste kasutuste ning sildkasutuste eristamise kriteeriume (ptk 3.2.2) ning uurimustes A2–A4 esitatud kasutusnäiteid.

Füüsilist tegevust väljendavad tähendused

Füüsilist tegevust väljendavate tähenduste seas on *panema-*, *ajama-* ja *laskma-* verbi leksikaalsed tähendused ja *laskma-* verbi sildkasutustest tulenevad tähendused. *Panema-* verbi tähenduse 'mingit tegevust või seisundit esile kutsuma' kohta ei ole esitatud kasutusnäidet ning seda tähendusrühma ei ole täpsemalt määratletud.

Panema- verbi leksikaalsed tähendused on

- 1) kuhugi, mingisse kohta asetama, paigutama, nt *paneb raamatu lauale*;
- 2) teise asendisse, seisundisse või olukorda seadma, nt *paneb tassi kummuli*, *paneb hobust sadulasse*.

Ajama- verbi leksikaalsed tähendused on

- 1) juhtides lükkama; veo- või sõiduvahendit, masinat vms (aeglaselt) kuhugi vajalikkude kohta juhtima; ohjadest juhtima, nt *ajasin jalgratast käekõrval*;
- 2) füüsilise jõuga kuhugi tõstma, panema, suruma, toppima, lükkama jne, nt *niiti nõela taha ajama*;
- 3) rõivast, jalanõud vms selga, jalga panema või seljast, jalast võtma, nt *ajab jaki selga*;
- 4) end, oma keha või mõnd kehaosa teatud suunas, kuhugi liigutama, teatud asendisse viima jne, nt *end istukile ajama*.

Laskma- verbi leksikaalne tähendus on

kuhugi allapoole, madalamale, sügavamale langeda, vajuda võimaldama, nt *laskime ankru vette*.

Laskma- verbi sildkasutus on

kuskilt või kuhugi voolata võimaldama, voolama panema, jooksetama, nt *laseb kraanist vett*.

Mentaalset tegevust väljendavad tähendused

Mentaalset tegevust väljendavate tähenduste seas on *panema-* verbi leksikaalne tähendus ning *panema-*, *ajama-* ja *laskma-* verbi grammatilised tähendused.

Panema-verbi leksikaalsed tähendused on

- 1) määrama;
  - a) kedagi kellekski või kuhugi, nt *paneme rühmale uue juhi*;
  - b) kellelegi midagi ülesandeks, kohustuseks tegema, nt *ta ei täitnud temale pandud ülesannet*;
  - c) kellelegi või millelegi hinnangut andma, nt *kirjandi eest pandi talle hindeks viis*;
  - d) (omaks) andma, nt *mis nime te oma koerale panite?*;
- 2) pidama, arvama, nt *ei pannud paljuks (vaeva) lapse järele vaadata*.

Panema-verbi grammatilised tähendused on

- 1) mingit tegevust või seisundit esile kutsuma, nt *probleemid panid meid mõtlema*;
- 2) käskima, sundima, nt *ta pani mu vägisi sööma*.

Ajama-verbi grammatiline tähendus on

teatud suunas või kuhugi liikuma sundima; (kuhugi) midagi tegema sundima; tagant kihutama, kannustama, nt *igavus ajas tänavale lonkima*.

Laskma-verbi grammatilised tähendused on

- 1) lubama, võimaldama, mitte takistama, nt *sa ei lase teisi, teistel rahu olla, ära lase piima hapuks minna*;
- 2) midagi kellelgi teha paluma või käskima; millegi sooritamiseks korraldust andma, nt *ostja lasi riidetüki üle mõõta*.

Muid konkreetsemaid tegevusi väljendavad

Muid konkreetsemaid tegevuse väljendavate tähenduste seas on *panema*-, *ajama*- ja *laskma*-verbi leksikaalsed tähendused ja *ajama*-verbi grammatilised tähendused. *Panema*-verbi leksikaalsed tähendused on

- 1) (tegevuse intensiivsust väljendades asendab teisi verbe);
  - a) kiiresti, äkki (kuskile) liikuma, minema; põrutama, kihutama, *ta pani toast välja*;
  - b) lööma, virutama, nt *pane talle, nii et aitab*;
  - c) kiruma, vanduma; midagi tabavalt ütleva või kirjutama, nt *tulist kurja panema*;
  - d) jooma, nt *kärakat panema*;
  - e) tulistama, nt *püssist pauku panema*;
  - f) (muude intensiivsete tegevuste kohta);
- 2) hakkama, mingit tegevust alustama (hrl häälitsemise või liikumise kohta), nt *panime jooksu*.

Ajama-verbi leksikaalsed tähendused on

- 1) (hrl hobusega ning kihutades) sõitma; jooksmata, liduma, kiiresti minema, *hüppas sadulasse ja ajas otse üle põldude alevi poole*;

- 2) korraldama, õiendama, millegagi tegelema, *mul on linnas asju ajada*;
- 3) habet, juukseid raseerides või masinaga lõigates eemaldama, *nt habet ajama*;
- 4) kätte saada püüdes, ahistades või otsides (jälgigi, lõhna mööda kannul) järgnema, *koerad ajavad jänese jälgi*;
- 5) endast (vooluna) välja saatma või (osakestena) enda küljest eraldama, *nt pott keeb ja ajab auru*;
- 6) rääkima, kõnelema, vestma, *nt kes selliseid lorajutte ajab?*;
- 7) (mingit häält, heli, müra) tekitama, *nt kass hakkab kohe nurru ajama*;
- 8) mingit käitumislüüni järgima; midagi taotlema, *nt Jonni ajama*;
- 9) edasi liikudes, töötades mingit käiku, sihti, lüüni vms rajama, *nt läbi metsa tuli ajada siht*;
- 10) õmmeldes kinnitama, *nt pükstele lappi (peale) ajama*;
- 11) destilleerima, utma, *nt põlevkivist aetud õli*;
- 13) (taimede kohta) kasvatama, välja ajama, *puu ajab juured sügavale*.

Ajama-verbi grammatilised tähendused on

- 1) mingit füsioloogilist protsessi või psüühilist seisundit, tundmust, meeleolu jne esile kutsuma, *nt väsimus ajab haigutama*;
- 2) midagi või kedagi mingisugusesse olukorda, seisundisse viima või mingisuguseks muutma, *nt vesi aeti keema*.

Laskma-verbi leksikaalsed tähendused on

- 1) (hrl käsi) tulirelvast tulistama; muud laskeriista vinnastusest lahti päästma ning sel teel noolt vm (märgi suunas) lendu paiskama; (ka märgi tabamise kohta), *nt vibu laskma*;
- 2) (hoogsalt) mingit heli tekitama või häälitsema, *nt laulu laskma*;
- 3) midagi tegema, *nt kukerpalli laskma*;
- 4) (kiiresti, hoogsalt) liikuma (käima, jooksmas, sõitmas, tantsimas jne), *nt hobused lasevad traavi*.

EKSS-i tähenduste vormiliselt ja tähenduslikult ühtsetesse rühmadesse jagamine näitas, et *panema*-, *ajama*- ja *laskma*-verbi leksikaalsed kasutused väljendavad nii füüsilist tegevust kui ka muid konkreetseid tegevusi. *Panema*-verbi leksikaalsed tähendused väljendavad ka mentaalseid tegevusi. *Laskma*-verbi sildkasutus väljendab mingit füüsilist tegevust, teiste verbidega sildkasutusi ei esinenud. Ilmnes ka, et nii *panema*-, *ajama*- kui ka *laskma*-verbi grammatilised kasutused väljendavad mingit mentaalset tegevust, *ajama*-verbi grammatilised konstruktsioonid ka muid konkreetseid tegevusi.

4. ARTIKLITE ÜLEVAADE

Artiklid on siinses doktoritöös esitatud sisulistel kaalutlustel nii, et esimene on põhjuslikkuse väljendusvahendeid üldisemalt käsitlev artikkel ja sellele järgnevad kolm verbiartiklit. Artiklid ei ole järjestatud kronoloogiliselt.

Publikatsioonil A1 on kaks autorit. Varem kokku lepitud tööjaotuse järgi viisin mina läbi katsed ning koos juhendajast kaasautori Ilona Trageliga panustasime mõlemad võrdselt artikli kõikidesse osadesse.

A1. Tomson, Kairit & Ilona Tragel. 2021. Mis juhtus ja kes tegi? Põhjustamisahela eestikeelsed väljendusvahendid. *Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri. Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics* 12(1), 335–367. <https://doi.org/10.12697/jeful.2021.12.1.09>.

Põhjustamisahela eestikeelseid väljendusvahendeid (vt Lisa 1) käsitleva artikli materjal on pärit suulisest kirjelduskatses. 14 emakeelset eesti keele kõnelejat osalesid katses, milles pidid vaatama 43 videoklippi ja ütleva iga klipi järel, mis seal juhtus. Põhjustamissituatsioone kujutavad klipid on pärit kausatiivsust uurivast rahvusvahelisest projektist „Causality Across Languages“. Põhjustamissituatsiooni kuulub kaks või rohkem sündmust. Klippides eristati viit situatsioonitüüpi: 1) loodusjõud põhjustajana, 2) inimese põhjustatud muutus mingile asjale, 3) inimese põhjustatud muutus teisele inimesele, 4) kommunikatiivne kausatiivsus, 5) kahe inimese põhjustatud muutus mingile asjale.

Uuriti, milliseid põhjustamisahela väljendusvahendeid situatsioonikirjeldest kasutati ja kuidas need situatsioonitüüpide vahel jagunesid. Ühe võimalusena nimetasid katses osalejad sündmuse üksteise järel, ilma neid kuidagi eksplitsiitselt sidumata (nt *Ruumi sisenen teine naine ja aevastas. Laua taga olnud naine ehmus.* (A1)). Sündmuse sidumiseks kasutati ka sidesõnu või siduvaid ühendeid *ja, ning, sest, mille peale* jm. Kasutati ka *des*-tarindit, *v*-kesksõna ning *kes-* ja *mis*-relatiivlauseid. Samuti väljendati põhjuslikkust käänete ja kaasõnadega. Vastustes esines ka konstruktsioone, nagu nt kommunikatiivse kausatiivsuse väljendamiseks *da*-infinitiiviga konstruktsioon (nt *käsi istuda*). Kõikides situatsioonitüüpides leidis vastuseid, milles põhjustamissituatsiooni osi ei seotud ühegi eksplitsiitse väljendusvahendiga. Kõikides situatsioonitüüpides kasutati ka siduvaid sõnu, nagu nt *ja*, muutumiskonstruktsioone, relatiivlauseid ja morfoloogilisi ning leksikaalseid kausatiive. *da*-infinitiiviga konstruktsioone kasutati ainult kommunikatiivse kausatiivsuse situatsioonitüübis ning sidesõnad *sest* ja *kuna* esinesid vaid neis kirjeldustes, kus situatsiooni põhjustajaks oli loodusjõud.

A2. Tomson, Kairit. 2018. *Panema*-verb ja selle grammatilised kasutused. *Keel ja Kirjandus* 3, 199–216. <https://doi.org/10.54013/kk724a2>.

Panema-verbi ja selle grammatiliste kasutuste teemaline artikkel käsitleb eesti keele *panema*-verbi grammatiseerumist ja *panema*-põhjustamiskonstruktsiooni semantikat. Materjal on pärit 16.–21. sajandi eesti kirjakeele korpustest. Ligi kaudu 3800 kasutusjuhtu on grupeeritud leksikaalseteks ja grammatilisteks tähendusrühmadeks ning sildkasutusteks. *Panema*-verbi algse tähendusena käsitatakse asetamistähendust. Artiklis kirjeldatakse *panema*-verbi tähenduste seoseid ja selgitatakse sildkasutuste kaudu grammatiliste konstruktsioonide kujunemist.

Panema-verbi grammatilised tähendused on 'põhjustama' ja 'alustama'. Esiimesed *panema*-põhjustamiskonstruktsiooni näited esinevad 18. sajandi tekstides. Materjali põhjal ilmnes, et alates 19. sajandist kuni tänapäevani on *panema*-põhjustamiskonstruktsioone kõikidest *panema*-verbi kasutustest umbes 10–15%, alustamistähendusega konstruktsiooni näiteid aga vaid üks protsent.

Panema-põhjustamiskonstruktsiooni skeem on mõjutaja + *panema*-verb + mõjutatav + tulemusündmus. 458 kasutusjuhu põhjal on moodustatud *panema*-põhjustamiskonstruktsiooni tüübid, millest sagedamini esinevad AGENT-PATSIENT-PROTSESS (nt *Ma panen vee keema*) (15,7%), JÕUD-PATSIENT-PROTSESS (nt *Õhk paneb põsed punetama*) (14,8%), AGENT-PATSIENT-TEGEVUS (nt *Õpetaja paneb lapsed lugema*) (12,7%) ja AGENT-PATSIENT-SEISUND (nt *Valitsus paneb vane-mad vastutama*) (12%).

A3. Tomson, Kairit. 2020. *Ajama*-verbi polüseemia ja *ajama*-põhjustamiskonstruktsioon eesti kirjakeeles. *Keel ja Kirjandus* 6, 502–523. <https://doi.org/10.54013/kk751a3>.

Ajama-verbi polüseemia ja *ajama*-põhjustamiskonstruktsiooni teemaline artikkel käsitleb *ajama*-verbi grammatiseerumist ja *ajama*-põhjustamiskonstruktsiooni semantikat. 16.–21. sajandi eesti kirjakeele korpuste materjali põhjal, sõnaraamatute varal ja grammatiseerumise seaduspärasid silmas pidades (leksikaalsest keeleüksusest sildkasutuste kaudu grammatilise keeleüksuse kujunemine) moodustati *ajama*-verbi tähendusrühmad. Materjali põhjal moodustus neli leksikaalset tähendusrühma, millest 'liigutama, lükkama' ja 'sundima, suunama' ning sildkasutuse 'mingisse seisundisse viima' kaudu on kujunenud grammatiline põhjustamiskonstruktsioon (mõjutaja + *ajama*-verb + mõjutatav + tulemusündmus). Põhjustamistähendusega konstruktsioon on *ajama*-verbi ainuke grammatiline konstruktsioon ja selle esimesed kasutused esinesid 19. sajandi alguse tekstides. *Ajama*-põhjustamiskonstruktsioonide osakaal on selle korpusuurimuse põhjal tänapäeva eesti keeles *ajama*-verbi kasutusjuhtude seas umbes seitse protsenti.

Artikkel esitab ka *ajama*-põhjustamiskonstruktsiooni tüübid selle semantiliste rollide põhjal. 458 näite põhjal, milles mõjutaja ja mõjutatav on eksplitsiitselt väljendatud, selgus, et sagedamini esinevad konstruktsioonitüübid on JÕUD-

KOGEJA-PROTSESS (nt *See mõte ajas mind tegelikult naerma*) (43,9%), JÕUD-PATSIENT-TEGEVUS (nt *Kriis ajab ettevõtjad kunstnikelt abi otsima*) (21,4%) ja JÕUD-PATSIENT-PROTSESS (nt *Sool ajab lihtsalt vee kiiremini keema*) (10,7%). Agentiivseid konstruktsioonitüpe on vähem – esimene sagedasem on AGENT-PATSIENT-TEGEVUS (nt *Pealegi ei pea õpetaja ajama lapsi jalutama*) (4,4%).

A4. Tomson, Kairit. 2024. *Laskma*-verbi sisaldavad grammatilised konstruktsioonid ja nende tausttäendused eesti kirjakeeles. *Keel ja Kirjandus* 6, 546–569. <https://doi.org/10.54013/kk798a3>.

Laskma-verbi tähenduste ja grammatiliste konstruktsioonide teemalises artiklis antakse ülevaade *laskma*-verbi kasutusest eesti kirjakeeles, keskendudes sealjuures grammatilistele kausatiivkonstruktsioonidele, täpsemalt nende kujunemistee selgitamisele ning semantikale. Uurimus põhineb 16.–21. sajandi kirjakeele materjalil. *Laskma*-verbi leksikaalsed tähendusrühmad on 'mingit olemit kuhugi liigutama või suunama', 'relvast midagi lendu paiskama', 'hoogsalt tegutsema' ja 'füüsiliselt mitte takistama'. Välja on toodud kaks sildkonstruktsiooni: „võimaldama“ (S_{NOM/GEN/PART} + *laskma*) ja „mingisse kohta või seisundisse siirdumist võimaldama“. Konstruktsioonis (S_{NOM/GEN/PART} + *laskma*) esineb *laskma*-verb koos objektikäändes (partitiivis, genitiivis või nominatiivis) osalisega. *Laskma*-verbi grammatilised põhjustamiskonstruktsioonid on enamasti *da*-infinitiiviga võimaldamise ja käskimise tähenduses konstruktsioonid. Nende kõrval esineb ka *ma*-infinitiiviga algusfaasi tähendusega konstruktsioon. *Laskma*-verbi grammatilisi kasutusi oli märgatavalt palju juba 16.–17. sajandi kirjakeele tekstides, mis võib tuleneda sundgrammatisatsioonist (saksa keele eeskujul *laskma*-verbi konstruktsiooni kasutamine). Samas on toimunud ka loomulik grammatisatsioon – *laskma*-verb sobitub hästi eesti keele grammatilistesse konstruktsioonidesse. Sildkasutuste kaudu näidatakse, et leksikaalsete kasutuste kõrval on ka mitte-infinitiivilised kasutused, millel on alustamise ning võimaldamise tähendus.

Laskma-verbi põhjustamiskonstruktsioonide tüüpidest esinevad kirjakeeles kõige sagedamini AGENT-PATSIENT-PROTSESS (nt *lase seda sulada*) (28%), AGENT-PATSIENT-TEGEVUS (nt *ei lasknud teda ütelda; lasin tal nimetada*) (21%) ja AGENT-PATSIENT-SEISUND (nt *Jumal laseb oma armu paista*) (12%).

Uurimus A1 pakub kausatiivsuse väljendamisele eesti keeles laiema raamistiku. Analüütilised kausatiivkonstruktsioonid on üks osa kausatiivsuse väljendusvahenditest. Uurimuses otsitakse vastust küsimusele, kas ühe või teise väljendusvahendi, sh analüütiliste kausatiivkonstruktsioonide kasutamine on seotud kindla situatsioonitüübiga. Uurimused A2, A3 ja A4 on aluseks, et võrrelda omavahel *panema*-, *ajama*- ja *laskma*-verbi grammatiseerumist. Need kolm uurimust on tehtud sarnase meetodikaga, mis aitab võrrelda nende verbide grammatiseerumist ja kausatiivkonstruktsioonide semantikat.

5. TULEMUSED JA ARUTELU

Tulemuste ja arutelu peatükis on esitatud doktoritöö põhitulemused ja järeldused alateemade kaupa. Alapeatükis 5.1 käsitletakse *panema*-, *ajama*- ja *laskma*-verbi leksikaalseid ja grammatilisi tähendusi ning sildkasutusi. Tuuakse välja, mis-sugused leksikaalsete ja grammatiliste tähenduste ning sildkasutuste rühmad materjali põhjal moodustati. Leksikaalsete tähenduste ja sildkasutuste kaudu selgitatakse alapeatükis 5.2 *panema*-, *ajama*- ja *laskma*-verbi grammatiseerumist. Alapeatükis 5.3 tutvustatakse *panema*-, *ajama*- ja *laskma*-kausatiivkonstruktsioonide semantilisi tüüpe, mis on saadud konstruktsiooni osaliste semantiliste rollide analüüsi tulemusel. Alapeatükis 5.4 tutvustatakse suulise katse tulemuste põhjal eesti keele teisi põhjuslikkuse väljendusvahendeid. Sealjuures kirjeldatakse ka analüütiliste väljendusvahendite, sh grammatiliste konstruktsioonide kasutust põhjuslikkuse väljendamisel.

5.1. *Panema*, *ajama* ja *laskma* leksikaalsed ja grammatilised tähendused ning sildkasutused eesti kirjakeeles

Iga uuritava verbi kohta (artiklid A2, A3 ja A4) moodustati korpusmaterjali põhjal selle leksikaalsete ja grammatiliste tähenduste rühmad. Nendesse rühmadesse kuuluvad *panema*, *ajama* ja *laskma* lihtverbina või ühend- ja väljendverbi osana. *Panema*, *ajama* ja *laskma* esinevad ka sildkasutustes või *ma*- ja *da*-infinitiiviga konstruktsioonides. Täheandurühmade moodustamisel toetuti ka varasematele leksikograafilistele kirjeldustele (vt ptk 3.2.3).

5.1.1. *Panema*-verbi tähendused ja sildkasutused

Panema-verbi leksikaalsed tähendused jaotati järgmisteks rühmadeks (vt Tomson 2016):

- 1) 'asetama' ((ruumis) objekti asukohta muutma) (nt *sisse panema*);
- 2) 'teise asendisse seadma' (nt *kokku panema*);
- 3) 'määrama' (jaguneb alarühmadeks: 'midagi negatiivset kellegi õlule *panema*', 'kedagi mingisse ametisse määrama', 'otsustama', '(omaks) andma' ja 'millelegi mingit funktsiooni andma' (nt *tagavaraks panema*));
- 4) 'kellekski/millekski/mingisuguseks pidama, arvama' (nt *imeks panema*).

Panema-verbi grammatilised tähendused on 'põhjustama' (ehk 'tegevust või seisundit esile kutsuma') (nt *rääkima panema*) ja 'alustama' (nt *jooksma panema*).

Panema-verbi sildkasutustena käsitletakse järgmisi vormi-tähenduse kombinatsioone:

- 1) 'asetama ~ põhjustama', mille vorm varieerub:
  - a) S + *alla* + *panema* (nt *kaitse alla panema*);
  - b) S_{all} / ADV_{-le} + *panema* (nt *hääletusele panema, liikvele panema*);
  - c) S_{ill} + *panema* (nt *tegevusse panema, soola panema*);
  - d) S_{ill} + *panema* (nt *muresse panema, purju panema, toime panema, käiku panema*).
- 2) 'asetama ~ määrama': *panema*-verb + illatiivis noomen, nt *vangi panema*; adpositsioonifraasi sisaldav kollokatsioon *klassi ette panema*.

Sildkasutus 'asetama ~ põhjustama' väljendab samaaegselt millegi asetamist kuhugi ja millegi põhjustamist. Sildkasutus 'asetama ~ määrama' väljendab seda, et keegi määrab kellegi mingisse paika, nt *kooli panema*, sh leidub kasutusi, milles kohatähendus pole selgelt tajutav ja läheneb seisunditähendusele, nt *raudu panema*.

Panema-verbi kasutuste seas esineb ka ekspressiivseid kasutusjuhte (rohkem kui *ajama*- ja *laskma*-verbi puhul), milles *panema*-verb moodustab kujundliku ühendi mõne teise sõnaga, nt *puusse panema* 'millegagi eksima', või asendab ühendina teisi verbe, nt (*rusikaga panema* 'lööma').

5.1.2. *Ajama*-verbi tähendused ja sildkasutused

Ajama-verbi leksikaalsed tähendused on

- 1) 'liigutama, lükkama' (nt *eemale ajama*);
- 2) 'sundima, suunama' (nt *välja ajama*);
- 3) 'millegagi püsivalt tegelema või iseeneslikult püsivalt toimuma' (nt *asja/asju ajama*);
- 4) 'liikuma' (nt *ratsa ajama*).

Ajama-verbi grammatiline tähendus on 'põhjustama' (nt *keema ajama*).

Ajama-verbi sildkasutustena käsitletakse konstruktsiooni 'mingisse seisundisse viima', konstruktsioonil on erinevaid tähendusnüansse ning selle käändsõnalise osa (või adverbi) vorm varieerub:

- a) *ajama* + translatiivis noomen (nt *teravaks ajama, keeruliseks ajama*);
- b) *ajama* + illatiivis noomen (nt *vahtu ajama, kikki ajama*);
- c) *ajama* + allatiivis noomen (nt *pikale ajama, ärevile ajama*);
- d) verbi püsiühendid (nt *lahti ajama, üles ajama*);
- e) vormiliselt varieeruvad idiomatilised kasutusjuhud, sh fraseologismid (nt *hirmu peale ajama*).

5.1.3. *Laskma*-verbi tähendused ja sildkasutused

Laskma-verbi leksikaalsed tähendused on

- 1) 'mingit olemit kuhugi liigutama või suunama' (nt *peale laskma*);
- 2) 'füüsiliselt mitte takistama' (nt (*kedagi/midagi kuhugi*) *laskma*);
- 3) 'hoogsalt tegutsema' (nt *laskma* 'tulema');
- 4) 'relvast midagi lendu paiskama' (nt (*erinevatest relvadest*) *laskma*).

Laskma-verbi grammatilised tähendused on 'põhjustama' ('võimaldama' (nt *ei lasknud ära sõita*) või 'kääskima' (nt *lasen sulle kohvi tuua*)) ja 'alustama' (nt *lasi nimestikud ringi käima*).

Laskma-verbi sildkasutused on:

- 1) 'võimaldama' (S_{NOM/GEN/PART} + *laskma*), nt *vett laskma*, *õhku laskma*;
- 2) 'mingisse kohta või seisundisse siirdumist võimaldama' (*laskma* + illatiiv, nt *lendu laskma*, *laskma* + allatiiv, nt *käibele laskma*, *laskma* + translatiiv, nt *vabaks laskma*).

5.1.4. *Panema*-, *ajama*- ja *laskma*-verbi grammatilised konstruktsioonid

Tabelisse 3 on koondatud uuritavate tuumverbide *panema*, *ajama* ja *laskma* grammatilised konstruktsioonid ning esitatud kasutusnäide iga grammatilise kasutuse kohta. Semantiliste rollide (AGENT, JÕUD, PATSIENT, KOGEJA, TEEMA) kohta vt täpsemalt ptk-d 3.2.2. ja 5.3.

Tabel 3. Grammatilised konstruktsioonid verbidega *panema*, *ajama* ja *laskma*.

Verb	Konstruktsiooni tähendus(ed)	Konstruktsioon	Näide
<i>panema</i>	põhjustama	AGENT / JÕUD + <i>panema</i> + PATSIENT / KOGEJA / TEEMA + V _{ma}	<i>Ja kuidas sa nad siis rääkima paneksid?</i>
	alustama	AGENT + <i>panema</i> + V _{ma}	<i>plagama panema</i>
<i>ajama</i>	põhjustama	AGENT / JÕUD + <i>ajama</i> + PATSIENT / KOGEJA / TEEMA + V _{ma}	<i>See jutt ajas minugi päris keema.</i>
<i>laskma</i>	põhjustama; võimaldama; käskima	AGENT / JÕUD + <i>laskma</i> + PATSIENT / KOGEJA / TEEMA + V _{da}	<i>Õieti ei lasknud Soova tal ju rääkidagi. Õpetaja laseb klassil kokku nimetada 5–10 nime.</i>
	alustama	AGENT / JÕUD + <i>laskma</i> + PATSIENT / TEEMA + V _{ma}	<i>.../ laseb oma mõtted siis äraarvatuid radu pidi mähumaastikule hulkuma...!</i>

Kõik kolm uuritavat verbi – *panema*, *ajama* ja *laskma* – esinevad grammatilises põhjustamiskonstruktsioonis. *Laskma*-põhjustamiskonstruktsioon väljendab lisaks puhtale põhjustamisele võimaldamist või käskimist, mille kaudu osa *laskma*-põhjustamiskonstruktsiooni kasutusjuhtudest on kuratiivsed (vt ptk 5.4, näide 12). Ka mõned *panema*-põhjustamiskonstruktsiooni kasutusjuhtudest on tähenduselt kuratiivsed, nt *Ma panin nad homme külalisi vastu võtma* (Erelt 2023b: 603) – see seostub ennekõike tüübiga, kus AGENT põhjustab elus PATSIENDI (tavaliselt inimese) TEGEVUSE. Kuratiivse kausatiivsuse puhul saab PATSIENDIST osaline, kes tekitab põhjustamisahela kolmanda osalisega toimuva muutuse.

Panema- ja *laskma*-verb esinevad lisaks põhjustamiskonstruktsioonile alustamiskonstruktsioonis. *Panema*- ja *laskma*-alustamiskonstruktsioon erinevad teineteisest selle poolest, et *panema*-alustamiskonstruktsioonis (agent + V_{ma} + *panema*) ei ole mõjutatavat (nt *pani plagama*), aga *laskma*-alustamiskonstruktsioonis on (mõjutaja + *laskma* + mõjutatav + V_{ma}) (nt *lase inimene tantsima*, mõjutatav on *inimene*).

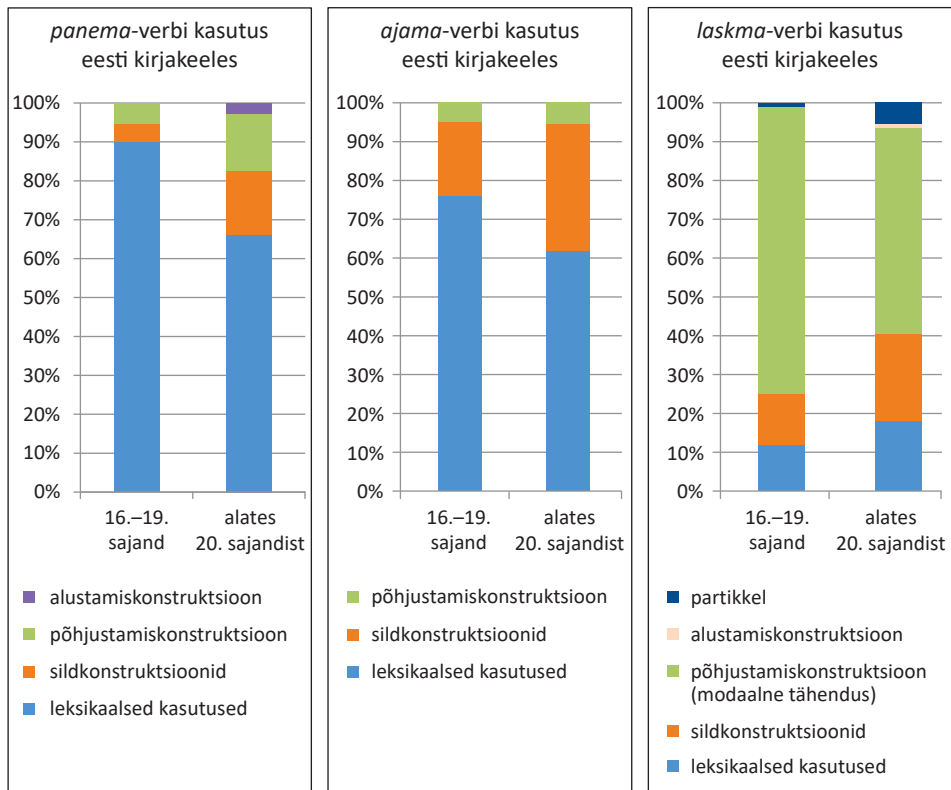
5.2. *Panema*, *ajama* ja *laskma* grammatiseerumine

Alljaotises 5.2.1 on kirjeldatud verbide *panema*, *ajama* ja *laskma* leksikaalsete ja grammatiliste ning sildkasutuste sageduse muutust ajas. Seda vaadeldakse kahe perioodi lõikes: 16.–19. sajand ja alates 20. sajandist. Alljaotises 5.2.2 näidatakse skeemidel verbide *panema*, *ajama* ja *laskma* tähendusrühmade seoseid ning selgitatakse grammatiliste konstruktsioonide kujunemist.

5.2.1. *Panema*, *ajama* ja *laskma* leksikaalsete ja grammatiliste kasutuste ning sildkasutuste sagedus

Kolmest uuritavast tuumverbist kõige sagedamini esineb tänapäeva kirjakeele tekstides verb *panema*. Korpuses etTenTen23 (korpuspäringusüsteemi Sketch Engine vahendusel), milles on 1 508 458 913 tekstisõna, esineb 2 151 106 *panema*-verbi kasutusjuhtu. *Laskma*-verbi päring samas korpuses annab 749 669 ning *ajama*-verbi päring 433 399 tulemust. „Eesti kirjakeele sagedussõnastikus“ (Kaalep, Muischnek 2002), mille aluseks on miljonisõnaline valim ajakirjandus- ja ilukirjandustekste, on esitatud järgmised sagedused: *panema* 1331, *laskma* 734 ja *ajama* 491.

Siinsetes uurimustes võeti eri korpustest iga verbi kohta kindel hulk kasutusjuhte ning uuriti leksikaalsete ja grammatiliste kasutuste sagedust valitud kasutusjuhtude hulgas. Materjal on pärit Tartu Ülikooli vana kirjakeele korpusest (VAKK), eesti kirjakeele korpustest, korpusest etTenTen ja eesti keele ühendkorpusest. Analüüsiti 3348 *panema*-verbi, 2357 *ajama*-verbi ja 3129 *laskma*-verbi kasutusjuhtu (vt materjali kohta täpsemalt jaotisest 3.1.2). Joonisel 2 on esitatud eraldi *panema*-, *ajama*- ja *laskma*-verbi leksikaalsete ja grammatiliste kasutuste ning sildkasutuste sagedusandmed ja sageduse muutused ajas.

Joonis 2. *Panema*, *ajama* ja *laskma* kasutus eesti kirjakeeles kahe perioodi (16.–19. sajand ja alates 20. sajandist) lõikes.

Panema- ja *ajama*-kausatiivkonstruktsioonide esimesed kasutusjuhud ilmnesid 18. sajandi tekstides. Esimene *panema*-põhjustamiskonstruktsiooni näide eesti kirjakeeles esines praeguse korpuse andmetel August Wilhelm Hupeli 1766. aasta valgustuslikus-õpetlikus raamatus „Lühhike õppetus“. Kuna esimesed *panema*-kausatiivkonstruktsiooni juhud on 18. sajandi kirjakeeles semantiliselt varieeruvad, siis võib oletada, et rahvakeeles kasutati *panema*-kausatiivkonstruktsiooni juba varem. (A2) Esimesed *ajama*-põhjustamiskonstruktsiooni näited esinesid Otto Reinhold von Holtzi 1817. aasta tekstis „Luggemissed Eestima Tallorahwa moistusse ja süddame juhhatamiseks“. (A3) Jooniselt 2 on näha, et *panema*- ja *ajama*-verbi kasutuste sageduse muutumise tendentsid on vastavuses grammatiseerumisteooria reeglipärasustega (Heine jt 1991; Hopper, Traugott 2003; Narrog, Heine 2011; Heine 2018; Kuteva jt 2019): nii *panema*- kui ka *ajama*-verbi sildkonstruktsioonide ja grammatiliste konstruktsioonide sagedus suureneb ajas ja näitab grammatiliste kasutusmuutrite järjest laiemat levimist keeles. Jooniselt on näha ka sildkasutus, mis grammatiseerumisega kaasneb (Heine, Kuteva 2006: 327; Heine 2002).

Laskma-verbi kasutuste uurimisel seevastu grammatiliste kasutuste sageduse suurenemist ajas ei ilmne. *Laskma*-kausatiivkonstruktsioon esines juba 16.–17. sajandi eesti kirjakeeles. Saksa keele paralleeltekstide jälgimine võimaldab

märgata, et *laskma*-kausatiivkonstruktsiooni kasutati 16.–17. sajandi tõlkelises kirjakeeles saksa keele *lassen*-konstruktsiooni eeskujul – sellist nähtust peetakse sundgrammatiseerumiseks või jäljendatud grammatiseerumiseks (*Zwangsgrammatisierung, replica-grammaticalization*) (Nau 1995; Heine, Kuteva 2005; Heine, Kuteva 2006). Võib arvata, et samal ajal toimus ka loomulik grammatiseerumine, kuna *laskma*-kausatiivkonstruktsioon sobitus hästi eesti keelde (A4). *Laskma*-verbi grammatiliste kasutuste sagedus on mõlemal perioodil (16.–19. sajand ja alates 20. sajandist) suurem kui leksikaalsete kasutuste sagedus ning suurim erinevus leksikaalsete ja grammatiliste kasutuste sageduses ilmneb 16.–17. sajandi kirja- keeles (A4). *Laskma*-kausatiivkonstruktsiooni kasutati palju tõenäoliselt seetõttu, et tolleaegsed tekstid olid tihti õpetliku sisuga – *laskma*-kausatiivkonstruktsioon ('võimaldama' või 'käskima') võimaldas hästi sellist sisu väljendada. Alates 19. sajandist *laskma*-verbi leksikaalsete kasutuste ja sildkonstruktsioonide osakaal suurenes, aga grammatiliste kasutusjuhtude osakaal jäi ka neil sajanditel suuremaks kui leksikaalsete kasutuste oma. (A4) Joonisel 2 on näha ka *laskma*-verbi sildkasutuste rühm. Joonisel on esitatud ka võimaldava ja möönva tähendusega *las*-partikli rühma, mis on grammatiseerunud imperatiivvormist *lase* (Metslang 2000).

5.2.2. *Panema, ajama ja laskma* tähenduseseosed

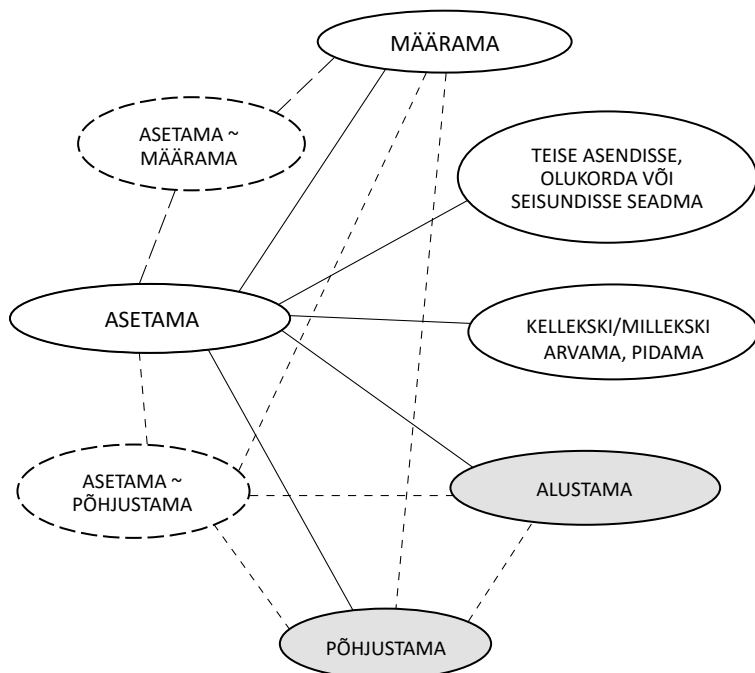
ma-infinitiiv on ajalooliselt tähenduselt illatiivse taustaga (Saukkonen 1965). Nii *panema*- kui ka *ajama*-verbi skeemkujutised väljendavad suunda (vt Tragel 2003). *Panema*-verbi algses tähenduses 'asetama' ja *ajama*-verbi algses tähenduses 'liikuma' sisaldub suunatähendus, mis toetab *ma*-infinitiiviga koosinemist. Seda- kaudu on kergemini läbinähtav ka *ma*-infinitiivi ajalooline kujunemine illatiiv- käändelisest vormist.

da-infinitiiv on algselt olnud soome-ugri keeltes funktsioonilt latiivne (*-*tak*) (Saukkonen 1965: 6; 13; Lehtinen 2007: 93), milles *-ta-* on verbitüvele liitunud tuletusliide ja *-k* on latiivi käändelõpp. *da*-infintiivil on lisaks sihtkoha või resul- tatiivsuse väljendamisele seoseid ka adverbidega, nagu näiteks soome keele adverbidega *seisoa-lla, istua-lla* ja eesti Kodavere murraku *seisu* 'seisvalt' ja *istu* 'istuvalt', mida teisalt on peetud tegusõnatüvelisteks partitiivvormideks (Sauk- konen 1965: 8–9). *Laskma*-verb esineb grammatilises kasutuses enamasti koos *da*-infinitiiviga. *Laskma*-verbi algne tähendus on 'lahti päästma' (EES: 228; SES).

Järgnevalt on iga verbi kohta kirjeldatud selle tähenduseseoseid ja nende kaudu grammatilise tähenduse kujunemist, st leksikaalsetest kasutustest grammati- lisemate kasutusjuhtude kujunemise käiku. Seejärel võrreldakse verbide tähendus- võrgustikke.

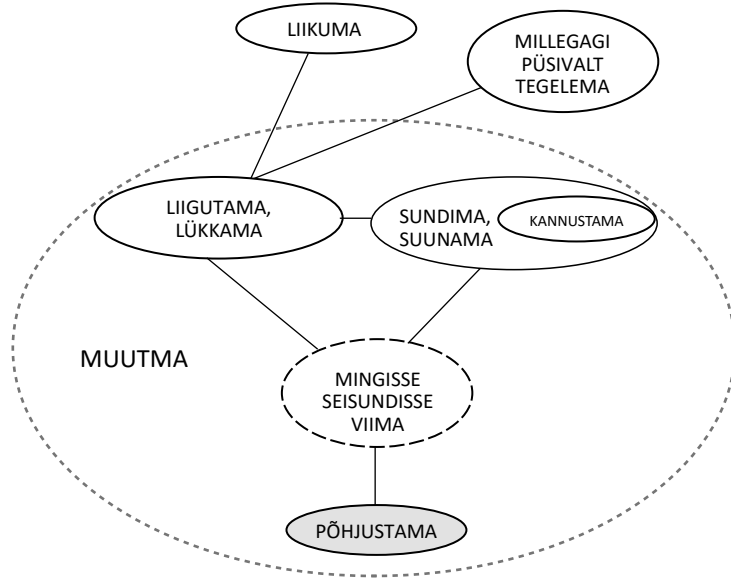
Joonisel 3 on kujutatud *panema*-verbi tähenduste seoseid. Algne asetamis- tähendus on seotud kõikide teiste tähendustega. Osa ülejäänud leksikaalsetest kasutusjuhtudest on seotud füüsilise seisundimuutusega (nt *kinni panema*) ja osa abstraktsemate kasutustega (nt *rügemendiülemaks panema*). Sildkasutusel 'asetama ~ määrama' on nii asetamis- kui ka määramistähendus (nt *kedagi klassi*

ette panema). Sildkasutusel 'asetama ~ põhjustama' (nt *likku panema*) on läbi- nähtav asetamistähendus, ent see väljendab ühtaegu ka protsessi põhjustamist ja algust. *Panema*-verbi kausatiivkonstruktsioonis on peale mõjutaja ka mõjutatav, kes/mis alustamiskonstruktsioonis puudub. Leksikaalsed tähendusrühmad on joonisel tähistatud pideva ja sildkasutused katkendliku joonega. Grammatilised tähendused on tähistatud halli täitevärviga.

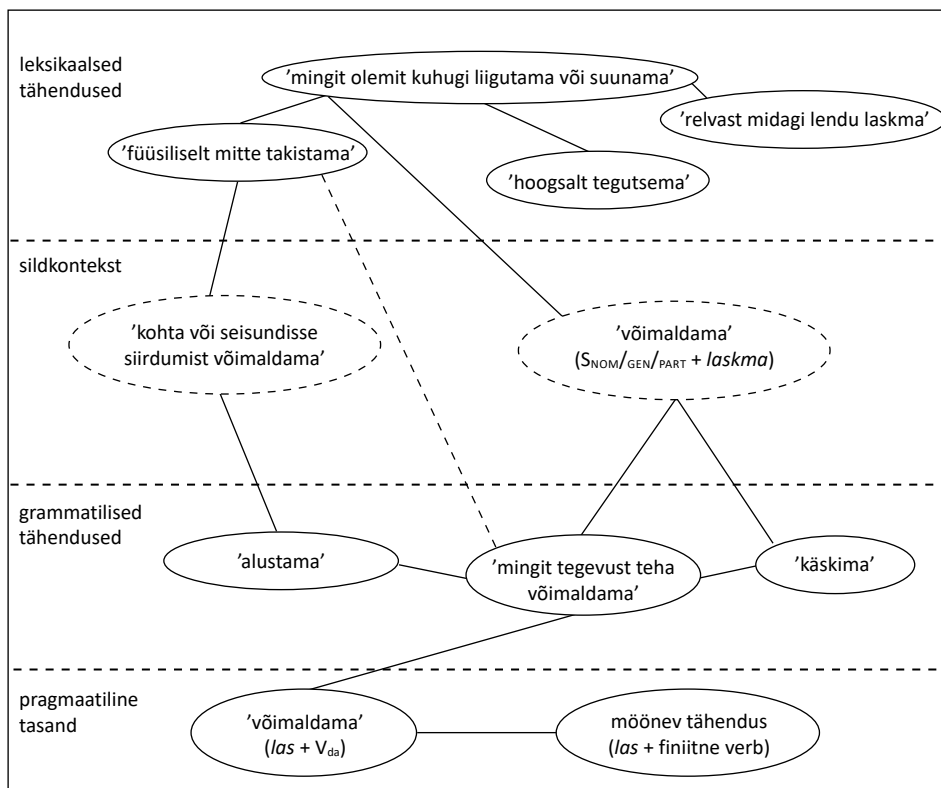
Joonis 3. *Panema*-verbi tähendusseosed (artikli A2 joonis; artiklis lk 212)

Joonisel 4 on kujutatud *ajama*-verbi tähendusseoseid. *Ajama*-verbi algseks tähenduseks saab sugulaskeelte põhjal pidada tähendust 'liikuma' (nt '(hobusega) sõitma') (EES: 48; SES) (*ajab veel vastu posti või kraavi* (A3)). Füüsilist tähendust väljendab ka liigutamise ja lükkamise tähendus (nt *aeti püünis pika lati ja nõõride abil vette*). Sellest abstraktsem sundimise ja suunamise tähendus (nt *ajas terve pere esiritta*) on samuti keskne leksikaalne tähendus, mille kaudu saab seletada grammatiliste kasutuste kujunemist. Tähendused 'liikuma' ja 'millegagi püsivalt tegelema' (nt *asja ajama*) ei ole muutmisega seotud – muutmist on aga peetud kahte keskset *ajama*-verbi leksikaalset tähendust ('liigutama/ lükkama' ja 'sundima/suunama'), sildkonstruktsiooni 'mingisse seisundisse viima' (nt *paar korda aetakse ämber uppi*) ja põhjustamistähendust (nt *ajas iiveldama*) ühendavaks tähenduseks (A3; muutmise tähendust on nimetatud ka EKSS-is). Ka sellel joonisel on tähistab pidev joon leksikaalseid tähendusrühmi, katkendlik joon sildkonstruktsioone ja hall täitevärv grammatilist tähendust.

Joonis 4. *Ajama*-verbi tähendusseosed (artikli A3 joonis; artiklis lk 518)

Joonisel 5 on kujutatud *laskma*-verbi tähenduste seosed. *Laskma*-verbi algseks tähenduseks saab sugulaskeelte põhjal pidada tähendust 'lahti päästma' (osutab lähtekohale ja olemi lähtekohast eemaldumisele) (vt ka EES: 228; SES). Siinses töös on nimetatud algseks tähenduseks 'mingit olemit kuhugi liigutama või suunama' (nt *kui tagaistmed alla lasta*), mis väljendab ka füüsilist tegevust ja võib (osaliselt) kattuda tähendusega 'lahti päästma'. „Etümolooogia sõnaraamat“ (2012: 228) toob välja veel tähendused 'alla laskma' ja '(kuhugi midagi) laskma', 'langema'. Siinse töö tähendusrühm 'mingit olemit kuhugi liigutama või suunama' seostub leksikaalsete tähendustega 'füüsiliselt mitte takistama' (nt *ta nõudis, et teda lastaks välja*), 'hoogsalt tegutsema' (nt *lase nii ruttu siia, kui saad*) ja 'relvast midagi lendu paiskama' (nt *lasti revolvr*). Tähendus 'füüsiliselt mitte takistama' on sildkonstruktsiooni 'kohta või seisundisse siirdumist võimaldama' (vormiliselt eristuvad rühmad on selles sihikäändelised '*laskma* + illatiiv', '*laskma* + allatiiv' ja muutust väljendav '*laskma* + translatiiv') (nt *kui loomelinnak uue süsteemi käiku laseb; lasi müügile albumi; ei lasknud end iial lõdvaks*) kaudu aluseks *laskma*-verbi *ma*-infinitiiviga konstruktsioonile, mis väljendab alustamistähendust. 'Võimaldama' ($S_{\text{NOM/GEN/PART}} + \textit{laskma}$) sildkasutuses (nt *kuidas tuleb kraanist vett lasta*) on nähtud alust *laskma*-verbi võimaldamise ja käskimise tähenduses *da*-infinitiiviga konstruktsioonide kujunemiseks. Grammatilise *laskma*-verbi konstruktsiooni kõrval esineb *laskma*-verbi kasutuses ka partikkel *las* (vt ka Metslang 2000).

Joonis 5. *Laskma*-verbi tähenduseseosed (artikli A4 joonis; artiklis lk 564)

Kõigi kolme verbi sobivust grammatilistesse konstruktsioonidesse võib põhjendada konstruktsioonigrammatikas selgitatud ideega sellest, kuidas verbid konstruktsioonidega lõimuvad (Goldberg 1995: 59–66). Põhjustamise laiem tähendus on millegi muutumine, sest põhjustamine võib muuta näiteks objekti asukohta või elusolendi seisundit. Nii *panema*, *ajama* kui ka *laskma*-verbi algne tähendus väljendab samuti muutust – *panema*-verbi algne tähendus väljendab millegi asetamist ühest kohast teise, *ajama*-verbi algne tähendus millegi liigutamist või lükkamist ühest kohast teise ning ja *laskma*-verbi algne tähendus mingi olemi liigutamist või suunamist allapoole või mingisse kohta. Põhjustamissituatsioonis põhjustab mõjutaja (AGENT või JÕUD) mõjutatavaga (PATSIENT, KOGEJA või TEEMA) toimuva muutuse. Mõjutaja, mõjutatava ja tulemusündmuse semantilisi rolle ja kausatiivkonstruktsiooni tüüpe käsitleb järgmine peatükk.

5.3. Analüütiliste kausatiivkonstruktsioonide semantilised tüübid

Kausatiivkonstruktsioonide tüüpe kirjeldati siinses töös ainult nende kasutusjuhtude põhjal, milles nii mõjutaja kui ka mõjutatav on eksplitsiitselt väljendatud. Nii *panema*- kui ka *ajama*-kausatiivkonstruktsiooni kasutusjuhte kaasati uurimusse 458, *laskma*-kausatiivkonstruktsioonide kasutusi aga 853. *Laskma*-kausatiivkonstruktsiooni kasutusjuhte võeti konstruktsioonitüüpide uurimusse rohkem kui teiste verbidega kausatiivkonstruktsioone, sest need esinesid kirjakeeles juba 16.–17. sajandil ja nende esinemus oli kõikide teiste *laskma*-verbi kasutuste seas sage.

Kausatiivkonstruktsiooni tüüp on selle osaliste semantiliste rollide ja tulemusündmuse tüübi kombinatsioon. Tabelis 4 esitatakse kausatiivkonstruktsiooni osaliste semantilised rollid ja tulemusündmuse tüübid.

Tabel 4. Kausatiivkonstruktsiooni osaliste semantilised rollid ja tulemusündmuse tüübid.

Konstrukt- siooni osaline	mõjutaja		mõjutatav			tulemusündmus				
Semantiline roll või verbitüüp	AGENT	JÕUD	PATSIENT	TEEMA	KOGEJA	TEGEVUS	SEISUND	PROTSESS	SOORITUS	SAAVUTUS

Kausatiivkonstruktsiooni esimese osalise, mõjutaja, semantiline roll võib olla AGENT või JÕUD. Teise osalise, mõjutatava semantilised rollid on siinses uurimuses PATSIENT, TEEMA või KOGEJA, kausatiivkonstruktsiooni tulemusündmuse tüübid on TEGEVUS, SEISUND, PROTSESS, SOORITUS ja SAAVUTUS (vt ptk 3.2.2).

Järgnevalt tuuakse tabelis 5 kõrvutavalt välja *panema*-, *ajama*- ja *laskma*-kausatiivkonstruktsiooni viis sagedamat tüüpi ning nende järel iga konstruktsioonitüübi sagedus kõikide kausatiivkonstruktsiooni tüüpide seas (protsendid ümardatud täisarvuni). Konstruktsioonitüüpide moodustamise kaasati konstruktsioonide kasutusjuhud kõikidest kirjakeele perioodidest, mil need konstruktsioonid esinesid. Seega kajastavad tabeli 5 andmed kogu vaadeldava perioodi üldtulemusi. Tabelis on konstruktsioonitüübid järjestatud nii, et tabeli alguse pool on sagedamini esinevad konstruktsioonitüübid.

Tabel 5. Sagedasemad *panema*-, *ajama*- ja *laskma*-konstruktsioonitüübid.

<i>panema</i> + V _{ma}	%	<i>ajama</i> + V _{ma}	%	<i>laskma</i> + V _{da/ma}	%
AGENT-PATSIENT-PROTSESS	16	JÕUD-KOGEJA-PROTSESS	44	AGENT-PATSIENT-PROTSESS	28
JÕUD-PATSIENT-PROTSESS	15	JÕUD-PATSIENT-TEGEVUS	21	AGENT-PATSIENT-TEGEVUS	21
AGENT-PATSIENT-TEGEVUS	13	JÕUD-PATSIENT-PROTSESS	11	AGENT-PATSIENT-SEISUND	12
AGENT-PATSIENT-SEISUND	12	JÕUD-KOGEJA-SEISUND	9	AGENT-TEEMA-TEGEVUS	6
JÕUD-PATSIENT-SEISUND	8	AGENT-PATSIENT-TEGEVUS	4	AGENT-PATSIENT-SAAVUTUS	5
Teised konstruktsioonitüübid	36	Teised konstruktsioonitüübid	11	Teised konstruktsioonitüübid	28
KOKKU	100	KOKKU	100	KOKKU	100

Panema-kausatiivkonstruktsiooni viis sagedasemat konstruktsioonitüüpi moodustavad kõikidest selle kausatiivkonstruktsiooni kasutusjuhtudest 64%. Sagedasemate tüüpide näitelased on:

<i>Ma panen vee keema.</i>	AGENT-PATSIENT-PROTSESS
<i>Õhk paneb põsed punetama.</i>	JÕUD-PATSIENT-PROTSESS
<i>Õpetaja paneb lapsed lugema.</i>	AGENT-PATSIENT-TEGEVUS
<i>Ratsanik pani hobuse end austama.</i>	AGENT-PATSIENT-SEISUND
<i>See teema pani vaimu särama.</i>	JÕUD-PATSIENT-SEISUND

Ajama-kausatiivkonstruktsiooni kasutusjuhtudest 89% moodustavad alloleva viie sagedasema konstruktsioonitüübi kasutusjuhud:

<i>See mõte ajas mind tegelikult naerma.</i>	JÕUD-KOGEJA-PROTSESS
<i>Kriis ajab ettevõtjad kunstnikelt abi otsima.</i>	JÕUD-PATSIENT-TEGEVUS
<i>Sool ajab lihtsalt vee kiiremini keema.</i>	JÕUD-PATSIENT-PROTSESS
<i>Mustus ja rahvamassid ajavad mu iiveldama.</i>	JÕUD-KOGEJA-SEISUND
<i>Pealegi ei pea õpetaja ajama lapsi jalutama.</i>	AGENT-PATSIENT-TEGEVUS

72% *laskma*-kausatiivkonstruktsiooni kasutusjuhtudest kuuluvad aga nende viie sagedasema konstruktsioonitüübi alla:

<i>Lase seda natuke sulada vee sees tule ääres.</i>	AGENT-PATSIENT-PROTSESS
<i>Pealik ei lasknud teda ütelda. / Lasin tal nimetada.../ nõnda laseb Jumal oma armu paista laske teda tulla</i>	AGENT-PATSIENT-TEGEVUS
	AGENT-PATSIENT-SEISUND
	AGENT-TEEMA-TEGEVUS
<i>Saarde ei lasknud Pernambukil lõpetada.</i>	AGENT-PATSIENT-SAAVUTUS

Sagedasemate konstruktsioonitüüpide kõrval esineb materjalis ka teisi semantiliste rollide kombinatsioone. *Panema*-kausatiivkonstruktsiooni viie sagedamini esineva konstruktsioonitüübi kõrval moodustus materjali põhjal veel 16 konstruktsioonitüüpi, mille osakaal oli 36% kõikidest *panema*-kausatiivkonstruktsiooni juhtudest. *Ajama*-kausatiivkonstruktsiooni viie sagedamini esineva konstruktsioonitüübi kõrval kirjeldati veel 11 konstruktsioonitüüpi, mis kokku moodustasid 11% kõikidest *ajama*-kausatiivkonstruktsiooni juhtudest. *Laskma*-kausatiivkonstruktsiooni viie sagedasema konstruktsioonitüübi kõrval esines 19 konstruktsioonitüüpi, mis moodustasid 28% kõikidest *laskma*-kausatiivkonstruktsiooni juhtudest.

Panema-, *ajama*- ja *laskma*-kausatiivkonstruktsioon erinevad üksteisest kõigepealt mõjutaja semantilise rolli poolest. *Ajama*-kausatiivkonstruktsioonis on mõjutaja enamasti JÕUD. *Panema*-kausatiivkonstruktsioonis on mõjutaja semantiline roll võrdsemalt nii JÕUD kui ka AGENT, ehkki sagedamini esineb agentiivne *panema*-konstruktsioon. *Laskma*-kausatiivkonstruktsiooni mõjutaja on enamasti AGENT. See, et *panema*-põhjastamiskonstruktsioonis on AGENDI rollis mõjutaja esinemine sagedam kui *ajama*-kausatiivkonstruktsioonis, võib olla seotud *panema*- ja *ajama*-verbi algses tähenduses kasutuste (algselt füüsilist tähendust väljendavate) esinemissagedusega. *Panema*-verbi algne tähendus on 'asetama' ja *ajama*-verbi algne tähendus 'liikuma' ('sõitma'). Näiteks 21. sajandil on *panema*-verbi asetamistähenduses kasutusi selle verbi kõikidest kasutustest ligikaudu 50%, aga *ajama*-verbi liikumise tähenduses kasutusi on samal perioodil umbes 0,5% selle verbi kõikidest kasutustest (Tomson 2016; A3).

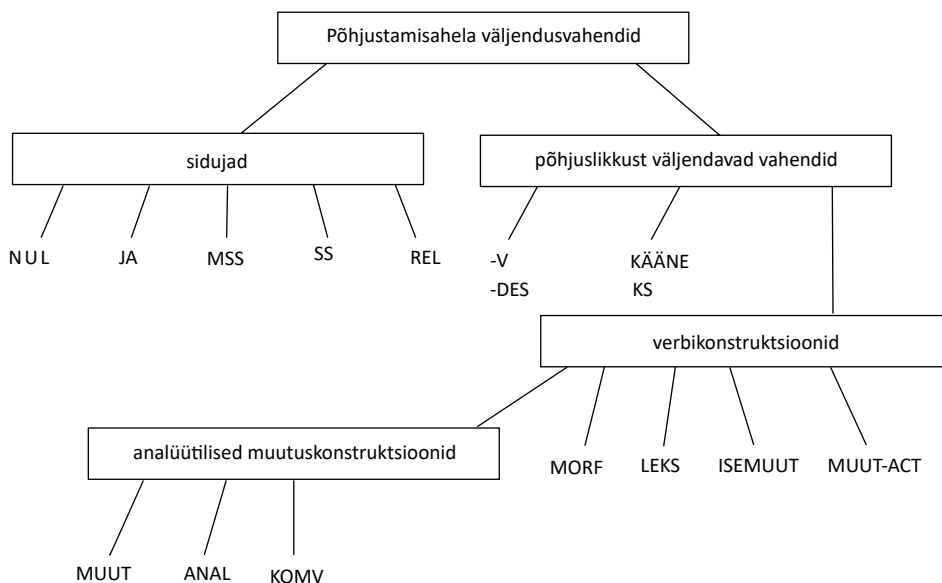
Laskma-verb esineb millegi võimaldamist/lubamist või käskimist väljendavad konstruktsioonitüübis. *Laskma*-kausatiivkonstruktsioon erineb oma spetsiifilise tähenduse poolest *panema*- ja *ajama*-kausatiivkonstruktsioonist, mis ei väljenda võimaldamistähendust. *Laskma*-verbi agendiline mõjutaja ei ole võimaldamiskonstruktsioonis sel viisil aktiivne, nagu on *panema*- ja *ajama*-kausatiivkonstruktsiooni AGENDI rollis mõjutaja. *Laskma*-kausatiivkonstruktsioonis on AGENT tegevuse toimumise lubaja või konstruktsiooni teise osalise käskija/kohustaja. *Laskma*-verbi algses tähenduses kasutusi esineb väga harva, näiteks 21. sajandil leidub mingi olemi kuhugi liigutamise või suunamise tähenduses kasutusi vaid 3% *laskma*-verbi kõikidest kasutustest – see võib tuleneda asjaolust, et *laskma*-kausatiivkonstruktsioonis on mõjutaja enamasti lubaja, mitte sündmuse aktiivne põhjustaja.

5.4. Analüütilised kausatiivkonstruktsioonid põhjastamisahela teiste väljendusvahendite seas. Analüütiliste konstruktsioonide situatsioonitüübid

Üks väitekirja uurimisküsimustest oli see, kuhu paigutuvad eesti keele analüütilised kausatiivkonstruktsioonid kausatiivsuse laiemas käsitluses. Artikkel A1 toob vastusena sellele küsimusele kõigepealt välja kõik eksperimentaalse

meetodiga ilmnenud väljendusvahendid ja kirjeldab, kuidas põhjustamis-situatsioone kirjeldavate videoklippide põhjal põhjuslikkust suuliselt väljendati. Katse ei olnud disainitud kitsalt analüütiliste kausatiivkonstruktsioonide uurimiseks, kuid mõningaid järeldusi analüütiliste konstruktsioonide esinemise kohta suulisel keeles saab uurimuse põhjal siiski teha.

Põhjustamisahela eestikeelsed väljendusvahendid jagunevad osasündmuste sidujateks ja põhjuslikkust väljendavateks vahenditeks (joonis 6). Joonisel kasutatud märgendeid selgitatakse joonisele järgneva lõigu loetelus.

Joonis 6. Põhjustamisahela väljendusvahendid. A1 uurimuse joonis (lk 348)

Jooniselt 6 on näha, et analüütilised kausatiivkonstruktsioonid kuuluvad teiste analüütiliste muutuskonstruktsioonide laiemasse gruppi. Järgnevalt nimetatakse joonisel 6 esitatud osasündmuste sidujad ja põhjuslikkuse väljendusvahendid ning tuuakse näiteid (näited artiklist A1):

- sidesõnad *ja* või *ning* (JA¹¹) (sündmuste rinnastamine)
nt naine ladus topsidest torni ja naine ehmatas teda ja mees ajas torni ümber
- muu siduv sõna (konnektiiv või rinnastava sidendi ja konnektiivi ühend) (MSS):
nt seetõttu, selle tulemusel, mispeale, nii et, mille peale
nt keegi tuleb ja ehmatab teda, mille peale ta paberi katki rebib
- sidesõnad *sest, kuna* (SS)
nt mees on tuulisel rannal ja räägib telefoniga ja ei suuda üldse püsti püsida, kuna tuul on nii suur ja lõpuks ta kukubki pikali

¹¹ Siinse loetelu ning järgmise, situatsioonitüüpide loetelu märgendeid on kasutatud ka joonisel 6 ja edasises tekstis.

- relatiivpronoomenid *kes* ja *mis* (REL)
nt *mees koperdab kogemata kiige otsa, mis hakkab liikuma*
- v-kesksõna
nt *manipuleeriv* *neiu ajab teise neiu lauast lahkuma*
- *des*-konverb (-DES)
nt *mees ajab topsitorni pikali harjavarrega töötades / mees koperdab magava naise jala otsa, äratades selle naise üles*
- käänded, nt elatiiv (KÄÄNE)
nt *üks naine ehmatav teist naist, mispeale too rebib paberit ehmatusest*
- kaassõnad: *käes, eest, peale* (KS)
nt *vihmavari lendab tuule käes*
- verb + tulemusseisund
nt *naine rebib paberi pooleks*
- derivatiivne kausatiiv + tulemusündmus või koht
nt *naine võtab kolm muna ja kukutab need kaussi kogemata*
- analüütilised kausatiivkonstruktsioonid (ANAL)
nt *mees ajab teise naise naerma*
- kommunikatiivse kausatiivsuse analüütilised väljendusvahendid (KOMV):
nt *käskima, paluma, näitama*
nt *naine palub jalgpalliga mängival mehel palli kasti visata*
- derivatiivsed kausatiivid (MORF)
nt *mees kiigutab kiike väljas*
- leksikaalsed kausatiivid (LEKS)
nt *naine rebib paberit*
- vahe- või lõppmõjutatava iseenesliku seisundimuutuse või tegevuse väljendusvahendid: erinevad verbid või verb + tulemusseisundi fraasid
nt *Mees seisib laua ääres, naine tuli ruumi ja tõukas meest. Mees kukkus laua peal olnud topside peale ja topsid kukkusid põrandale.*
- mõjutatava tahtliku tegevuse väljendusvahendid: erinevad verbid
nt *Naine häirib oma laulmisega teist naist ja see naine läheb ära.*

Põhjustamissituatsioonide kirjelduste seas oli ka selliseid näiteid, kus osasündmuste seos jäeti eksplitsiitselt väljendamata. Sündmused nimetati üksteise järel. Uurimuse A1 teine põhiküsimus oli, kas need põhjustamisahela väljendusvahendid on seotud kindla situatsioonitüübiga. Uurimuses eristati viit situatsioonitüüpi:

- a) loodusjõud põhjustajana, nt *naine ehmatav äikese peale* (LJ¹²) (5 klippi);
- b) inimese põhjustatud muutus mingile asjale, nt *naine rebib paberi pooleks* (IN.ASI) (14 klippi);

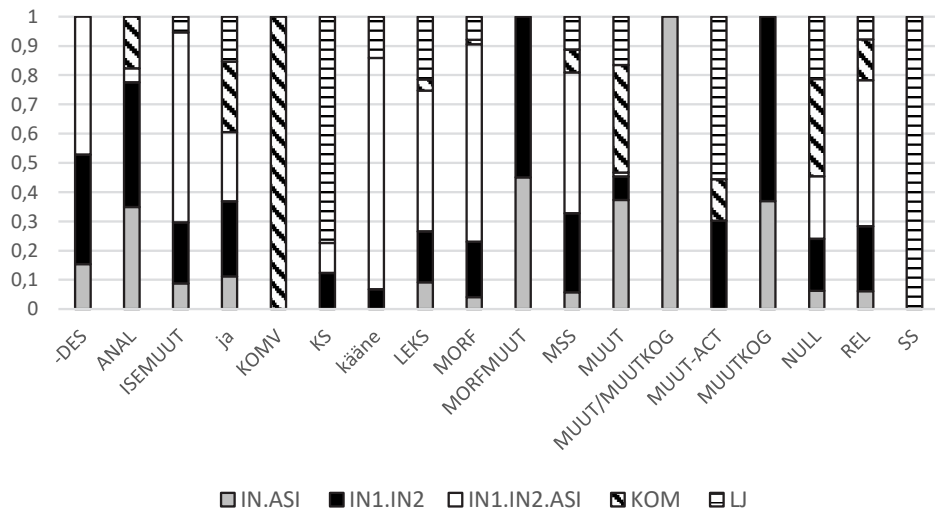
---

¹² Siinse loetelu märgendeid on kasutatud joonisel 7 ja edasises tekstis.

- c) inimese põhjustatud muutus teisele inimesele, nt *mees ajab naise naerma* (IN1.IN2) (10 klippi);
- d) kommunikatiivne kausatiivsus, nt *üks naine käsib teisel naisel paberi pooleks rebida ja teine rebibki* (KOM) (8 klippi);
- e) kahe inimese põhjustatud järjestikune muutus mingile asjale, nt *naine ehmatab meest, kes ajab topsitorni ümber selle peale* (IN1.IN2.ASI) (6 klippi).

Situatsioonitüüpide LJ, IN.ASI ja IN1.IN2 põhjustamisahela osalised on mõjutaja ja mõjutatav, situatsioonitüübi KOM põhjustamisahelasse võib aga lisaks kuuluda ka vahendaja. Situatsioonitüübis IN1.IN2.ASI on alati kolm osalist: mõjutaja, vahendaja ja mõjutatav.

Joonisel 7 on kujutatud põhjustamisahela väljendusvahendite jagunemist situatsioonitüübiti.

Joonis 7. Põhjustamisahela väljendusvahendite jagunemine situatsioonitüübiti. Märendid joonisel: IN.ASI – inimese põhjustatud muutus mingile asjale; IN1.IN2 – inimese põhjustatud muutus teisele inimesele; IN1.IN2.ASI – kahe inimese põhjustatud järjestikune muutus mingile asjale; KOM – kommunikatiivne kausatiivsus; LJ – loodusjõud põhjustajana; DES – *des*-konverb; ANAL – analüütiline kausatiivikonstruktsioon; ISEMUUT – vahe- või lõppmõjutatava iseeneslik seisundimuutus või tegevus; *ja* – sõnad *ja* või *ning*; KOMV – kommunikatiivne kausatiivsus; KS – kaassõna; kääne; LEKS – leksikaalsed kausatiivid; MORF – derivatiivsed kausatiivid; MORFMUUT – derivatiivne kausatiiv + tulemusseisund või koht; MSS – muu siduv sõna (konnektiiv või rinnastava sidenti ja konnektiivi ühend); MUUT – muutus asendis, seisukorras, tegevuses või kohas; MUUT/MUUTKOG – tahtlik või tahtmatu (kogemata) muutus asendis, seisukorras, tegevuses või kohas; MUUT ACT – mõjutatava tahtlik tegevus (erinevad verbid), MUUTKOG – tahtmatu (kogemata) muutus asendis, seisukorras, tegevuses või kohas; NULL – siduvat keelendit ei ole; REL – relatiivpronoomen; SS – sidesõnad *sest* või *kuna* (artikli A1 joonis; artiklis lk 357).

Selgus, et enamik põhjuslikkuse väljendusvahenditest ei olnud seotud kindlate situatsioonitüüpidega, vaid väljendusvahendid jaotusid enamasti klippide erinevate situatsioonitüüpide vahel, aga konkreetseid sündmusi väljendavate klippide puhul oli sageli näha sarnaste vahendite valikut.

Katse tulemustest selgub, et grammatiliste analüütiliste kausatiivkonstruktsioonide kasutussagedus ei olnud teiste väljendusvahendite seas suur. See oli ühelt poolt tingitud klippide sisust, aga teiselt poolt sellest, et põhjuslikkuse väljendusvahendeid on palju ja keelekasutaja saab teha erinevaid valikuid. Infinitiivikonstruktsioonid on keerukad ja omased pigem kirjalikule keelekasutusele. Laiemalt esines analüütilist väljendusviisi kirjeldustes veel muutuskonstruktsioonides, nt *rebis pooleks ja lööb katki*.

Ajama-kausatiivkonstruktsioon oli tugevalt seotud kindla olukorraga, milles üks mees tegi nalja ja naine hakkas selle peale naerma (klipi kood HU1_laugh) (situatsioonitüüp IN1.IN2). Situatsiooni kirjeldati nt järgmiselt: *üks inimene ajab teise naerma*. Sketch Engine'i päring näitab, et kollokatsioon *naerma ajama* on kirjakeeles *ajama*-verbi kollokatsioonidest *ma*-infinitiivis verbiga kõige sagedasem, olles keeles juurdunud. *Panema*-kausatiivkonstruktsiooni kasutati ainult paaril juhul, nt esines kirjeldus *mees paneb reketiga kiige liikuma või lööb kiige liikuma* (HOIproc1_swing). *Laskma*-kausatiivkonstruktsiooni kohta esines materjalis näide *naine laseb mehel kiigele hoo sisse lükata* (HCOproc1_swing), millel on käskimistähendus. *da*-infinitiiviga konstruktsioone esines ka kommunikatiivse kausatiivsuse klippide kirjeldustes, nt *naine käsib mehel palli kasti visata* (HCO4_ball).

Lisaks uuriti seda, millistesse situatsioonitüüpidesse kirjaliku keele sagedamad analüütilised kausatiivkonstruktsiooni tüübid kuuluvad. Projekti CAL klippide situatsioonitüübid on LJ, IN.ASI, IN1.IN2, KOM, IN1.IN2.ASI (situatsioonitüüpide kirjeldused jaotises 5.4). Tabelis 6 on *panema*-, *ajama*- ja *laskma*-kausatiivkonstruktsiooni tüüpide kõrval esitatud kasutusnäide ja vastav situatsioonitüüp. Kui töös kirjeldatud konstruktsioonitüüp ei sobitu situatsioonitüüpide LJ, IN.ASI, IN1.IN2, KOM, IN1.IN2.ASI alla, siis on situatsiooni lahtrisse lisatud märge *ei sobitu*.

Tabel 6. Sagedamatele konstruktsioonitüüpidele vastavad situatsioonitüübid

Konstruktsioonitüüp	Näide	Situatsioonitüüp
AGENT-PATSIENT-PROTSESS	<i>Ma panen munad keema.</i>	IN.ASI
JÕUD-PATSIENT-PROTSESS	<i>Õhk paneb põsed punetama.</i>	LJ
AGENT-PATSIENT-TEGEVUS	<i>Õpetaja paneb lapsed lugema.</i>	IN1.IN2
AGENT-PATSIENT-SEISUND	<i>Ma ei ole selline peakokk, kes paneb alluvaid ennast halvasti tundma.</i>	IN1.IN2
JÕUD-PATSIENT-SEISUND	<i>See teema pani vaimu särama.</i>	Ei sobitu
JÕUD-KOGEJA-PROTSESS	<i>See nali ajas teda ikka veel kõhistama.</i>	Ei sobitu
JÕUD-PATSIENT-TEGEVUS	<i>Kriis ajab ettevõtjad kunstnikelt abi otsima.</i>	Ei sobitu
JÕUD-PATSIENT-PROTSESS	<i>Sool ajab lihtsalt vee kiiremini keema.</i>	LJ
JÕUD-KOGEJA-SEISUND	<i>Mustus ja rahvamassid ajavad mu iiveldama.</i>	Ei sobitu
AGENT-PATSIENT-TEGEVUS	<i>Pealegi ei pea õpetaja ajama lapsi jalutama.</i>	IN1.IN2
AGENT-PATSIENT-PROTSESS	<i>Lase võid natuke sulada vee sees.</i>	IN.ASI
AGENT-PATSIENT-TEGEVUS	<i>Pealik ei lasknud teda sõnagi suust ütelda / Lasin tal nimetada kümne aasta jooksul tehtud eesti filme.</i>	IN1.IN2 / KOM
AGENT-PATSIENT-SEISUND	<i>Nõnda laseb Jumal oma armu paista.</i>	Ei sobitu

Analüüsist selgus, et *panema-*, *ajama-* ja *laskma*-kausatiivkonstruktsioonide kasutusjuhud kuuluvad kõiki viide CAL-i projekti situatsioonitüüpi: LJ, IN.ASI, IN1.IN2, KOM, IN1.IN2.ASI. Kommunikatiivne kausatiivsus on piiriala, kuhu võiksid kuuluda *laskma*-kausatiivkonstruktsiooni kuratiivse kausatiivsuse juhud. Kuratiivne *laskma*-kausatiivkonstruktsioon väljendab seda, et üks inimene palub või käsib teisel midagi teha. Näite 12 osalised saab jagada mõjutajaks, vahendajaks ja mõjutatavaks. Mõjutaja (*Kiret*) põhjustab vahendaja (*ta*) tegevuse, millega vahendaja omakorda põhjustab mõjutatavaga (*särgid*) toimuva muutuse. Kommunikatiivset kausatiivsust iseloomustab ka CAL-i klippides see, et üks inimene palub või käsib teisel midagi teha. Näiteks esineb CAL-i klippides situatsioon, milles mees käsib naisel muna kaussi lüüa ja naine lööbki (HCO3_egg_new).

- (12) Kiret oli enne maalesõitu **lasknud** tal mu särgid **puhtaks pesta**. (ILU 1970)

Panema-, *ajama-* ja *laskma*-kausatiivkonstruktsioonide hulgas on aga kasutusjuhte, milles põhjustaja ei ole mitte loodusjõud, vaid mõni muu (abstraktne) jõud, näiteks *kriis* või *mõte*, mida CAL-i situatsioonitüüpide hulgas ei leidu. CAL-i projekti situatsioonitüüpide alla ei sobitu ka abstraktse mõjutatavaga näited (nt *nõnda laseb Jumal oma armu paista*).

5.5. Seosed varasemate uurimustega

Järgnevalt kirjeldatakse siinse väitekirja seoseid varasemate uurimustega. Varem on küll siinsete uurimustega haakuvaid teemasid uuritud, aga ei ole uuritud süsteemselt kasutusandmete põhjal analüütiliste põhjustamiskonstruktsioonide kujunemise käiku ja vormi-tähenduse seoseid.

Reet Kasik (2001) on kirjeldanud *panema*-, *ajama*- ja *laskma*-verbi tulemus-sündmust väljendavate grammatiliste kasutuste tähendusnüansse. Ta on eraldi rühmadena esitanud näiteks järgmised *ajama*-verbi sisaldavad vormi-tähenduse paarid: 1) illatiivse argumentiga (nt *ajab segadusse*), 2) allatiivse argumentiga (nt *ajab vihale*) ja 3) translatiivse argumentiga (nt *ajavad kadedaks*). Selliseid vormi-tähenduse paare on siinse väitekirjas tõlgendatud sildkonstruktsioonidena. Kasiku (2001) järgi väljendavad *panema*-verbi kasutusjuhtudest tulemus-sündmust enamasti infinitiiviga kasutused. *Laskma*-verbi sisaldavate kasutuste kohta on ta selgitanud lubava ja kuratiivse kausatiivsuse erinevust (Kasik 2001; Kasik 2003). Siinse töö uurimustes A2–A4 käsitleti kõiki *panema*-, *ajama*- ja *laskma*-verbi tähendusrühmi, et selgitada välja, milliste kasutuste kaudu on grammatiline põhjustamiskonstruktsioon kujunenud. Selleks uuriti ka *panema*-, *ajama*- ja *laskma*-verbi kasutusjuhtude esinemissagedust kirjakeele eri perioodidel. Uurimused A2–A4 lisavad varasematele uurimistulemustele ka *panema*-, *ajama*- ja *laskma*-põhjustamiskonstruktsioonide täpsema semantilise analüüsi korpusmaterjali põhjal – põhjustamiskonstruktsiooni osalistele määrati semantilised rollid ja tulemus-sündmusele selle tüüp.

Analüütiliste *panema*-, *laskma*-, *andma*- ja *sundima*-kausatiivkonstruktsioonide kujunemist eesti keeles on kõrvutavalt läti ja leedu keele kausatiivkonstruktsioonide kujunemisega kirjeldanud Jurgis Pakerys (2017). *Laskma*-verbi tähendusmuutus 'lahti laskma' > 'laskma' ('võimaldama') on tema andmetel toimunud paljudes soome-ugri ja indoeuroopa keeltes, aga *panema*-verbi tähendusmuutus 'panema' ('asetama') > 'sundima' ('põhjustama') ainult mõnes läänemeresoome ja balti keeles. Siinse töö uurimustest A2 ja A4 ilmnes, et samasugused *panema*- ja *laskma*-verbi tähendusmuutused on toimunud ka eesti keeles. Uurimustes A2–A4 ei võrrelda eri keeli omavahel, vaid keskendutakse eesti keele *panema*-, *ajama*- ja *laskma*-verbi tähendusmuutustele korpusmaterjali põhjal.

Varasemad uurimistulemused võivad olla seotud siinsete verbiuurimuste mõne kitsama uurimisküsimuse või -tulemusega. Näiteks kinnitavad minu uurimuse tulemused varasemat väidet *ajama*-verbi valdavast mitteagentiivsusest (Erelt 2017: 234). Siinsest *ajama*-verbi uurimusest ilmnes, et eksplitseerimata osalisega *ajama*-kausatiivkonstruktsioonis oli umbes 90% kasutusjuhtudel subjekti semantiline roll JÕUD, mitte AGENT.

Ka varem on kausatiivsuse tähendus- ja vorminüansse uuritud väljaspool argumentstruktuuri (Paulsen 2016) – seda puudutab osaliselt ka uurimus A1. Geda Paulsen (2016) leidis, et väljaspool tuumlauset on selliseid väljendusvõimalusi niisama rikkalikult kui tuumlauses. Oma selles uurimuses (2016) keskendus ta adjunktkonstruktsioonidele ning koos Urpo Nikannega (2019)

käsitles eesmärgiadjunktide (ingl *purpose adjunct*) vormi ja tähendust eesti ja soome keeles. Siinse töö uurimus A1 ei keskendunud ühele kindlale põhjusseose väljendusvahendi tüübile, vaid esitas produktsioonikatsesest pärit põhjustamis-situatsiooni kirjelduste põhjal suure hulga eesti keele põhjusseoste väljendusvahendeid.

Eesti keeles ja teistes keeltes on varem selgitatud ka kausatiivkonstruktsiooni või mõne muu grammatilise konstruktsiooni kujunemist (nt Habicht, Trigel 2012; Diedrichen 2015; Waldenfels 2015). Näiteks on uuritud saksa keele verbi *lassen* sisaldavaid grammatilisi põhjusseost väljendavaid konstruktsioone (Diedrichen 2015) ja 'andma' tähendusega verbi sisaldavaid grammatilisi konstruktsioone slaavi keeltes (Waldenfels 2015). Eesti keeles on uuritud verbide *tahtma* ja *saama* arengut täistähenduslikest grammatiliste kasutuste suunas (Habicht jt 2010; Habicht, Trigel, 2012). Siinse töö uurimused A2–A4 esitavad samuti uuritavate verbide tähendusrühmad, täpsustades grammatiseerumise kirjeldamisel ka sildkasutusi.

6. KOKKUVÕTE

Selles doktoritöös käsitleti põhjustamisseoste väljendamist eesti keeles ja kesken-
duti kausatiiv- ehk põhjustamiskonstruktsioonidele verbidega *panema*, *ajama* ja
laskma. Kirjeldati nende eesti keele analüütiliste kausatiivkonstruktsioonide
kujunemist ja semantikat ning uuriti, kuhu paigutuvad analüütilised kausatiiv-
konstruktsioonid teiste põhjuslikkuse väljendusvahendite seas.

Dokoritöö põhineb enamjaolt kirjaliku, aga osaliselt ka suulise eesti keele
andmetel. Kirjakeele uurimused tehti 16.–21. sajandi korpusmaterjali põhjal,
suulise keele uurimus aga kirjelduskatse põhjal.

Uurimisküsimused paigutuvad kolme teemakeskme alla:

- 1) *panema*-, *ajama*- ja *laskma*-põhjustamiskonstruktsiooni kujunemine;
- 2) *panema*-, *ajama*- ja *laskma*-põhjustamiskonstruktsiooni semantika;
- 3) põhjustamisahela väljendusvahendid eesti keeles ning analüütiliste kausa-
tiivkonstruktsioonide koht nende seas.

Väitekiri koosneb ülevaateosast ja neljast artiklist. Kolm uurimust (A2, A3 ja A4)
käsitlevad eesti keele tuumverbe *panema* (A2), *ajama* (A3) ja *laskma* (A4).
Kirjeldatakse nende verbide tähendusi ning nendega moodustatud grammatilisi
konstruktsioone, millest enamiku moodustavad põhjustamiskonstruktsioonid.
Töös analüüsiti üle 3000 *panema*- ja *laskma*-verbi kasutusjuhu ja üle 2000 *ajama*-
verbi kasutusjuhu. Materjal koguti kirjakeele eri perioodidest ning neil esildu-
vatest tekstiliikidest. Neljas uurimus (A1) on tehtud videoklippide kirjelduse
suulise materjali põhjal. Katses osalejad kirjeldasid 58 erinevat põhjustamis-
situatsiooni kajastavat videoklippi, uurimus põhineb 528 kirjeldusel. Kogutud
põhjustamissituatsioonide kirjeldustes kajastub suur osa eesti keele põhjustamis-
ahela väljendusvahenditest. Põhjustamissituatsioonide suuliste kirjelduste uurimus
aitab paigutada analüütilised põhjustamiskonstruktsioonid põhjustamisahela
väljendusvahendite hulka ning on aluseks, et võrrelda kausatiivsuse väljendumist
suulises ja kirjalikus keeles.

Esimese laiema uurimisküsimuse, põhjustamiskonstruktsioonide kujunemise
selgitamiseks tehti kõigepealt kindlaks verbide *panema*, *ajama* ja *laskma* leksi-
kaalsed ja grammatilised tähendused kirjakeele eri ajajärkudel. Kasutusjuhud,
mille põhjal tähendusrühmad kindlaks tehti, sisaldasid kas lihtverbi või verbi-
ühendit (ühend- või väljendverbid).

Panema-verbil eristati nelja leksikaalset tähendust:

- 1) '(ruumis) objekti asukohta muutma' (asetamistähendus) (nt lihtverb
panema);
- 2) 'teise asendisse, olukorda või seisundisse seadma' (nt *aega kinni panema*);
- 3) 'määrama' (nt *nimeks panema*);
- 4) 'kellekski/millekski/mingisuguseks pidama, arvama' (nt *imeks panema*).

Panema-verbi grammatilised tähendused on 'põhjustama' ja 'alustama'.

Ajama-verbi leksikaalseid tähendusi eristati samuti neli:

- 1) 'liigutama, lükkama' (nt lihtverb *ajama*);
- 2) 'sundima, suunama' (nt *ära ajama*);
- 3) 'millegagi püsivalt tegelema; iseeneslikult püsivalt toimuma' (nt *asju ajama*);
- 4) 'liikuma' (nt *ratsa ajama*).

Ajama-verbi grammatiline tähendus on 'põhjustama'.

Laskma-verbi neli leksikaalset tähendust on järgmised:

- 1) 'mingit olemit kuhugi liigutama või suunama' (nt lihtverb *laskma*);
- 2) 'füüsiliselt mitte takistama' (nt lihtverb *laskma*);
- 3) 'hoogsalt tegutsema' (nt lihtverb *laskma* 'kirjutama');
- 4) 'relvast midagi lendu paiskama' (nt *maha laskma*).

Laskma-verbi grammatilised tähendused on 'põhjustama' ja 'alustama'. Põhjustamistähenduses *laskma*-verbi kasutused väljendavad võimaldamist või käskimist.

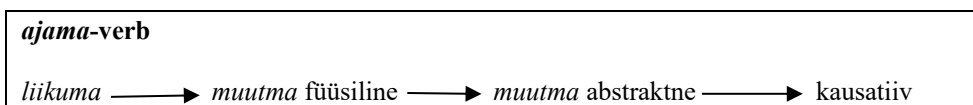
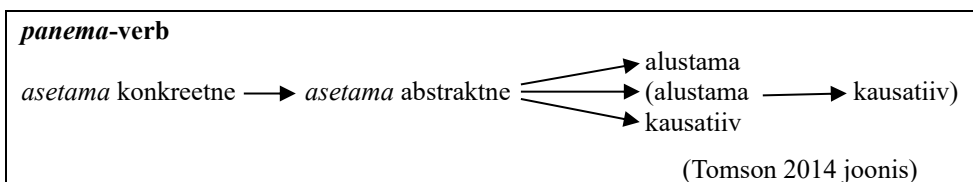
Tähendusrühmade juures selgitati välja ka sildkasutuse juhud (sildkonstruktsioonid), mille kaudu on võimalik kirjeldada grammatiliste kasutuste kujunemist. Sildkasutus ei ole vormilt infiniitkonstruktsioon. *Panema*-verbi sildkasutuse 'asetama ~ põhjustama' (nt *pesu likku panema*) kaudu on leksikaalsest *panema*-verbist 'asetama' kujunenud *panema*-põhjustamiskonstruktsioon 'mõjutaja + *panema* + mõjutatav + *ma*-infinitiiv' (nt *õhk paneb põsed punetama*). Sildkasutus 'asetama ~ põhjustama' kannab samaaegselt asetamis- ja põhjustamistähendust. Näiteks kui pesu pannakse likku, siis pesu asetatakse kuhugi, aga ka põhjustatakse selle ligunemine. Teine *panema*-verbi leksikaalne tähendus 'määrama' on samuti seotud põhjustamistähendusega. Leksikaalse tähendusega on seotud ka teine *panema*-verbi grammatiline, kuigi sageduselt harvem alustamistähendusega konstruktsioon 'subjekt + *panema* + *ma*-infinitiiv' (nt *poiss paneb jooksmä*). Alustamiskonstruktsioonis väljendab *panema*-verb koos *ma*-infinitiiviga situatsiooni algust. See konstruktsioon hõlmab erinevalt põhjustamiskonstruktsioonist vaid ühte sündmust (siinses näites on sündmus see, et „poiss jookseb“) ja selles konstruktsioonis on ainult üks osaline.

Ajama-verbi algne tähendus on 'liikuma' (EES), leksikaalne füüsiline tähendus on ka 'liigutamise, lükkamise' tähendus. 'Liigutama, lükkama' ning sellest abstraktsem 'sundima, suunama' tähendus on seotud sildkonstruktsiooniga 'mingisse seisundisse viima' (nt *segadusse ajama*). Selle sildkasutuse kaudu on võinud kujuneda *ajama*-põhjustamiskonstruktsioon 'mõjutaja + *ajama* + mõjutatav + *ma*-infinitiiv' (nt *sool ajab lihtsalt vee kiiremini keema*). Nimetatud leksikaalseid kasutusi, sildkonstruktsiooni ja põhjustamiskonstruktsiooni ühendab muutmistähendus. Sildkonstruktsioonis 'mingisse seisundisse viima' põhjustatakse kellegi seisundi muutus.

Laskma-verbi algne tähendus on 'lahti päästma' (EES), füüsiline tähendus on ka 'mingit olemit kuhugi liigutama või suunama', mis on seotud kõikide teiste

laskma-verbi leksikaalsete tähendustega. Eristada saab sildkasutust 'kohta või seisundisse siirdumist võimaldama' (nt *lendu laskma*), mille kaudu on võinud kujuneda harva esinev *ma*-infinitiiviga *laskma*-kausatiivkonstruktsioon. Sildkonstruktsioonis 'kohta või seisundisse siirdumist võimaldama' verbiga koos esineva üksuse kääne on illatiiv, allatiiv või translatiiv. Vormi semantikast tulevalt on selle sildkonstruktsiooniga seotud *ma*-infinitiiviline alustamistähenduses konstruktsioon. Enamik *laskma*-verbi grammatilistest kasutustest on *da*-infinitiiviga võimaldamise või käskimise tähenduses kausatiivkonstruktsioonid, mis on kujunenud sildkonstruktsiooni 'võimaldama' (S_{NOM/GEN/PART} + *laskma*) (nt *vett laskma*) kaudu. Sellesse sildkonstruktsiooni kuuluvad käändsõnad on väljendatud objektikäändega, mis on ajalooliselt seotud *da*-infinitiiviga väljendatud võimaldamis- ja käskimistähendusega.

Järgnevatel skeemidel on näidatud, millised tähendusmuutused on toimunud *panema*-, *ajama*- ja *laskma*-verbi grammatiliste kasutuste kujunemisel.

Nagu skeemidelt näha, on grammatilised tähendused kujunenud leksikaalse tähenduse abstraktsemaks muutumisel. *Panema*-verbi kõige füüsilisem, algne tähendus on 'asetama', *ajama*-verbil 'liikuma' ja *laskma*-verbil 'lahti päästma'.

Määrati ka *panema*-, *ajama*- ja *laskma*-verbi leksikaalsete ja grammatiliste kasutuste ning sildkasutuse rühmade sagedus eri sajanditel (joonis 2). Võrreldi *panema*, *ajama* ja *laskma* leksikaalsete ja grammatiliste kasutuste ning sildkasutuste sagedust kahel perioodil – 16.–19. sajandil ja alates 20. sajandist. *Panema*- ja *ajama*-verbi tähendusrühmade sagedusest ilmneb, et nende verbide leksikaalsete kasutuste osakaal ajas väheneb, aga sildkasutuste ja grammatiliste kasutuste osakaal suureneb. *Laskma*-verbil aga esineb juba 16.–19. sajandil rohkem grammatilisi kui leksikaalseid kasutusi. Sildkasutuste ja grammatiliste kasutuste sagedus *laskma* puhul ajas pisut väheneb, kuid nende osakaal on alati leksikaalsete kasutuste omast suurem.

Panema-kausatiivkonstruktsiooni esimesed kasutusjuhud kirjalikus eesti keeles ilmnesisid 18. sajandi teisel poolel, *ajama*-kausatiivkonstruktsioonil 19. sajandi

algul ning *laskma*-kausatiivkonstruktsioonil juba 16.–17. sajandil. *Panema*-kausatiivkonstruktsiooni esimene kasutusjuht esines analüüsitud materjali põhjal August Wilhelm Hupeli tõlgitud teoses „Lühhike õppetud“ (1766. aastal), *ajama*-kausatiivkonstruktsiooni esimene kasutusjuht aga oli Otto Reinhold von Holtzi valgustuslikus tekstis „Luggemised Eestima Tallorahwa moistusse ja süddame juhhatamiseks“ (1817. aastal). Niisiis, kui *panema*- ja *ajama*-kausatiivkonstruktsiooni esimesed kasutusjuhud saab kirjakeeles kindlaks teha, siis *laskma*-kausatiivkonstruktsioon oli olemas juba kirjakeele vanimates tekstides. *Laskma*-verbi grammatilisi kasutusi saab jälgida paralleelselt saksa keelega, kus kasutatakse vastavalt *lassen*-konstruktsiooni. See võimaldab oletada, et *laskma*-verbi kausatiivkonstruktsiooni kasutus on võinud kujuneda saksa keele *lassen*-konstruktsiooni toel (sundgrammatiseerumine).

Teist laiemat teemat, *panema*-, *ajama*- ja *laskma*-põhjustamiskonstruktsiooni semantikat, uuriti *panema*- ja *ajama*-kausatiivkonstruktsiooni kohta üle 400 ja *laskma*-kausatiivi kohta üle 800 kasutusjuhu põhjal. Selleks määrati kausatiivkonstruktsioonis mõjutaja, mõjutatava ning tulemusündmuse semantilised rollid: mõjutaja võis olla AGENT või JÕUD, mõjutatava rollid olid PATSIENT, KOGEJA või TEEMA, ning tulemusündmus määrati TEGEVUSEKS, PROTSESSIKS, SEISUNDIKS, SAAVUTUSEKS või SOORITUSEKS. Sagedasemate konstruktsioonitüüpidega esinevad *panema*-kausatiivkonstruktsioonis AGENT-PATSIENT-PROTSESS (16%) (nt *Ma panen vee keema*), JÕUD-PATSIENT-PROTSESS (15%) (nt *Õhk paneb põsed punetama*) ja AGENT-PATSIENT-TEGEVUS (13%) (nt *Õpetaja paneb lapsed lugema*). *Ajama*-kausatiivkonstruktsioonis esinevad sagedamini tüübid JÕUD-KOGEJA-PROTSESS (44%) (nt *See mõte ajas mind tegelikult naerma*), JÕUD-PATSIENT-TEGEVUS (21%) (nt *Kriis ajab ettevõtjad kunstnikelt abi otsima*) ja JÕUD-PATSIENT-PROTSESS (11%) (nt *Sool ajab lihtsalt vee kiiremini keema*), ning *laskma*-kausatiivkonstruktsioonis AGENT-PATSIENT-PROTSESS (28%) (nt *Lase seda natuke sulada vee sees tule ääres*), AGENT-PATSIENT-TEGEVUS (21%) (nt *Pealik ei lasknud teda ütelda*) ja AGENT-PATSIENT-SEISUND (12%) (nt *nõnda laseb Jumal oma armu paista*).

Sagedasemaid konstruktsioonitüüpe analüüsides joonistusid välja mõned iseloomulikud jooned iga analüütilise konstruktsiooni kohta. *Panema*-kausatiivkonstruktsioonide seas esineb palju nii AGENDI kui ka JÕU rollis mõjutajaga konstruktsioone. Sagedasemad agendilised konstruktsioonid väljendavad seda, et AGENT põhjustab PATSIENDIGA toimuva PROTSESSI või PATSIENDI TEGEVUSE. Kõige sagedasem JÕU rollis mõjutajaga konstruktsioon väljendab aga seda, et JÕUD põhjustab PATSIENDIGA toimuva PROTSESSI. *Ajama*-kausatiivkonstruktsioonis on ülekaalus JÕU rollis mõjutajaga konstruktsioonid, mis väljendavad seda, et JÕUD põhjustab PATSIENDI või KOGEJAGA toimuva PROTSESSI või PATSIENDI TEGEVUSE. *Laskma*-kausatiivkonstruktsioonid on valdavalt agentiivsed, kusjuures AGENT erineb neis *panema*- ja *ajama*-kausatiivkonstruktsiooni AGENDIST selle poolest, et on suuremal osal juhtudest tegevuse võimaldaja. Sagedasemad *laskma*-kausatiivkonstruktsioonid väljendavad seda, et AGENT võimaldab PATSIENDIGA toimuva PROTSESSI, PATSIENDI SEISUNDI või PATSIENDI TEGEVUSE. Nende sagedasemate konstruktsioonitüüpide kõrval esineb nii *panema*-, *ajama*-

kui ka *laskma*-kausatiivkonstruktsioonil rohkesti erinevaid tüüpe, st kombinatsioonid erinevatest semantilistest rollidest.

Kolmanda küsimusena uuriti seda, kuhu paigutuvad eesti keele analüütilised kausatiivkonstruktsioonid kausatiivsuse üldisemas käsitluses, sh kui sage on analüütiliste kausatiivkonstruktsioonide esinemine võrreldes teiste põhjustamisahela väljendusvahenditega. Selleks koguti põhjustamisahela väljendusvahendeid suulisest keelekasutusest. Viidi läbi katse 14 eesti keele kõnelejaga, kes kirjeldasid põhjustamissituatsioone väljendavad videoklippe. Kirjeldustes ei esinenud palju grammatilisi kausatiivkonstruktsioone, sest katse ei olnud otseselt mõeldud analüütiliste kausatiivkonstruktsioonide kasutuse uurimiseks. Katsest tuli esile suurem osa eesti keele võimalikke põhjustamisahela väljendusvahendeid ning see võimaldas teha mõningaid järeldusi ka analüütiliste kausatiivkonstruktsioonide kasutamise kohta.

Kirjeldustes esinesid järgmised põhjustamisahela väljendusvahendid:

- 1) osasündmuste rinnastajad *ja* ja *ning*;
- 2) teised osasündmuste sidujad (*mille peale, nii et, sest, kuna*), sh relatiivpronomenid *kes* ja *mis*;
- 3) *v*-kesksõna;
- 4) *des*-konverb;
- 5) käänded (põhiliselt elatiiv, aga ka nt komitatiiv);
- 6) kaassõnad;
- 7) muutuskonstruktsioonid: verb + tulemusseisund, analüütiline *panema-* ja *ajama-*kausatiivkonstruktsioon, kommunikatiivse kausatiivsuse väljendusvahendid (*käskima, paluma, näitama*);
- 8) derivatiivsed kausatiivid;
- 9) leksikaalsed kausatiivid;
- 10) tulemusündmust väljendavad muutuskonstruktsioonid.

Lisaks kirjeldustele, milles oli kasutatud eespool nimetatud põhjustamisahela väljendusvahendeid, esines kirjeldusi, milles osasündmused ei olnud seotud eksplitsiitse põhjustamiskeelendiga.

Põhjustamisahela väljendusvahendite kasutamist uuriti ka seoses põhjustamissituatsiooni tüübiga. Videoklipid jagunesid põhjustamissituatsiooni tüüpide järgi rühmadesse. Põhjustamissituatsiooni tüübid on 1) loodusjõud põhjustajana, 2) inimese põhjustatud muutus mingile asjale, 3) inimese põhjustatud muutus teisele inimesele, 4) kommunikatiivne kausatiivsus, 5) kahe inimese põhjustatud järjestikune muutus mingile asjale. Uuriti, milliseid väljendusvahendeid eri tüüpides kasutati. Selgus, et enamasti ei ole põhjustamisahela väljendusvahendid seotud kindla põhjustamissituatsiooni tüübiga, vaid igas tüübis kasutatakse mitmesuguseid põhjustamisahela väljendusvahendeid. Erandlik oli verbide *käskima, paluma* ja *näitama* kasutus – neid kasutati ainult kommunikatiivse kausatiivsuse klippide kirjeldustes.

Grammatilisi analüütilisi kausatiivkonstruktsioone verbidega *panema*, *ajama* ja *laskma* esines suulistes kirjeldustes harva – need tulid esile kõikides situatsioonitüüpides peale loodusjõust põhjustajaga tüübi. Selgus, et grammatilised analüütilised kausatiivkonstruktsioonid kalduvad olema seotud kindla situatsioonitüübiga. *Ajama*- ja *laskma*-kausatiivkonstruktsiooni kasutati kahe inimesega situatsioonide kirjeldamiseks. *Ajama*-kausatiivkonstruktsiooniga väljendati olukorda, milles põhjustati inimesega toimuv muutus. Enamasti olid need olukorrad, milles üks mees tegi nalja ja naine hakkas selle peale naerma (klipi kood HU1_laugh). *Laskma*-kausatiivkonstruktsiooni kasutati siis, kui väljendati kahe inimese põhjustatud muutust mingile asjale. Materjalis esines näide *naine laseb mehel kiigele hoo sisse liikata* (HCOproc1_swing). *Panema*-kausatiivkonstruktsiooni kasutati ainult paaril juhul, nt esines kirjeldus *mees paneb reketiga kiige liikuma või lööb kiige liikuma* (HOIproc1_swing), milles üks inimene põhjustas mingi asjaga toimuva muutuse. Küll aga esineb suulise keele põhjustamissituatsiooni kirjeldustes rohkem selliseid analüütilisi väljendusvahendeid, milles pole *ma*- või *da*-infinitiivis verbi, vaid põhjustamissündmust väljendatakse ühendverbiga (nt *tegi katki*). Kirjalikus keeles on sellistel ühenditel oluline roll kausatiivkonstruktsioonide kujunemisel (A2–A4).

Kirjaliku keele analüüsist tuli välja ka muid tulemusi *panema*-, *ajama*- ja *laskma*-verbi või nende konstruktsioonide kohta. Näiteks eristusid kirjaliku keele materjalis *panema*-, *ajama*- ja *laskma*-verbi ekspressiivsed kasutused. Ekspressiivsed on näiteks kujundlikud verbiühendid *puusse panema* 'millegagi eksima' ja *ära panema* 'kellegi üle võitu või üleolekut saavutama'. Kestvat tegevust väljendatakse neutraalsest intensiivsemana näiteks ühendites *pidu panema* ja *poppi panema*. *Panema*-verb asendab ka teisi leksikaalseid verbe, nt väljendis *hästi paned!* on *panema*-verbi tähendus 'midagi tabavalt tegema/ütleva'. *Ajama*- ja *laskma*-verbi kasutustes esineb ekspressiivsust vähem, näiteks ühendites *häma ajama* 'midagi ebausutavat rääkima' ja *siia laskma* 'siia tulema'.

Lisaks paistsid *ajama*-kausatiivkonstruktsiooni juures silma eksplitseerimata osalise kasutused (2/3 kõigist uuritud 1464 kasutusjuhust) (nt *Esimene trenn ajas nutma*, kus mõjutatavat ei ole nimetatud), mida esines rohkem kui mõjutajat ja mõjutatavat eksplitsiitselt väljendavaid kasutusjuhte. Üks osalistest või mõlemad osalised on jäetud eksplitseerimata erinevatel põhjustel. Paljudel juhtudel ei ole nimetatud mõjutatavat, kuna see on teksti autor ise (näiteks ajaleheartiklis või blogis).

Laskma-kausatiivkonstruktsiooni kohta uuriti aga ka seda, kas selles esineva mõjutatava vorm on seotud konstruktsiooni tähendusega. Kõige sagedamini on *laskma*-kausatiivkonstruktsiooni mõjutatav adessiivi vormis, esinedes võimaldamise ja käskimise ning võimaldamis- ~ käskimistähendusega konstruktsioonides umbes samal määral. Mõjutatav esineb sageli ka partitiivi vormis – mõnevõrra rohkem võimaldamistähendusega (33%) kui käskimistähendusega (23,7%) konstruktsioonis. Lisaks esineb mõjutatav nominatiivis, genitiivis, elatiivis või on vormistatud muul moel, näiteks kõrvallausena.

Töös kasutati kahte erinevat meetodit. Uurimuse A1 analüüsi aluseks olid suulised põhjustamissituatsioonid kajastavate videoklippide kirjeldused (CAL-projekti klipid) ja uurimuste A2–A4 tulemused põhinesid korpusmaterjalil. Eesti keeles ei ole grammatilisi konstruktsioone produktsioonikatsega varem uuritud. Keelekasutajate suuliste kirjelduste analüüs näitas senisest täpsemalt, kuidas eesti keeles põhjusseost keelendatakse. Lisaks süntaktiliselt kujunenud keeleliste vahenditele kasutati kirjeldustes ka mitmesuguseid teisi keelendamise vahendeid, näiteks osasündmuste sidumiseks relatiivpronoomeneid ning sidesõnu *ja* ja *ning*. Põhjusseost keelendati ka näiteks *v*-kesksõna ja *des*-konverbiga. Korpusmaterjali on varem käsitletud paljudes keeleteaduslikes uurimustes. Siinses analüüsis loodi tegeliku keelekasutuse põhjal kolme verbi tähendusrühmad ja toodi välja, milliste tähendusmuutuste kaudu on kujunenud *panema*-, *ajama*- ja *laskma*-verbi põhjustamistähendus (teiste verbide kohta nt Habicht jt 2010; Habicht, Trigel 2012). Uudne on selles töös kolme verbi grammatiseerumise võrdlus ja tulemuste esitamine tähendusseoste kujul. Senisest põhjalikum on ka uurimustes A2–A4 sisalduv kausatiivkonstruktsioonide semantika ja kasutussageduse analüüs. Ka semantilisi rolle on varem keeleteaduslikes uurimustes kasutatud, aga kausatiivkonstruktsioone kirjeldades ei ole seda süsteemselt tehtud. Siinses töös märgendati suur hulk kausatiivkonstruktsiooni kasutusi ning kirjeldati *panema*-, *ajama*- ja *laskma*-verbi semantikat sagedasemate konstruktsioonitüüpide põhjal.

Edasise uurimise võimalused

Edaspidi saaks korpusmaterjali põhjal täpsemalt uurida ka vähem produktiivsete *ma*- ja *da*-infinitiiviga analüütiliste kausatiivkonstruktsioonide, nt verbidega *meelitama*, *innustama* jm moodustatud konstruktsioonide, sagedust, kujunemist ja kasutust eesti keeles. Põhjustamisahela väljendusvahendite kaudu saaks uurida ka analüütilisuse avaldumist eesti keeles – kui palju väljendatakse põhjuslikkust analüütiliste konstruktsioonide ja kui palju seotud morfeemidega (sünteetiliselt). Kuna kausatiivsust on uuritud ja uuritakse nii kirjalikus kui ka suulises keelekasutuses (nagu siinseski väitekirjas), saab põhjustamisahela väljendusvahendite kaudu uurida keelekasutuse erinevust kirjalikes ja suulistes registrite. Kausatiivsuse keelendamise võimalustele saab läheneda ka tajukatsetega, mida on varem uuritud nt CAL-projekti (nt Ariño-Bizarro, Ibarretxe-Antuñano 2020).

Analüütiliste kausatiivkonstruktsioonide uurimisel saaks edaspidi lähtuda ka täpsemast põhjustamisahelast, mille osalised on põhjustaja, vahendaja ja mõjutatav, st eristades transitiivsusest tulenevat lühemat ja pikemat põhjustamisahelat (vt nt Kemmer, Verhagen 1994; Bellingham jt 2020).

Töös ei uuritud täpsemalt küsimust, kas *panema*- ja *ajama*-verb oleksid mõnes kontekstis teineteisega asendatavad. *Panema*- ja *ajama*-põhjustamiskonstruktsiooni sarnase semantika põhjal võib eeldada, et leidub kasutusjuhte, kus konstruktsioonis võiks olla nii *panema*- kui ka *ajama*-verb. Sellele küsimusele oleks võimalik läheneda näiteks korpuses leiduvate konstruktsioonide semantiliste parameetrite uurimise kaudu, mida siinses töös põgusalt tutvustati. Seega saaks siinset uuringut edasi arendada nii meetodika kui ka materjali seisukohalt.

ALLIKAD

Kirjandus

- Ahrens, Eduard. 1853. *Grammatik der Ehstnischen Sprache Revalschen Dialektes*. Zweiter Theil: Satzlehre.
- Apresjan, Juri Derenikovitš. 1962. О понятиях и методах структурной лексикологии. *Проблемы структурной лингвистики*, 141–162. Moskva.
- Argus, Reili. 2012. Kausatiivsuse omandamisest eesti keeles. *Eesti Rakenduslingvistika Ühingu Aastaraamat* 8, 5–19. <http://dx.doi.org/10.5128/ERYa8.01>.
- Ariño-Bizarro, Andrea & Iraide Ibarretxe-Antuñano. 2020. La intencionalidad de los eventos causales desde la perspectiva de la tipología semántica. Fernando López García (ed.). *La involuntariedad en español*, 33–54. Frankfurt: Peter Lang.
- Athanasopoulos, Panos, Emanuel Bylund, Guillermo Montero-Melis, Ljubica Damjanovic, Alina Schartner, Alexandra Kibbe, Nick Riches & Guillaume Thierry. 2015. Two Languages, Two Minds: Flexible Cognitive Processing Driven by Language of Operation. *Psychological Science* 26(4), 518–526.
- Barlow, Michael & Suzanne Kemmer. 2000. Introduction: A Usage-Based Conception of Language. *Usage based models of language*, vii–xxiv. Stanford: CSLI Publications.
- Bellingham, Erika, Jürgen Bohnemeyer, Andrea Ariño-Bizarro, Emanuel Bylund, Jing Du, James Essegbey, Stephanie Evers, Saima Hafeez, Iraide Ibarretxe-Antuñano, Pia Järnefelt, Kazuhiro Kawachi, Yu Li, Thomas Li, Tatiana Nikitina, Sang-Hee Park, Anastasia Stepanova, & Guillermo Montero-Melis. 2023. Using statistical classification to discover cross-linguistic semantic prototypes: The causation domain. LSA 2023: 97th Annual Meeting of the Linguistic Society of America.
- Bellingham, Erika, Stephanie Evers, Kazuhiro Kawachi, Alice Mitchell, Sang-Hee Park, Anastasia Stepanova, & Jürgen Bohnemeyer. 2020. Exploring the representation of causality across languages: integrating production, comprehension and conceptualization perspectives. Elitzur A. Bar-Asher Siegal & Nora Bonch (eds.). *Perspectives on causation* (Jerusalem Studies in Philosophy and History of Science), 75–119. Springer.
- Bellingham, Erika. 2017. *Inferring why: the underspecification of causality in narrative event descriptions*. University at Buffalo.
- Bellingham, Erika. 2017. *Discourse Subproject Coding Manual*. Käsikirjaline materjal.
- Bishop, Nancy. 1988. A Typology of Causatives, Pragmatically Speaking. Cholticha Bamroongraks et al. (eds.). *The International Symposium on Language and Linguistics*, 57–63. Faculty of Liberal Arts, Thammasat University, Bangkok, Thailand, 9–11 August 1988.
- Bybee, Joan. 2023. What is Usage-Based Linguistics? Manuel Díaz-Campos & Sonia Balasch (eds.). *The Handbook of Usage-Based Linguistics*, 9–29. Hoboken, New Jersey: Wiley Blackwell. <https://doi.org/10.1002/9781119839859.ch1>.
- Bybee, Joan. 2013. Usage-based theory and exemplar representations of constructions. Thomas Hoffmann & Graeme Trousdale (eds.). *The Oxford Handbook of Construction Grammar*, 49–69. Oxford: Oxford University Press.
- Bybee, Joan. 2010. A usage-based perspective on language. *Language, Usage and Cognition*. New York: Cambridge University Press.
- Chatti, Sami. 2011. The semantic network of causative MAKE. *ICAME Journal* 35, 5–17.

- Chen, Xiang. 2015. The Emergence and Development of Causal Representations. Lorenzo Magnani et al. (eds.) *Philosophy and Cognitive Science II*. Springer International Publishing Switzerland.
- Comrie, Bernard. 1989 [1981]. *Language Universals and Linguistic Typology*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Croft, William. 2001. *Radical construction grammar: syntactic theory in typological perspective*. Oxford: Oxford University Press.
- Díaz-Campos, Manuel & Sonia Balasch. 2023. Introduction: Current Developments in Usage-Based Theory. Manuel Díaz-Campos & Sonia Balasch (eds.). *The Handbook of Usage-Based Linguistics*, 1–6. Hoboken, New Jersey. Wiley Blackwell. <https://doi.org/10.1002/9781119839859.chintro>.
- Diedrichsen, Elke. 2015. Degrees of Causativity in German *lassen* Causative Constructions. Brian Nolan, Gudrun Rawoens & Elke Diedrichsen (eds.). *Causation, Permission, and Transfer: Argument Realisation in GET, TAKE, PUT, GIVE and LET Verbs*, 53–105. Amsterdam, Netherlands: John Benjamins Publishing Company.
- Diessel, Holger. 2017. Usage-based Linguistics. Mark Aronoff (ed.). *Oxford Research Encyclopedia of Linguistics*. New York: Oxford University Press.
- Dixon, Robert. 2000. A typology of causatives: form, syntax and meaning. R.M.W. Dixon & Alexandra Y. Aikhenvald (eds.). *Changing Valency. Case studies in transitivity*, 29–83. Cambridge: Cambridge University Press.
- EES = *Eesti etimoloogia sõnaraamat*. 2012. Iris Metsmägi (peatoim). I. Metsmägi, Meeli Sedrik & Sven-Erik Soosaar (toim). Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, Eesti Keele Instituut.
- EKSS = *Eesti keele seletav sõnaraamat*. Kd 1, 3 ja 4. 2009. „Eesti kirjakeele seletussõnaraamatu“ 2., täiendatud ja parandatud trükk. Margit Langemets, Mai Tiits, Tiia Valdre, Leidi Veskis, Ülle Viks & Piret Voll. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Erelt, Mati. 2017. Õeldis. Mati Erelt & Helle Metslang (toim). *Eesti keele süntaks* (Eesti keele varamu III), 93–239. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Erelt, Mati. 2023a. Sissejuhatus lausegrammatikasse. Helle Metslang (peatoim). *Eesti grammatika*, 471–502. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Erelt, Mati. 2023b. Lause liikmed. Helle Metslang (peatoim). *Eesti grammatika*, 503–702. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Evers, Stephanie, Erika Bellingham, Kataharine Donelson, Jing Du, José Antonio Jódar Sánchez, Fuyin Li & Jürgen Bohnemeyer. 2017. The role of intentionality in causal attribution is culturally mediated: evidence from Chinese, Mayan, and Spanish populations. *Proceedings of the 39th Annual Meeting of the Cognitive Science Society*.
- Fausey, Caitlin M. & Boroditsky Lera. 2011. Who dunnit? Cross-linguistic differences in eye-witness memory. *Psychonomic Bulletin and Review* 18, 150–157.
- Fillmore, Charles J., Russell Lee-Goldman & Russell Rhodes. 2012. The Frame-Net constructicon. Hans C. Boas & Ivan A. Sag (eds.). *Sign-Based Construction Grammar*, 309–372. Stanford: CSLI Publications.
- Fillmore, Charles J., Paul Kay & Mary Catherine O’Connor 1988. Regularity and idiomaticity in grammatical constructions: the case of *let alone*. *Language* 64, 501–538.
- Fried, Mirjam & Jan-Ola Östman. 2004. Construction grammar: a thumbnail sketch. Mirjam Fried & Jan-Ola Östman (eds.). *Construction Grammar in a Cross-Language Perspective*, 11–86. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Goldberg, Adele. 1995. *Constructions: A Construction Grammar Approach to Argument Structure*. Chicago: The University of Chicago Press.

- Goldberg, Adele. 2006. *Constructions at Work. The nature of generalization in language*. New York: Oxford University Press.
- Gras, Pedro & Wendy Elvira-García. 2021. The role of intonation in Construction Grammar: On prosodic constructions. *Journal of Pragmatics* 180, 232–247. <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2021.05.010>.
- Gruber, Jeffrey Steven. 1965. *Studies in lexical relations*. PhD thesis. Massachusetts Institute of Technology. Department of Modern Languages.
- Grünthal, Riho, Heini Arjava, Jyri Lehtinen & Johanna Nichols. 2021. Basic causative patterns in Uralic: Retention and renewal in grammar and lexicon. *Trends in Linguistics. Studies and Monographs*, 209–234. <http://dx.doi.org/10.1515/9783110755657-007>.
- Habicht, Külli, Pille Penjam & Ilona Tragel. 2010. Kas *tahtma* tahab abiverbiks? Urmas Sutrop & Ilona Tragel (toim). *Keele rajad. Pühendusteos professor Helle Metslangi 60. sünnipäevaks. Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri. Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics*, 115–146. Tartu. <https://doi.org/10.12697/jeful.2010.1.2.07>.
- Habicht, Külli & Ilona Tragel. 2012. Grammaticalization of Estonian *saama* ‘to get’. – *Linguistics* 50(6), 1371–1412.
- Habicht, Külli & Ilona Tragel. 2014. Verbiga *saama* väljendatud leksikaalsed kategooriad ja konstruktsioonid. *Keel ja Kirjandus* 11, 826–844. <https://doi.org/10.54013/kk684a2>.
- Haspelmath, Martin. 2023. On what construction is. Lotte Sommerer & Stefan Hartmann (eds.). *Constructions* 15(1). *Special issue. 35 Years of Constructions*. <https://doi.org/10.24338/cons-539>.
- Heine, Bernd, Ulrike Claudi & Friederike Hünemeyer. 1991. *Grammaticalization. A Conceptual Framework*. Chicago, London: The University of Chicago Press.
- Heine, Bernd. 1993. *Auxiliaries. Cognitive Forces and Grammaticalization*. New York: Oxford University Press.
- Heine, Bernd. 2002. On the role of context in grammaticalization. Ilse Wischer & Gabriele Diewald (eds.). *New Reflections on Grammaticalization*, 83–101. Amsterdam: Benjamins.
- Heine, Bernd & Tania Kuteva. 2005. *Language contact and grammatical change* (Cambridge Approaches to Language Contact). Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511614132>.
- Heine, Bernd & Tania Kuteva. 2006. *The Changing Languages of Europe*. New York: Oxford University Press.
- Heine, Bernd & Tania Kuteva. 2007. *The genesis of grammar. A reconstruction*. New York: Oxford University Press.
- Heine, Bernd. 2018. Are there two different ways of approaching grammaticalization? Sylvie Hancil, Tine Breban & José Vicente Lozano (eds.). *New Trends in Grammaticalization and Language Change*. John Benjamins Publishing Company.
- Hopper, Paul. J. & Elizabeth Closs Traugott. 1993. *Grammaticalization* (Cambridge Textbooks in Linguistics). Cambridge: Cambridge University Press.
- Hume, David. 1739. *Treatise of human nature*. The philosophical works of David Hume. Boston: Little, Brown and Company. <https://www.earlymoderntexts.com/assets/pdfs/hume1739book1.pdf>.
- ISK = Iso suomen kielioppi. 2004. Auli Hakulinen, Maria Vilkuna, Riitta Korhonen, Vesa Koivisto, Tarja Riitta Heinonen & Irja Alho. Helsinki: Finnish Literature Society.

- Jackendoff, Ray. 1983. *Semantics and Cognition*. Cambridge, Massachusetts, London: The MIT Press.
- Kaalep, Heiki-Jaan & Kadri Muischnek. 2002. Eesti kirjakeele sagedussõnastik. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastuse trükikoda.
- Kallas, Jelena, Maria Tuulik & Madis Jürviste. 2012. Leksikograafiline tarkvara Sketch Engine eesti keele moodul. *Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri. Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics* 3(2), 57–77.
<https://doi.org/10.12697/jeful.2012.3.2.03>.
- Kasik, Reet. 2001. Analytic causatives in Estonian. Mati Ereht (ed.). *Estonian: typological studies V* (Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 18), 77–122. Tartu.
- Kasik, Reet. 2003. Kuratiivsuse analüütiline väljendamine eesti keeles. Ellen Niit & Ulla Palomäki (toim). *Lähivertailuja* 11, 9–17. Suomalais-virolainen kontrastiivinen seminaari Hirvensalon Rauhalan huvilassa 12.–13.5.2000. Turku: Turun yliopisto 2003.
- Kasik, Reet. 2015. *Sõnamoodustus*. Tartu Ülikool: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Kemmer, Suzanne & Arie Verhagen. 1994. The grammar of causatives and the conceptual structure of events. *Cognitive Linguistics* 5(2), 115–156.
- Kilgarriff, Adam, Pavel Rylcý, Pavel Smrz & David Tugwell. 2004. The Sketch Engine. G. Williams, S. Vessier (eds.). *Proceedings of the 11th EURALEX international congress*, 105–115. Lorient, France: Université de Bretagne Sud.
- Klettenberg, Reet. 2007a. *Permissiivkonstruktsioon eesti kirjakeeles*. Magistritöö. Käsi-kiri Tartu Ülikooli eesti keele osakonnas.
- Klettenberg, Reet. 2007b. Permissiivkonstruktsioonidest 17. ja 18. sajandi eesti kirja-keeles. Csepregi Márta & Virpi Masonen (eds.). *Grammatika és kontextus*, 133–145. Budapest.
- Kuteva, Tania Kuteva, Bernd Heine, Bo Hong, Haiping Long, Heiko Narrog & Seongha Rhee. 2019. *World lexicon of grammaticalization*. Second Edition. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kytömäki, Leena. 1978. Kuratiivikausatiivit. *Rakenteita. Juhlakirja Osmo Ikolan 60-vuotispäiväksi* 6(2) (Turun Yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 6), 129–150. Turku.
- Langacker, Ronald W.. 1987. *Foundations of Cognitive Grammar*. Stanford, California: Stanford University Press.
- Langacker, Ronald W.. 1991. *Foundations of cognitive grammar. Descriptive application. Volume II*. Stanford, California: Stanford University Press.
- Langemets, Margit. 2003. Leksikoloogia. *Emakeele Seltsi aastaraamat* 48, 98–134.
- Langemets, Margit. 2010. *Nimisõna süstemaatiline poliüseemia eesti keeles ja selle esitus eesti keelevaras*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus. Eesti Keele Instituut.
- Lehtinen, Tapani. 2007. *Kielen vuosituhannet. Suomen kielen kehitys kantaauralista varhaisuomeen*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Levin, Beth. 1993. *English Verb Classes and Alternations*. Chicago, London: The University of Chicago Press.
- Levshina, Natalia. 2015. European analytic causatives as a comparative concept: evidence from a parallel corpus of film subtitles. *Folia Linguistica* 49(2).
- Levshina, Natalia, Dirk Geeraerts & Dirk Speelman. 2013. Mapping constructional spaces: A contrastive analysis of English and Dutch analytic causatives. *Linguistics* 51(4), 825–854.
- Maripuu, Kristiina. 2012. *Saama-verbi tähendustest ja funktsioonidest 16.–19. sajandi põhjaeesti kirjakeeles*. Bakalaureusetöö. Käsi-kiri Tartu Ülikooli eesti keele osakonnas.

- Metslang, Helle, Ingrid Krall, Renate Pajusalu, Kristi Saarlo, Elle Sõrmus & Silvi Vare. 2003. *Keelehärm: eesti keele probleemseid piirkondi*. Tallinn: Tallinna Pedagoogika-ülikool.
- Metslang, Helle. 1994. Eesti ja soome – futuurumita keeled? *Keel ja Kirjandus* 9, 534–547.
- Metslang, Helle. 2000. Reflections on the Development of a Particle in Estonian. Mati Ereht (ed.). *Estonian: Typological Studies IV* (Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 14), 59–86. Tartu.
- Metslang, Helle. 2001. Eesti *las* – imperatiivvormist partikliks. *Congressus Nonus Internationalis Fenno-Ugristarum 7.–13. 8. 2000 Tartu, PARS V, Dissertationes sectionum: Linguistica II*. 372–377. Tartu.
- Metslang, Helle. 2002. Grammatikalisatsiooniteooriast eesti keele taustal. *Teoreetiline keeleteadus Eestis* (Tartu Ülikooli üldkeeleteaduse õppetooli toimetised), 164–178. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Metslang, Helle. 2006. Grammatisatsiooniteooriast tänase pilguga. *Teoreetiline keeleteadus Eestis II* (Tartu Ülikooli üldkeeleteaduse õppetooli toimetised 7), 176–195. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.
- Metslang, Helle. 2017. Can a language be forced? The case of Estonian. Daniel Van Olmen, Hubert Cuyckens & Lobke Ghesquière (eds.). *Aspects of grammaticalization. (Inter)subjectification and directionality*, 281–309. Berlin/Boston: De Gruyter Mouton.
- Metslang, Helle. 2019. Eesti kirjakeele arenguteelt: grammatikamuutuste sammud ja hüpped. *Humanitaarteadused ja kunstid 100-aastases rahvusülikoolis*, 102–119. Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Narrog Heiko & Bernd Heine. 2018. Introduction: Typology and grammaticalization. Heino Narrog & Bernd Heine (eds.). *Grammaticalization from a typological perspective*, 1–15. Oxford: Oxford University Press.
- Narrog Heiko & Bernd Heine. 2011. Introduction. Heiko Narrog & Bernd Heine (eds.). *The Oxford handbook of grammaticalization*. Oxford University Press.
- Nau, Nicole 1995. *Möglichkeiten und Mechanismen kontaktbewegten Sprachwandels unter besonderer Berücksichtigung des Finnischen* (Edition Linguistik 08.) München / Newcastle: LINCOM Europa.
- Nichols, Johanna, Jonathan Barnes & David A. Peterson. 2004. Transitivity and detransitivizing languages. *Linguistic Typology* 8(2), 149–211.
- Norvik, Miina, Piret Piiraja & Külli Prillop. 2014. Verbi *hakkama* tähendusnihed eesti ja liivi keeles. *Keel ja Kirjandus* 8–9, 631–647. <https://doi.org/10.54013/kk682a5>.
- Pajunen, Anneli. 1999. *Suomen verbirektiosta*. Åbo: Åbo Akademi tryckeri.
- Pakerys, Jurgis. 2017. Baltic context of some Estonian periphrastic causative constructions. *Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics* 8(1), 179–195.
- Paulsen, Geda. 2011a. *Causation and dominance: A study of Finnish causative verbs expressing social dominance*. Åbo: Åbo Akademi University Printing Press.
- Paulsen, Geda. 2011b. The Dynamics of Finnish Causative Verb Derivation. Prototypes and Constructions. *Linguistica Uralica*, 47(4), 273–296.
- Paulsen, Geda. 2016. Perifeersest kausatiivsusest. *Keel ja Kirjandus* 7, 516–538. <https://doi.org/10.54013/kk704a3>.
- Paulsen, Geda. 2021. Connectives and order. A Tiernet analysis of the Estonian causative connective *seeläbi* ‘through that’. Leena Maria Heikkola, Geda Paulsen, Katarzyna Wojciechowicz & Jutta Rosenberg (eds.). *Språkets funktion: Juhlakirja Urpo Nikanteen 60-vuotispäivän kunniaksi*, 167–191. Turku: Åbo Akademi förlag – Åbo Akademi University Press.

- Paulsen, Geda & Urpo Nikanne. 2019. Causative purpose adjuncts in Estonian and Finnish: A non-linear approach. – *Nordic Journal of Linguistics* 42(3). 263–289.
- Penjam, Pille. 2008. *Eesti kirjakeele da- ja ma-infinitiiviga konstruktsioonid* (Dissertationes philologiae Estonicae Universitatis Tartuensis 23). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Pennanen, Esko V. 1986. On the so-called curative verbs in Finnish. *Finnisch-Ugrische Forschungen* 47, 163–182. <https://doi.org/10.33339/fuf.114324>.
- Piiroja, Piret. 2010. *Verb hakkama situatsiooni alguse väljendajana eesti keele ahelverbides*. Magistritöö. Käsikiri Tartu Ülikooli eesti keele osakonnas.
- Pikksaar, Aimi. 2020. Lingvistiline järjestuskatse poltuseemia uurimise vahendina omadussõna vana semantilise analüüsi näitel. *Keel ja Kirjandus* 5, 401–421. <https://doi.org/10.54013/kk750a3>.
- Plado, Helen. 2013. *Kausaalsuhete adverbiallaused eesti keeles* (Dissertationes philologiae Estonicae Universitatis Tartuensis 35). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Proos, Mariann. 2021. *Meaning and usage of Estonian experience perception verbs* (Dissertationes linguisticae Universitatis Tartuensis 41). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Ravin Yael & Claudia Leacock. 2000. Polysemy: An Overview. Yael Ravin and Claudia Leacock (eds.). *Polysemy. Theoretical and Computational Approaches*, 1–29. Oxford University Press.
- Sahkai, Heete. 2011. *Teine grammatika: eesti keele teonimede süntaks konstruktsiooni-põhises perspektiivis* (Tallinna Ülikooli humanitaarteaduste dissertatsioonid 25). Tallinn: TLÜ Kirjastus.
- Sanders Ted & Eve Sweetser. 2009. Introduction: Causality in language and cognition – what causal connectives and causal verbs reveal about the way we think. Ted Sanders & Eve Sweetser (eds.). *Causal Categories in Discourse and Cognition*, 1–18. Berlin, New York: Mouton de Gruyter.
- Saukkonen, Pauli. 1965. *Itämeresuomalaisten kielen tulosijainfinitiivirakenteiden historiaa 1: Johdanto. Adverbiaali infinitiivi* (Suomalais-Ugrilaisen Seuran toimituksia 137). Helsinki.
- Shibatani, Masayoshi. 1976. The grammar of causative construction: A conspectus. Shibatani (ed.). *The Grammar of Causative Constructions* (Syntax and Semantics 6), 1–40. New York: Academic Press. https://doi.org/10.1163/9789004368842_002.
- Singelis, Theodore M.. 1994. The measurement of independent and interdependent self-construals. *Personality and Social Psychology Bulletin* 20, 580–591. <https://doi.org/10.1177/0146167294205014>.
- Song, Jae Jung. 1996. *Causatives and Causation: a universal typological perspective*. London: Longman.
- Soosaar, Andres. 2013. Põhjuslikkuse mõiste filosoofias ja meditsiinis. *Eesti Arst* 92(9), 533–537.
- Stefanowitsch, Anatol. 2001. *Constructing Causation: A Construction Grammar Approach to Analytic Causatives*. PhD thesis. Rice University. Houston, Texas.
- Talmy, Leonard. 1976. Semantic causative types. Masayoshi Shibatani (ed.). *The Grammar of Causative Constructions* (Syntax and Semantics 6), 43–116. New York: Academic Press.
- Talmy, Leonard. 2000. *Toward a Cognitive Semantics. Volume 1. Concept Structuring Systems*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press.

- Tamm, Anne. 2012. Let me introduce the Estonian analytical causatives: the permissive and factitive *laskma* 'let, make, have, allow, permit'. Ruprecht von Waldenfels & Jaakko Leino (eds.). *Analytical causatives: from 'give' and 'come' to 'let' and 'make'* (Lincom Studies in Language Typology 24), 247–289. München: Lincom Europa.
- Taylor, John. 1995 [1989]. *Linguistic categorization: prototypes in linguistic theory*. Oxford: Oxford University Press.
- Tomasello, Michael. 2008. The usage-based theory of language acquisition. Edith L. Bavin (ed.). *The Cambridge Handbook of Child Language*, 69–87. Cambridge University Press.
- Tomson, Kairit. 2014. *Panema-verb ja selle grammatilised konstruksioonid 16.–18. sajandi eesti kirjakeeles*. Bakalaureusetöö. Käsikiri Tartu Ülikooli eesti keele osakonnas.
- Tomson, Kairit. 2016. *Panema-verbi polüseemia ja kasutus grammatilistes konstruksioonides*. Magistritöö. Käsikiri Tartu Ülikooli eesti keele osakonnas.
- Tragel, Ilona. 2003. *Eesti keele tuumverbid* (Dissertationes linguisticae Universitatis Tartuensis 3). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Tuulik, Maria. 2014. Adjektiivide polüseemia korpuses ja sõnaraamatus. *Eesti Rakenduslingvistika Ühingu Aastaraamat* 10, 307–317. <http://dx.doi.org/10.5128/ERYa10.19>.
- Tuulik, Maria. 2022. *Adjektiivide süstemaatiline polüseemia eesti keeles tajudjektiivide näitel* (Dissertationes linguisticae Universitatis Tartuensis 45). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Vainik, Ene, Geda Paulsen & Jelena Kallas. 2024. Sõnastikust konstruktioniks? *Keel ja kirjandus* 7, 626–644. <https://doi.org/10.54013/kk799a2>.
- Van Valin, Robert D. Jr. & Randy John, LaPolla. 1997. *Syntax: Structure, meaning and function*. Cambridge textbooks in linguistics. Cambridge: Cambridge University Press.
- Van Valin, Robert D. Jr.. 2001. *An introduction to syntax*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Vendler, Zeno. 1957. Verbs and times. *The Philosophical Review* 66(2), 143–160.
- Verhagen, Arie. 2000. Interpreting Usage: Construing the History of Dutch Causal Verbs. *Usage based models of language*, 261–285. Stanford: CSLI Publications.
- Waldenfels, von Ruprecht. 2015. Grammaticalization of 'give' in Slavic between drift and contact. Brian Nolan, Gudrun Rawoens & Elke Diedrichen (eds.). *Causation, Permission, and Transfer: Argument realisation in GET, TAKE, PUT, GIVE and LET verbs* (Studies in Language Companion Series 167), 107–127. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. <https://doi.org/10.1075/slcs.167.03wal>.
- Wiedemann, Ferdinand Johann. 1923 [1869]. *Eesti-saksa sõnaraamat*. Kolmas, muutmata trükk teisest, Jakob Hurda redigeeritud väljaandest. Tartu: Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus.
- Õim, Haldur. 1966. Polüseemiliste sõnade tähenduste eristamisest. *Keele modelleerimise probleeme I*, 197–219. Tartu: TRÜ.
- Östman, Jan-Ola & Mirjam Fried. 2004. Construction Grammar: A thumbnail sketch. *Construction grammar in a cross-language perspective*, 11–86.
- Özen, Ufuk. 2011. Causality in philosophy of science: from Hume to today. *International Journal of Humanities and Social Science*, 191–197.

Veebiviited

Eesti kirjakeele korpus. <https://www.cl.ut.ee/korpused/kasutajaliides/index.php?lang=et>
EKSS = Eesti keele seletav sõnaraamat. <https://www.eki.ee/dict/ekss/>
VAKK = Vana kirjakeele korpus. <https://vakk.ut.ee/>
Sketch Engine (sh etTenTen23). <https://www.sketchengine.eu/>
EtTenTen13. <http://www.keelevaab.ee/dict/corpus/ettenten/>
Sõnavaab. Eesti Keele Instituudi keeleportaal. <https://sonavaab.ee/>
SES = Suomen etymologinen sanakirja. <https://kotus.fi/sanakirjat/suomen-etymologinen-sanakirja/>

SUMMARY

Expressing causal relations in Estonian and the development and usage of analytic causatives

Introduction

This dissertation examines the causal relations in Estonian and focuses on the *panema*-(put), *ajama*-(lit. drive) and *laskma*-(let)causative constructions (examples 1, 2 and 3). Specifically, the development and usage of the *panema*-, *ajama*- and *laskma*-causatives is studied.

- (1) *olukord*   *pan-i*   *ta*   *muretse-ma*
situation   put-PST:3SG   he/she:GEN   worry-INF2
'the situation made him /her worry'
- (2) *esimene*   *trenn*   *aja-s*   *nut-ma*
first   training   drive-PST:3SG   cry-INF2
'his/her first training session made him/her cry'
- (3) *lase*   *selle-l*   *särada*
let:IMP:2SG   it:ADE   shine-INF1
'let it shine'

The dissertation provides an overview of other means of expressing causality and studies where analytical constructions are placed among other means of expressing causality. The article A1 gives an overview of the different means of expressing causality in Estonian and describes how those means are distributed between causal situation types. The articles A2, A3 and A4 examine the polysemy of the verbs *panema* (A2), *ajama* (A3) and *laskma* (A4), and describe the development of the grammatical *panema*-, *ajama*- and *laskma*-causative constructions. The material for the article A1 derives from an experiment in which speakers of Estonian orally described video clips. The material for the articles A2, A3 and A4 was collected from corpora consisting of written Estonian texts from the 16th century until the present.

Research questions

Regarding the development of the *panema*-, *ajama*- and *laskma*-causative the research questions are:

1. What are the lexical and grammatical meanings of the verbs *panema*, *ajama* and *laskma* in different periods of written Estonian and how frequent are the different usages of *panema*, *ajama* and *laskma*?
2. From which lexical uses and bridging constructions have the grammatical constructions of the verbs *panema*, *ajama* and *laskma* developed?

3. How does the development of the grammatical constructions of the verbs *panema*, *ajama* and *laskma* differ?

Regarding the semantics of the *panema*-, *ajama*- and *laskma*-causative the research questions are:

4. What are the semantic types of the *panema*-, *ajama*- and *laskma*-causative constructions?
5. How do the semantics of the *panema*-, *ajama*- and *laskma*-causative differ from one another?

Regarding the other means of expressing causality the research question is:

6. Where are the analytical causative constructions of Estonian placed among the other means of expressing causativity?

Theoretical framework

The theoretical background of this dissertation involves Construction Grammar and Grammaticalization, as well as Causality and Usage-based theory. The main concept of Construction Grammar is a *construction* – form-meaning correspondence (Fillmore et al. 1988; Goldberg 1995; Fried, Östman 2004). Constructions can be morphemes, words, complex words, and argument structure constructions, such as ditransitive constructions and resultative constructions (Goldberg 1995, 2006). Constructional polysemy, as in the example of ditransitives, means that while a basic sense of this construction is a successful transfer of an object, it is also associated with closely related senses. For instance, in the sentence *Chris baked Jan a cake* a successful transfer to Jan is not expressed. (Goldberg 1995: 31–32)

Grammaticalization is concerned with how grammatical forms and constructions arise, since grammatical morphology develops out of lexical structures (Heine et al. 1991; Hopper, Traugott 2003; Narrog, Heine 2011; Narrog, Heine 2018; Heine 2018; Kuteva et al. 2019). The mechanisms of grammaticalization are extension (use in new contexts), desemanticalization (loss in meaning content), decategorialization (loss in morphosyntactic properties) and erosion (loss in phonetic substance) (Narrog, Heine 2018). Content items grammaticalize in a way as is shown in the following schema

CONTENT ITEM > GRAMMATICAL WORD > CLITIC > INFLECTIONAL AFFIX > ∅

(Hopper, Traugott 1993: 7)

This research has been done within the framework of usage-based theory. The theory holds that there is a relation between the linguistic structure and the use of language (Barlow, Kemmer 2000; Bybee 2010; Díaz-Campos, Balasch 2023: 1–2). This theory considers the frequency of the language use important – frequency of

the usage patterns is a result, as well as something that forces the changes in the linguistics system (Barlow, Kemmer 2000).

The main concept of this dissertation is *causality*. Causality is considered to be one of the main cognitive domains. It is fundamental to humans to perceive a causal relation, that is, the relation between the causing event and the resulting event. Causality has been of interest to philosophers, cognitive scientists, and cognitive linguists. A causative situation involves two component events: a cause and its effect (result) (Shibatani 1976; Jackendoff 1983; Comrie 1989; Langacker 1991; Talmy 1976, 2000). A causative construction holds an additional argument – causer – that has been added onto a basic clause (Dixon 2000: 30). Causative structures are divided into morphological, analytic and lexical causatives (Comrie 1989; Dixon 2000).

This dissertation focuses on the analytic causatives, but article A1 provides instances of all three types: analytic, morphological and lexical causatives. Analytic causatives in Estonian appear with the verbs *panema* (put) (*panema* + V^{ma}), *ajama* (drive) (*ajama* + V^{ma}), *laskma* (let) (*laskma* + V^{ma}, *laskma* + V^{da}), *saama* (get) (*saama* + V^{ma}) (Erelt 2017: 234), as well as transparent verbs such as for example *sundima* (force), *meelitama* (lure) and *innustama* (encourage) (Penjam 2008).

Morphological causative is a structure in which a causative affix is added to a verb, noun, or an adverb. In Estonian such affixes are *-ta-*, *-da*, *-t-*, *-sta-*, *-nda-või -lda-* (e.g. *sulatama*, *avardama*, *kurvastama*, *eestindama*) (Erelt 2017: 236).

Depending on the aims of the study, the participants of the causative construction are considered to be 1) a Causer and a Causee or 2) a Causer, a Causee and an Affectee (Verhagen, Kemmer 1994; Bellingham et al. 2020). A Causer is someone that initiates or controls the causative situation (Dixon 2000: 30). In the first case (the division of a Causer and Causee) the Causee is an affected participant. In the second case (the division of a Causer, Causee and Affectee) (Bellingham et al. 2017), Causee and Affectee are the affected participants, where Affectee is the finally affected participant and Causee is an intermediate participant. In the articles A2–A4, the participants of the causal situation are divided into Causer and Causee, but in the article A1, the participants are divided into Causer, Causee, and Affectee.

In articles A2–A4, constructions have been described according to semantic roles and semantic verb types. Semantic roles were coded for Causer and Causee, semantic verb types were coded for result situation (see below the chapter of Semantics of *panema-*, *ajama-* and *laskma-*causative). Dixon (2000) has listed and described the semantic parameters of the causative construction. The semantic role of a Causer can be described by using the following parameters: 1) directness, 2) intention, 3) naturalness, and 4) involvement. The parameters relating to the Causee are 1) control, 2) volition, and 3) affectedness. Finally, the parameters relating to the verb show whether the causative mechanism applies only to a state verb or also to an action verb.

Data

Data for articles A2–A4 were collected from corpora of written Estonian texts from the 16th of century to the present: Corpus of Old Written Estonian (University of Tartu), the corpora of Written Estonian, etTenTen, Estonian National Corpus in Sketch Engine. The material covers various types of texts: religious, scientific, journalistic, and literary texts, as well as internet language. The formation of the meaning groups was based on the data of corpora (see Table 1) and earlier lexicographical descriptions: *Estonian-German dictionary* by Ferdinand Johann Wiedemann (1923 [1869]), *The grammar of Estonian* by Wiedemann, *The grammar of Estonian* by Eduard Ahrens (1853), *Eesti keele seletav sõnaraamat*, and *Sõnaveeb. Eesti keele seletav sõnaraamat* presents all the meanings of the verbs *panema*, *ajama* and *laskma*, some of which express physical actions, some mental actions, and some a more specific meaning.

Table 1. The number of *panema*, *ajama* and *laskma* cases that have been the basis for forming meaning groups.

	16 th –17 th of century	18 th of century	19 th of century	20 th of century	21 st of century
<i>panema</i> cases	249	494	484	1631	490
<i>ajama</i> cases	133	199	503	1018	504
<i>laskma</i> cases	258	490	669	1185	527

The Sketch Engine program, which was designed for analysis of text corpora (Kilgarriff et al. 2004; Kallas et al. 2012), was also used in the study of the verbs *panema*, *ajama* and *laskma*.

The data for A1 was collected from 14 speakers of Estonian who described 43 video clips depicting different causal situations (see Appendix 2). These video clips originated from the project „Causality Across Languages“.

„Causality Across Languages“ was a project that investigated 30 languages from 27 different language families. The main aim of the project was to determine which aspects of causal cognition are the same and which are different cross-culturally. The project had four sub-projects:

- 1) causality in language and cognition;
- 2) the representation of causality in discourse;
- 3) the semantic typology of causality;
- 4) causality at the syntax-semantics interface.

The causal chain includes the participants of the causal situation and (sub)events. The participants are the Causer and the Affectee, in longer causal chains the Causee as well. In case the Causee is included in the situation, there are subevents (the Causee’s change and the Causee’s action) between the causing event (the Causer’s action) and the resulting state / event (change of the Affectee).

Method

In the studies of the verbs *panema*, *ajama* and *laskma* (articles A2–A4), the following methodology was used. First, the lexical and grammatical meaning of the verbs *panema*, *ajama* and *laskma* were formed. In addition, the bridging constructions were formed and the relations between the meaning groups and bridging constructions were described. The cases of the bridging constructions are considered to be between lexical and grammatical cases meaning that they have both lexical and grammatical meaning. The relations between the semantic groups were outlined in a diagram.

The second part of the research describes the semantics of the grammatical causative constructions. The semantics of causative constructions were studied based on the cases where both participants of the constructions were explicitly expressed. The semantic roles of the participants in the constructions were determined: the roles of the Causer are AGENT or FORCE and the roles of the Causee are PATIENT, EXPERIENCER or THEME. The resulting events were considered to be ACTIVITY, STATE, PROCESS, ACHIEVEMENT, and ACCOMPLISHMENT. The frequency of each type of construction was considered, and the more commonly occurring types of construction were described. The form and meaning of use cases were presented in a schema, for example:

FORM	<u>subject</u>	V₁^{panema}	<u>object</u>	<i>V₂^{ma}</i>
MEANING	<u>FORCE</u>	to cause	<u>PATIENT</u>	<i>ACTION</i>
EXAMPLE	<u>Õpetaja</u>	pane-b	<u>lapse-d</u>	<i>luge-ma.</i>
	teacher	put-3SG	child-PL	read-INF2
	‘The teacher makes the children read.’			

For the A1 study, oral descriptions of video clips were collected from 14 speakers of Estonian. They watched 58 video clips, of which 43 were included in this study. They did not watch the clips in the same order. There were 4 different possible orders. The clips were 2 to 22 seconds long. The participants were asked to answer a question about what happened in the clips. Afterward, the data was transcribed. The first research question here was „Which means were used in describing the causal situations?“

The video clips were divided into five types of situations based on the content of the clip:

1) Natural forces cause a change to a person or an object (5 clips), 2) a change to an object caused by a person (14 clips), 3) a change to another person caused by a person (10 clips), 4) one person instructs another to do something (communicative causation) (8 clips), 5) one person causes a change to another person, who causes a change of an object (6 clips).

The correlation between the means of describing the casual situation and the type of situation was also examined.

Results

The first case of *panema*-causative in the current data was found in August Wilhelm Hupel's work (1766) and the first cases of *ajama*-causative were found in Otto Reinhold von Holtz's work „Luggemissed Eestima Tallorahwa moistusse ja süddame juhhatamissek“ (1817). The instances on the *laskma*-causative were present already in the written texts in the 16th and 17th of century. Therefore, it was possible to record the first cases of the *panema*- and *ajama*-causative within the data, but not the first case of the *laskma*-causative.

Lexical meanings of *panema*, *ajama* and *laskma*

Panema cases were divided into four lexical meaning groups: 'to change the location of an object in space' (e.g. *sisse panema* 'to put into'), 'to set (something or someone) in another position, state or situation' (e.g. *kokku panema* 'to put together'), 'to appoint' (e.g. *hindeks panema* 'to give a mark') and 'to consider, to take (someone) for' (e.g. *imeks panema* 'to wonder'). In grammatical use, *panema* appears in the causative construction (Causer + *panema* + Causee + V_{ma-inf}), expressing causality, and in the phasal construction (AGENT + V_{ma-inf} + *panema*; or in form of fixed expressions), expressing an initial phase.

The lexical meanings of *ajama* were divided into four lexical meaning groups as well: 'to move or push something' (e.g. *edasi ajama* 'to push forward'), 'to force or direct someone' (e.g. *välja ajama* 'to force someone to go out'), 'to deal with something (continually)' (e.g. *asja ajama* 'to deal with something') and 'to move' (e.g. *ratsa ajama* 'to ride a horse'). Of the grammatical constructions, *ajama* appears only in the causative construction (Causer + *ajama* + Causee + V_{ma-inf}).

Laskma cases were divided into the following groups: 'to move or redirect some entity somewhere' (e.g. *kui tagaistmed on alla lastud* 'if the back seats are lowered'), 'not physically to hinder' (e.g. *loomulikult ei lasta sinna mingeid külastajaid* 'of course no visitors are allowed in there'), 'to act at full speed' (e.g. *lase nii ruttu siia kui saad* 'come here as quickly as you can') and 'to propel something out of a gun' (e.g. *laskma* 'to shoot'). The verb *laskma* appears in a causative construction, more precisely in a permissive construction (Causer + *laskma* + Causee + V_{da-inf}) that expresses the meaning of 'to allow' or 'to ask someone to do something'. *Laskma* also appears in a phasal construction, expressing the initial phase.

Grammaticalization of *panema*, *ajama* and *laskma*

The development of the grammatical constructions is explained by the theory of grammaticalization which maintains that grammatical constructions develop out of lexical uses of the verbs which become more and more grammatical (Heine et al. 1991; Hopper, Traugott 2003; Narrog, Heine 2011; Heine 2018; Kuteva et al. 2019). This process is also explained by the bridging constructions, that is the constructions with the meaning of both the lexical and grammatical use of the verb.

The central meaning of *panema* is ‘to change the location of an object in space’ and it is connected to all other lexical meanings and the bridging constructions. The bridging constructions of *panema* are as follows: *panema* + illative (‘to change the location of an object in space’~‘to cause’) and *panema* + illative (‘to appoint’~‘to cause’). The grammatical causative construction is developed out of the aforementioned bridging constructions. It is unknown whether the phasal construction of the verb *panema* is developed out of the causal construction or not.

The central meanings of *ajama* are ‘to move or push something’ and ‘to force or direct someone’. The meaning of ‘to move or push something’ is connected to the other two lexical meanings. Both central meanings are connected to the bridging construction of *ajama*, that is ‘to put something or someone into a physical or abstract state’, which is connected to the causative construction.

The central meaning of *laskma* is ‘to move or redirect some entity somewhere’. This meaning is connected to the other lexical meanings and bridging constructions. The development of the grammatical constructions of *laskma* can be explained by the bridging constructions. The bridging construction of ‘to allow’ ($S_{\text{NOM/GEN/PART}} + \textit{laskma}$) is the basis of the grammatical construction of *laskma* + $V_{\text{da-inf}}$. The bridging construction of ‘to allow to go into some place or state’ (*laskma* + illative/allative/translative) is the basis of the grammatical construction of *laskma* + $V_{\text{ma-inf}}$.

Grammaticalization of *panema* and *ajama* exemplifies the typical grammaticalization process. The grammaticalization of *laskma* is different since its grammatical constructions already existed in the 16th and 17th of century. It can be assumed that a natural grammaticalization of *laskma* also occurred at the same time.

Semantics of *panema*-, *ajama*- and *laskma*-causative

The next goal of the dissertation was to determine the semantical construction types of Estonian *panema*-, *ajama*- and *laskma*-causative. Thus, the semantic roles in the uses of the analytic causative construction were coded. The cases explicitly expressing both Causer and Causee were included into the analysis (400 *panema*, 400 *ajama* and 800 *laskma* analytical causative construction cases). The semantic roles of the Causer are AGENT or FORCE, the roles of the Causee are PATIENT, EXPERIENCER or THEME, and the roles of the result situation are ACTION, PROCESS, STATE, ACCOMPLISHMENT or ACHIEVEMENT. Those semantic roles combine to form several patterns.

The most frequent types of *panema*-causative are

- 1) AGENT-PATIENT-PROCESS (16%) (e.g. *Ma panen vee keema* ‘I’ll boil the water’, lit. I’ll put the water to boil);
- 2) FORCE-PATIENT-PROCESS (15%) (e.g. *Õhk paneb põsed punetama* ‘The air causes the cheeks to redden’);
- 3) AGENT-PATIENT-ACTION (13%) (e.g. *Õpetaja paneb lapsed lugema* ‘The teacher makes the children read’);

- 4) AGENT-PATIENT-STATE (12%) (e.g. *Ratsanik pani hobuse end austama* ‘The horseman made the horse respect him’);
- 5) FORCE-PATIENT-STATE (8%) (e.g. *See teema pani vaimu särama* ‘This topic made the spirit glow’).

The most frequent types of *ajama*-causative are

- 1) FORCE-EXPERIENCER-PROCESS (44%) (e.g. *See mõte ajas mind tegelikult naerma* ‘This thought made me actually laugh’);
- 2) FORCE-PATIENT-ACTION (21%) (e.g. *Kriis ajab ettevõtjad kunstnikelt abi otsima* ‘The crisis makes the entrepreneurs seek help from the artists’);
- 3) FORCE-PATIENT-PROCESS (11%) (e.g. *Sool ajab lihtsalt vee kiiremini keema* ‘Salt causes water to start boiling quicker’);
- 4) FORCE-EXPERIENCER-STATE (9%) (e.g. *Mustus ja rahvamassid ajavad mu iiveldama* ‘Dirt and crowds make me feel nauseous’);
- 5) AGENT-EXPERIENCER-STATE (4%) (e.g. *Pealegi ei pea õpetaja ajama lapsi jalutama* ‘Besides the teacher does not have to make the children walk’).

The most frequent types of *laskma*-causative are

- 1) AGENT-PATIENT-PROCESS (28%) (e.g. *Lase seda natuke sulada vee sees tule ääres* ‘Let it melt a little bit in the water next to the fire’);
- 2) AGENT-PATIENT-ACTION (21%) (e.g. *Pealik ei lasknud teda ütelda* ‘The chief did not let him say’);
- 3) AGENT-PATIENT-STATE (12%) (e.g. *nõnda laseb Jumal oma armu paista* ‘God lets His grace shine like this’);
- 4) AGENT-THEME-ACTION (6%) (e.g. *laske teda tulla* ‘Let him/her come’),
- 5) AGENT-PATIENT-ACHIEVEMENT (5%) (e.g. *Saarde ei lasknud Pernambukil lõpetada* ‘Saarde did not let Pernambuk finish’).

The Causer in *panema*-causative is relatively equally either AGENT or FORCE, while the Causer in *ajama*-causative is more often FORCE than AGENT. The Causer in *laskma*-causative is mostly a permissive AGENT.

In addition to the most frequent types of *panema*-, *ajama*- and *laskma*-causative there are also other types.

***Panema*-, *ajama*- and *laskma*-causative among other means of expressing causality**

This study gives an overview of the means of expressing the causal situations in Estonian. 14 speakers of Estonian described 43 short video clips by answering to the question of „What happened?“. Participants used various means to express causal situations:

- 1) constructions (e.g. *ajab naerma* ‘makes laugh’);

- 2) morphological causatives;
- 3) lexical causatives;
- 4) linking words between subevents (e.g. *ja* ‘and’, *nii et* ‘so that’, *sest* ‘because’);
- 5) other morphosyntactic means (*des*-converb, case suffixes, postpositions).

Additionally, causal situations were described without any means, relating one subevent after another.

It was also examined how the means of expressing causality were distributed between causal situation types. Causal situations of the video clips were divided into five types:

- 1) natural force as a causer;
- 2) human-induced change to an object;
- 3) human-induced change to another human;
- 4) speech act causation;
- 5) human-induced change to another human and thus a change to an object.

It emerged that most means are not related to one certain causal situation type but to several types. The instances of the analytical *panema*-, *ajama*- and *laskma*-causative appeared rarely in the descriptions of the causal situations. However, analytic constructions without the infinitive appeared more frequently (e.g. *tegi (midagi) katki* ‘he or she broke something’).

LISA 1. Põhimõisted ja terminid

ahelverb – liitõeldis, milles finiiitne osis seostub infinitiivse verbivormiga ja millesse kuuluvad verbid on suhteliselt abstraktse tähendusega või deskriptiivsed ja onomato-poeetilised (nt *hakkas sööma*) (Erelt 2023b: 506)

analüütiline ehk **perifrastiline kausatiivkonstruktsioon** – põhjustamist väljendav konstruktsioon, milles on nii kausatiivverb kui ka leksikaalne verb ja mille osalisteks on ka mõjutaja (ingl *causer*) ja mõjutatav (ingl *causee*) (Dixon 2000: 30–35) Eesti keeles on analüütilise kausatiivkonstruktsiooni kausatiivverbideks sageli *panema*, *ajama* ja *laskma*, mis esinevad koos infinitiiviga (nt *See paneb lapsevanemaid mõtlema*).

grammatiline tähendus – öeldisverbi grammatilises vormis avalduv sündmusilene, grammatiliste kategooriatega seostuv tähendus, näiteks aspekt, aeg, evidentsiaalsus, modaalsus ja kausatiivsus (Erelt 2017: 108)

grammatiseerumine – keelendite leksikaalsest grammatilisemaks muutumine (Heine jt 1991; Hopper, Traugott 2003; Narrog, Heine 2011; Heine 2018; Kuteva jt 2019), näiteks eesti keeles komitatiivi käändelõpu *-ga* kujunemine sõnast *kansa* (Metslang 2002: 168) või verbide *panema*, *ajama* ja *laskma* põhjustamistähenduse kujunemine (grammatilistes konstruktsioonides)

kausatiivne poolabiverb – verb, mis moodustab eesti keeles põhjustamiskonstruktsiooni *ma-* või *da-*infinitiivis teise verbiga (nt *panema*, *ajama* ja *laskma*)

kausatiivverb – verb, mis koos noomeni või (afiksiaal)adverbiga väljendab põhjustamistähendust (nt *tegeme* (*rõõmu*, *avalikuks*, *lahti*)); põhjustamistähendusega lihtverb; laiemas tähenduses ka verb, mis esineb lisaks leksikaalsele kasutusele ka grammatilises põhjustamiskonstruktsioonis (nt *panema*, *ajama* ja *laskma*)

kommunikatiivne kausatiivsus (ingl *speech act causation*) – kausatiivsus, kus põhjusseos väljendub mõjutaja ja mõjutatava (või vahendaja) suhtlusaktis (Bellingham jt 2020) nt *naine käsib mehel palli kasti visata* (A1)

konstruktsioon – vormi ja tähenduse lahutamatu kooslus; keele põhiüksus, mille tähendus tuleneb tervikust: (Goldberg 1995; Goldberg 2006), grammatiliste konstruktsioonidena käsitletakse siinses töös *ma-* ja *da-*infinitiiviga konstruktsioone

konstruktsioonitüüp – konstruktsiooni osaliste semantiliste rollide kombinatsioon, st mõjutaja, mõjutatava ja tulemusündmuse semantilise rolli kombinatsioon, siinses töös nt AGENT-PATSIENT-TEGEVUS

kuratiivne kausatiivsus – kausatiivsus, kus nii mõjutajal kui ka mõjutataval on aktiivne roll, sündmuses on kolm osalist (põhjustaja, tegija ja kogeja) (Kasik 2001: 111; Kasik 2003) (siinsetes terminites põhjustaja/mõjutaja, vahendaja ja mõjutatav). Põhjustaja algatab protsessi, tegija on otsene agent. (Pennanen 1986) Sünteetiline kuratiivsus esineb näiteks eesti ja soome keeles (soome keele kohta vt Kytömäki 1978; Pennanen 1986).

leksikaalne tähendus – sõna põhitähendus ehk semantiline sisu, mis kirjeldab seda, mida sõna maailma kohta väljendab. Leksikaalsed üksused kirjeldavad asju, tegevusi ja omadusi. (Hopper, Traugott 2003: 4)

mõjutatav – põhjustamiskonstruktsiooni osaline, kellele on suunatud põhjustaja tegevus (PATSIENT, TEEMA või KOGEJA (Van Valin jt 1997))

mõjutaja ehk **põhjustaja** (ka kauseerija) – põhjustamissituatsiooni tahtlik või mitte-tahtlik põhjustaja, nt AGENT, INSTRUMENT või PROTSESS (Kasik 2001), siinses töös laiemalt AGENT või JÕUD

permissiiv – põhjustamistarindi deontilis-modaalne eriliik, mille kausatiivsus seisneb tulemusündmuse toimumise lubamises, selle mittetakistamises (Erelt 2017: 231)

põhjuslikkus ehk **kausaalsus** – igasugune seos põhjuse ja tagajärje vahel keelevälises maailmas

põhjusseos – seos, kus põhjussündmus tingib tulemusündmuse

põhjustamisahel – kompleksne sündmus, mis koosneb vähemalt põhjustamis- ja tulemusündmusest, mille vahel on põhjuslik seos (Bellingham jt 2020)

põhjustamisahela väljendusvahendid – keelelised vahendid põhjuse ja tagajärje seose väljendamiseks (nt derivatiivne kausatiiv: *lennutama*) ja põhjustamisahela osade vahelist seost märkivad keelendid (nt *sest, mispeale*)

põhjustmine ehk **kausatiivsus** – põhjus- ja tulemusündmuse vaheline seos

semantiline roll (ka nt temaatilised rollid, makrorollid) – rollisuhted olemi ja sündmuste vahel (Gruber 1965; Van Valin, LaPolla 1997). Siinses doktoritöös on mõjutaja rollideks peetud AGENTI ja JÕUDU ja mõjutatava rollideks PATSIENTI, TEEMAT ja KOGEJAT. Verbi semantilised tüübid on TEGEVUS, PROTSESS, SEISUND, SOORITUS ja SAAVUTUS (liigitus põhiosas Vendler 1957 järgi). Artiklites A2–A4 nimetati verbi semantilisi tüüpe verbi semantilisteks rollideks – mõlemad tähistavad tulemusündmuse semantilisi tüüpe. Kuna termin *semantiline roll* on kasutusel mõjutaja ja mõjutatava kohta, valiti tulemusündmusele üldistamise eesmärgil algselt sama termin.

sildkonstruktsioon ehk **sildkasutus** – tõlgenduslik vaheaste leksikaalse ja grammatilise kasutuse vahel, st sildkontekstis (ingl *bridging context*) tõlgenduvad kasutusjuhud, millel on kontekstis samaaegselt leksikaalne ja grammatiline tähendus (vt Heine 2002: 84.). Sildkonstruktsioonide kaudu selgitatakse grammatiliste konstruktsioonide kujunemist.

tulemusündmus ehk **tulemusituatsioon** – põhjustamisahela viimane osa, nt PROTSESS (Bellingham jt 2020), siinses töös TEGEVUS, PROTSESS, SEISUND, SOORITUS või SAAVUTUS (põhiosas Vendler 1957 põhjal)

vahendaja – transitiivse predikaadiga kausatiivkonstruktsiooni teine osaline agendi kõrval. Vahendaja määrati uurimuses A1, kus nt lauses *Naine käsib mehel palli kasti visata* on mees vahendaja.

LISA 2. Uurimuse A1 videoklippide sisu

NM2_reporter – tuul puhub mehe pikali
NM4_umbrella – vihmavari lendab tuule tõttu
NC1_tsunami – mees põgeneb tsunami eest
NU1_thunder – naine ehmatab äikese peale
NCO1_umbrella – vihma sajab ja mees avab vihmavarju
HO6_paper – naine rebib paberi pooleks
HO5_cuptower – mees lööb topsimaja käega ümber
HO2_egg – naine lööb muna kaussi
HOIproc1_swing – mees lükkab reketiga kiige liikuma
HOI4_ball – mees lööb reketiga palli põõsasse
UO1_egg – naine transpordib mune ja need kukuvad kaussi
UO2_paper – naine rebib raamatust paberi katki
HOI3_plate – naine lööb harjavarrega taldriku katki
HO4_ball – mees viskab palli uksest välja
HOI1_paper – naine lõikab paberi tükkideks
HOproc1_swing – mees lükkab kiige liikuma
UOproc1_swing – mees komistab telefoni vaadates kiige otsa, nii et see hakkab liikuma
UOI1_cuptower – mees lükkab kogemata harjavarrega topsitorni ümber
UO3_ball – naine lööb palli uksest välja
UM3_faint – mees kukub teisele otsa ja see kukub pikali
HU2_scare – tüdruk ehmatab poissi, nii et poiss kukub pikali
UC1_sing – naine hakkab kõvasti laulma, mille peale teine naine läheb ära
HM1_fall – üks naine kõnnib teisele põrandapühkimisel ette ja teine lükkab ta sellepärast pikali
UM1_asleep – mees komistab magava naise jala otsa ja naine ärkab selle peale üles
UM2_overboard – reporter komistab teise mehe otsa, nii et see kukub vette
UU2_sneeze – üks naine aevastab, mille peale teine naine ehmatab
HU1_laugh_new – mees ajab naise naerma
HM2_strong – mees viskab poisi sektorisse
UU1_yawn – naine haigutab ja ajab sellega ka mehe haigutama
HC1_leave – naine käsib mehel toast välja minna

HCO3_egg_new – mees käsib naisel muna kaussi lüüa ja naine lööbki
HCOI2_paper – üks naine näitab, kuidas kääridega paberit lõigata ja teine lõikabki
HC2_sit – mees palub naisel toolile istuda
HCOproc1_swing – naine näitab mehele, kuidas kiik liikuma lükata ja mees lükkabki
HCOI3_plate – mees näitab naisele, kuidas harjavarrega taldrik katki lüüa ja naine lööbki
HCO4_ball – naine käsib mehel palli kasti visata
HCO2_paper – üks naine käsib teisel naisel paberi pooleks rebida ja teine rebibki
HMO4_cups – naine lükkab meest, kes kukub topsitorni otsa, nii et topsid kukuvad maha
HUO2_cups – naine ehmatas meest, kes ajab topsitorni selle peale ümber
UMO2_cups – naine sõidab mehele kogemata lauaga otsa ja mees kukub topsitorni peale, mis kukub ümber
HMO3_paper – üks naine lükkab teist, nii et esimene tõmbab sellepärast paberi katki
HUO3_paper – keegi ehmatas paberit lugevat naist ja naine rebib paberi pooleks
UUO2_paper – naine aevastab, mille peale mees rebib ehmatusest ajalehe katki

LISA 3. Singelise küsimustik¹³

1. Ma austan autoriteetseid inimesi, kellega ma suhtlen.
2. Minu jaoks on oluline oma grupis harmooniat säilitada.
3. Minu õnn sõltub sellest, kui õnnelikud on teised minu ümber.
4. Ma pakuksin bussis oma professorile istekohta.
5. Ma austan inimesi, kes on enda suhtes tagasihoidlikud.
6. Ma ohverdan oma huvi oma grupi heaolu nimel.
7. Ma tunnen tihti, et mu suhted teistega on olulisemad kui mu enda saavutused.
8. Haridus- ja karjääriplaanide tegemisel peaksin arvestama oma vanemate nõuannetega.
9. Minu jaoks on tähtis austada oma grupi otsuseid.
10. Ma jään gruppi, kui neil mind vaja on, isegi juhul, kui mulle ei meeldi selles grupis olla.
11. Kui mu vennal või õel miski ebaõnnestub, siis ma tunnen, et vastutan selle eest.
12. Isegi kui ma grupiliikmetega üldse ei nõustu, siis väldin vaidlust.
13. Ma ütleks pigem otse „ei“, kui riskiks, et minust saadakse valesti aru.
14. Tunnis kaasarääkimine ei ole minu jaoks probleem.
15. Minu jaoks on oluline elav kujutlusvõime.
16. Minu jaoks ei ole ebamugav, kui mind kiidetakse või auhinnatakse.
17. Olen kodus sama inimene nagu koolis.
18. Kõige olulisem on minu jaoks see, et oleksin võimeline iseenda eest hoolitsema.
19. Ma käitun samamoodi olenemata sellest, kellega koos olen.
20. Minu jaoks pole probleem kasutada inimeste eesnime, olles nendega äsja tutvunud, isegi kui nad on minust vanemad.
21. Ma eelistan olla otsekohene inimestega, kellega olen äsja kohtunud (tutvunud).
22. Eelistan olla paljudes aspektides unikaalne ja teistest erinev.
23. Minu (isiklik, iseseisev) identiteet on mulle väga tähtis.
24. Üle kõige väärtustan head tervist.

---

¹³ Lias 3 on Singelise (1994) küsimustiku laused tõlgitud inglise keelest eesti keelde. Katseisikutel oli vastuste jaoks ees seitsmeastmeline skaala, millel 1 tähistas vastust „see väide ei kirjelda mind üldse“ ja 7 vastust „see väide kirjeldab mind ideaalselt“.

ARTIKLID

ELULOOKIRJELDUS

Nimi: Kairit Tomson
Sünniaeg: 27.04.1986
Kodakondsus: Eesti
E-post: kairit.tomson@ut.ee

Haridus:

2014–2016 Tartu Ülikool, eesti ja soome-ugri keeleteadus (MA)
2011–2014 Tartu Ülikool, eesti ja soome-ugri keeleteadus (peeriala), taani keel ja kirjandus (kõrvaleriala) (BA)
2005–2009 Eesti Maaülikool, kinnisvara planeerimine (BA)
2001–2004 Nõo Reaalgümnaasium

Töökogemus:

2023–... Salo Rahvaülikool (Salon kansalaisopisto), eesti keele õpetaja
2023–... Tartu Rahvaülikool, eesti keele õpetaja
2020–2022 Tartu Ülikool, eesti ja soome-ugri keeleteaduse nooremteadur

Teaduspublikatsioonid:

Tomson, Kairit. 2024. *Laskma*-verbi sisaldavad grammatilised konstruktsioonid ja nende tausttähendused eesti kirjakeeles. *Keel ja Kirjandus* 6, 546–569. <https://doi.org/10.54013/kk798a3>.

Tragel, Ilona & Kairit Tomson. 2022. Tanel ja Jüri kiusavad: piirangute põhjuste väljendusvahendid koroonapiirangute siltidel. *Õiguskeel* 2, 1–10.

Tomson, Kairit & Ilona Tragel. 2021. Mis juhtus ja kes tegi? Põhjustamisahela eestikeelsed väljendusvahendid. *Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri. Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics* 12(1), 335–367. <https://doi.org/10.12697/jeful.2021.12.1.09>.

Tomson, Kairit. 2020. *Ajama*-verbi polüseemia ja *ajama*-põhjustamiskonstruktsioon eesti kirjakeeles. *Keel ja Kirjandus* 6, 502–523. <https://doi.org/10.54013/kk751a3>.

Tomson, Kairit. 2018. *Panema*-verb ja selle grammatilised kasutused. *Keel ja Kirjandus* 3, 199–216. <https://doi.org/10.54013/kk724a2>.

CURRICULUM VITAE

Name: Kairit Tomson
Date of birth: 27.04.1986
Citizenship: Estonian
Email: kairit.tomson@ut.ee

Education:

2014–2016 University of Tartu, Estonian and Finno-Ugric Linguistics (MA)
2011–2014 University of Tartu, Estonian and Finno-Ugric Linguistics (mayor field of study), taani keel ja kirjandus (minor subject) (BA)
2005–2009 Estonian University of Life Sciences, real estate planning (BA)
2001–2004 Nõo Science Gymnasium

Professional Experience:

2023–... Salo Adult Education Centre, Estonian language teacher
2023–... Tartu Folk High School, Estonian language teacher
2020–2022 University of Tartu, Junior Research Fellow in Estonian and Finno-Ugric Linguistics

Scientific Publications:

Tomson, Kairit. 2024. *Laskma*-verbi sisaldavad grammatilised konstruktsioonid ja nende tausttähendused eesti kirjakeeles. *Keel ja Kirjandus* 6, 546–569. <https://doi.org/10.54013/kk798a3>.

Tragel, Ilona & Kairit Tomson. 2022. Tanel ja Jüri kiusavad: piirangute põhjuste väljendusvahendid koroonapiirangute siltidel. *Õiguskeel* 2, 1–10.

Tomson, Kairit & Ilona Tragel. 2021. Mis juhtus ja kes tegi? Põhjustamisahela eestikeelsed väljendusvahendid. *Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri. Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics* 12(1), 335–367. <https://doi.org/10.12697/jeful.2021.12.1.09>.

Tomson, Kairit. 2020. *Ajama*-verbi polüseemia ja *ajama*-põhjustamiskonstruktsioon eesti kirjakeeles. *Keel ja Kirjandus* 6, 502–523. <https://doi.org/10.54013/kk751a3>.

Tomson, Kairit. 2018. *Panema*-verb ja selle grammatilised kasutused. *Keel ja Kirjandus* 3, 199–216. <https://doi.org/10.54013/kk724a2>.

DISSERTATIONES PHILOLOGIAE ESTONICAE UNIVERSITATIS TARTUENSIS

1. **Ülle Viks.** Eesti keele klassifikatoorne morfoloogia. Tartu, 1994.
2. **Helmi Neetar.** Deverbaalne nominaaltuletus eesti murretes. Tartu, 1994.
3. **Ülo Valk.** Eesti rahvausu kuradi-kujutelm. Tartu, 1994.
4. **Arvo Eek.** Studies on quantity and stress in Estonian. Tartu, 1994.
5. **Reet Kasik.** Verbid ja verbaalsubstantiivid tänapäeva eesti keeles. Tartu, 1994.
6. **Silvi Vare.** Nimi- ja omadussõnatuletus tänapäeva eesti kirjakeeles. Tartu, 1994.
7. **Heiki-Jaan Kaalep.** Eesti keele ressursside loomine ja kasutamine keele- tehnoloogilises arendustöös. Tartu, 1998.
8. **Renate Pajusalu.** Deiktikud eesti keeles. Tartu, 1999.
9. **Vilja Oja.** Linguistic studies of Estonian colour terminology. Tartu, 2001.
10. **Külli Habicht.** Eesti vanema kirjakeele leksikaalsest ja morfosüntaktilisest arengust ning Heinrich Stahli keele eripärast selle taustal. Tartu, 2001.
11. **Pire Teras.** Lõunaeesti vokaalisüsteem: Võru pikkade vokaalide kvaliteedi muutumine. Tartu, 2003.
12. **Merike Parve.** Väited lõunaeesti murretes. Tartu, 2003.
13. **Toomas Help.** Sõnakeskne keelemudel: Eesti regulaarne ja irregulaarne verb. Tartu, 2004.
14. **Heli Laanekask.** Eesti kirjakeele kujunemine ja kujundamine 16.–19. sajandil. Tartu, 2004.
15. **Peeter Päll.** Võõrnimed eestikeelses tekstis. Tartu, 2005.
16. **Liina Lindström.** Finiitverbi asend lauses. Sõnajärg ja seda mõjutavad tegurid suulises eesti keeles. Tartu, 2005.
17. **Kadri Muischnek.** Verbi ja noomeni püsiühendid eesti keeles. Tartu, 2006.
18. **Kanni Labi.** Eesti regilaulude verbisemantika. Tartu, 2006.
19. **Raili Pool.** Eesti keele teise keelena omandamise seaduspärasusi täis- ja osasihitise näitel. Tartu, 2007.
20. **Sulev Iva.** Võru kirjakeele sõnamuutmissüsteem. Tartu, 2007.
21. **Arvi Tavast.** The translator is human too: a case for instrumentalism in multilingual specialised communication. Tartu, 2008.
22. **Evar Saar.** Võrumaa kohanimede analüüs enamlevinud nimeosade põhjal ja traditsioonilise kogukonna nimesüsteem. Tartu, 2008.
23. **Pille Penjam.** Eesti kirjakeele *da-* ja *ma-*infinitiiviga konstruktsioonid. Tartu, 2008.
24. **Kristiina Praakli.** Esimese põlvkonna Soome eestlaste kakskeelne keelekasutus ja koodikopeerimine. Tartu, 2009.
25. **Mari Mets.** Suhtlusvõrgustikud reaalsajas: võru kõnekeele varieerumine kahes Võrumaa külas. Tartu, 2010.
26. **Karen Kuldnokk.** Militaarne retoorika. Argumentatsioon ja keeleline mõjutamine Eesti kaitsepoliitilises diskursuses. Tartu, 2011.

27. **Kai Tafenau.** Uue Testamendi tõlkimisest Rootsi ajal: käsikirjad, tõlkijad ja eesti kirjakeel. Tartu, 2011.
28. **Küllil Prillop.** Optimaalsusteoreetiline käsitlus eesti keele fonoloogilisest kujunemisest. Tartu, 2011, 261 lk.
29. **Pärtel Lippus.** The acoustic features and perception of the Estonian quantity system. Tartu, 2011, 146 p.
30. **Lya Meister.** Eesti vokaali- ja kestuskategooriad vene emakeelega keelejuhtide tajus ja häälduses. Eksperimentaalfoneetiline uurimus. Tartu, 2011, 145 lk.
31. **Kersti Lepajõe.** Kirjand kui tekstiliik. Riigieksamikirjandite tekstuaalsed, retoorilised ja diskursiivsed omadused. Tartu, 2011, 141 lk.
32. **Tiit Hennoste.** Grammatiliste vormide seoseid suhtlustegevustega eesti-keelses suulises vestluses. Tartu, 2013, 236 lk.
33. **Helena Metslang.** Grammatical relations in Estonian: subject, object and beyond. Tartu, 2013, 443 p.
34. **Kristel Uiboaed.** Verbiühendid eesti murretes. Tartu, 2013, 227 lk.
35. **Helen Plado.** Kausaalsuhete adverbiallaused eesti keeles. Tartu, 2013, 244 lk.
36. **Annika Küngas.** Pragmatiliste markerite kujunemine ja funktsioonid eesti keeles *It*-sõnade näitel. Tartu, 2014, 200 lk.
37. **Maarika Teral.** Arvutipõhine eesti keele õpe: vahendid ja hinnangud nende efektiivsusele Tartu ülikooli keelekursuste näitel. Tartu, 2015, 175 lk.
38. **Anni Jürine.** The development of complex postpositions in Estonian: a case of grammaticalization via lexicalization. Tartu, 2016, 315 p.
39. **Kairi Tamuri.** Basic emotions in read Estonian speech: acoustic analysis and modelling. Tartu, 2017, 238 p.
40. **Sven-Erik Soosaar.** Eesti keele kultuursõnavara arenguhooni – eesti keel kui piirikeel. Tartu, 2017, 157 lk.
41. **David Ogren.** Object case variation in Estonian *da*-infinitive constructions. Tartu, 2018, 212 p.
42. **Reet Hendrikson.** Kas sõjasõna sünnib sõtta? Erialakeele tõhusus sõjandus-terminoloogia näitel. Tartu, 2018, 252 lk.
43. **Eva Velsker.** Ajaväljendid eesti murretes. Tartu, 2018, 216 lk.
44. **Riina Reinsalu.** Juhendavad haldustekstid žanriteoreetilises raamistikus. Tartu, 2019, 168 lk.
45. **Ann Siiman.** Vormikasutuse varieerumine ning selle põhjused osastava ja sisseütleva käände näitel. Tartu, 2019, 209 lk.
46. **Tiina Laansalu.** Kesk-Harjumaa kohanimed kujunemine ja nimesiire. Tartu, 2020, 216 lk.
47. **Mariko Faster.** Hargla kihelkonna vetenimed Eesti-Läti piirilal. Tartu, 2020, 218 lk.
48. **Maarja-Liisa Pilvik.** Action nouns in a constructional network: A corpus-based investigation of the productivity and functions of the deverbal suffix *-mine* in five different registers of Estonian. Tartu, 2021, 252 p.

49. **Hanna Pook.** Pronoun use and variation in Estonian dialects: *kes* ‘who’, *mis* ‘what’ and *keegi* ‘someone’. Tartu, 2023, 225 p.
50. **Andra Annuka-Loik.** Naer ja naerev hääl eesti suulises suhtluses. Tartu, 2023, 202 lk.
51. **Tiina Paet.** Võõraainese kinnistumine eesti keeles: keelekorralduslik ja leksikograafiline vaade. Tartu, 2023, 260 lk.
52. **Lydia Risberg.** Sõnatähendused ja sõnaraamat. Kasutuspõhine sisend eesti keelekorraldusele. Tartu, 2024, 286 lk.
53. **Liis Ermus.** The phonetic variation of plosives in Estonian. Tartu, 2024, 151 p.
54. **Piret Upser.** Eesti hädaabikõned: tüübid, teemad ja suhtlusprobleemid. Tartu, 2025, 214 lk.
55. **Elisabeth Kaukonen.** Revealing the gender in the genderless. Estonian gender-marked vocabulary and its perceptions. Tartu, 2025, 204 p.
56. **Carl Eric Simmul.** Eesti konverbitarindi semantika, infostruktuur ja sõnajärg. *des-*, *mata-* ja *maks-*tarind. Tartu, 2025, 346 lk.